

9/1/10

UNGVÁR TÖRTÉNETE,

A

LEGRÉGIBB IDŐKTŐL MAIG.

IRTA:

MÉSZÁROS KÁROLY,

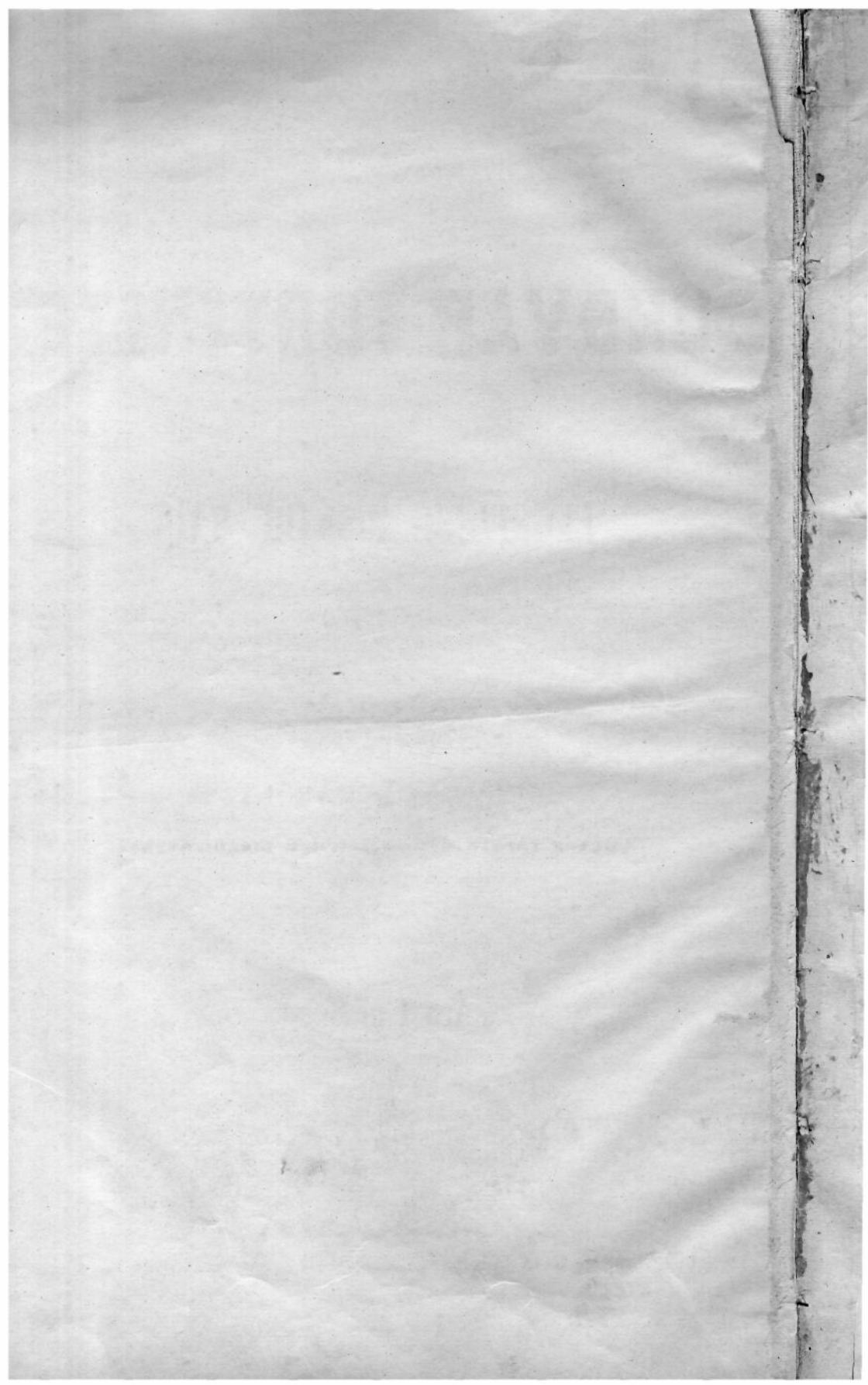
Ungvár városa képviselőtének megbízásából.

Ára 1 uj forint.

PESTEN.

RÁTH MÓR KÖNYVKERESKEDÉSÉBEN S BIZOMÁNYÁBAN.

1861.

UNGVÁR TÖRTÉNETE,

A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL MAIG.

IRTA:

MÉSZÁROS KÁROLY,

Ungvár városa rendezett tanácsu képviselője megbízásából.

790. Szlovén Turc fesszár 1754-ben Görög templom

PÉSTEN.

RÁTH MÓR KÖNYVKERESKEDESEBEN S BIZOTTMÁNYÁBAN.

1861.

nyh.
0891. n.

UNGYAR TÖRTÉNETE

A TÖRTÉNETI ÉRTÉKELÉS

MISZTARS KÖNYV

I. kötet. Budapest, 1861.

215354

Nyomatott Ungvárt, Jäger Károly könyvnyomdájában. 1861.

Előszó.

Körülbelül mintegy húsz éve már annak, midőn azon buzgó ohajtást fejeztem ki: vajha vállalkoznának szakértő honfiak, kik hazánk nevezeteseb városainak részletes történetrajzát megírnák! Nézetem szerint ugyanis, ily munka nemcsak irodalmunknak nyujtana tetemes bővületet, hanem a [menyiben minden monográfia kimeríti a maga tárgyát, nemzeti történelmünknek is.

Ezen meggyőződéstől lelkesítve, évek óta tanulmányoztam tehát Ungvárnak szép történeteit, mint oly helynek történeteit, hol honszerző őseink diadalénekeiben először zendült meg a magyar szó, s mely nemcsak első tanuja [volt Pannóniában a magyar fegyverek dicsőségének; de sőt, egy évezreden keresztül csaknem szakada lanul szinpad a mindazon nagy harcoknak, melyeket atyáink a szabadság és vallás nevében vívtanak. E felséges visszaemlékezések, nekem elég lelkesedést s kitartó türelmet nyujtottak a munkára, s a kitartó munka annyi anyaghalmazt, miszerint e könyv könnyen négy ennyire nőhetett volna, ha csupán lelkesedésemtől kérek tanácsot. Ezt azonban nem követhettem föltétlenül; részint azért, mivel kitűzött tárgyam sem lévén az országos nagy közönség figyelmét

ingerlő s így sok vevőt igérő; részint pedig azért, mivel Ungvár rendkívüli szegénységénél fogva, távolról sem számíthattam oly jelentékeny anyagi támogatásra, mint például a gazdag Debreczen, Keeskemét vagy Szeged historiographusai.

Mindezek dacára bátorságot vettem magamnak, hazaszeretetem ezen esekély áldozatát is bemutatni. Nem sok ez; de életem deres napjainak azon gyümölcse, mely kedvezőtlen időviszonyok között bár, megérett, s illatát hűen megtartotta. Bizonyára nem fogom magamat soha sem szégyenleni a miatt, hogy ezen munkában oly érzelemmel irtam, mint azt nekem nemzetünk geniusza s az igazság istennője sugalta. Hídat akartam e ponton is emelni a multhoz, hogy láthassa a világ, miszerint a magyar is, mint minden nép, Isten képére van alkotva, s hogy mint Istennel rokon a maga szellemében, mindenha nemes, kitartó, termékeny, legyőzhetetlen s örök volt s leszen. Előpéldányaim nem levén, az ősi források aknáihoz kelle leszállanom: s hogy a bányából nem hamis gyöngyököt hoztam fel: azt igazolni fogják hű idézeteim.

Ungvárt, augusztus 31. 1861.

Károlyi Károly

Ungvár nevezete s eredete. Első lakosai. Földrajzi s helyirati állása a régibb időkben.

Ungvár városa s nevezete sokkal régibb mint a honnak, melynek üdvére Árpád foglaló hadai itt ittak első áldomást. Némely iróink Theodozius császárnak „Oneges,” nevű s Etele hun királyhoz küldött követe nevétől származtatják azt. Így Jászay Pál, ki következőleg okoskodik: az „Oneges” elrontott nevet mi „Ong”- vagy „Ung”-nak hisszük; mert ha a görög „es” végzetet abból elhagyjuk, lesz „Oneg,” helyesebben „Ong,” vagy „Ung,” mely nevet mi személynévnek hisszük¹⁾. E szerint Ungvár elneveztetését s első eredetét Oneges görög követtől lehetne származtatnunk s egy marok következtetésben azt állítani, hogy tehát Ungvárt amaz Oneges nevű görög ember alkotta, vagy bírta valaha. Nézetünk szerint azonban igen hibás út lenne ez: mert az egykoru Luitpránd munkájában meg van már írva, hogy e város, az őt és Ungmegyét keresztülfolyó Ung, szláv nevezetű víztől vette nevét, mely szláv nevezet még a kilencedik században is teljes épségben fön volt. „Ungo-gradus, propugnaculum validum slavorum caravanantium (Kárpáti), nomen sortitum ab amne Ung, quod idiomate slavico denotat celerem”²⁾. Ime világos a megfejtés. „Ungograd” azaz „Ungvár,” mivel a „grad” szláv szó, s annyit tesz mint erősség, vár, az Ung folyamtól vette nevezetét (mi magyarul gyorsat jelent), s hogy ugyancsak e

1) A magyar nemzet napjai. Irta Jászay Pál. Pest 1855. 87. t.

2) Luitprandus Episcop. Cremon. Libri sex historiarum de rebus suo tempore in Europa gestis. Ab anno 891—916. Editio Ruberiana.

folyam kölesönözött nevet mind a megyének, melyben létezik, mind a városnak és erősségnek, mely Árpád honfoglalásának tanuja volt. Hasonló véleményt nyilvánít az éles szemű Timon is, ki határozottan írja: *Illi quoque vehementer errant, qui ab Ungvaro oppidulo Ungariam dictam reunt. Hoc enim oppidulum ab amne Ungo nomen accepit, unde regio non ungváriensis, sed ungensis dicitur* 1). Tévedt tehát Béla király névtelen jegyzője, midőn Ungvárt „Hungvár“-nak írván, e névből hitte a „hungari“ nevezetet is származtathatni; de még inkább tévedt Nagy Lajos, a midőn Ungmegye nevezetét is Ungvárból, nem pedig az Ung folyóban keresi 2). Ungvárnak első lakosai, mielőtt tudniillik e város és vidéke a honfoglaló magyarok birtokába jutott volna, szlávok és pedig ruthen vagyis orosz-szlávok voltak. Az elsőről bizonyosságot teszen Béla király névtelen jegyzője, a ki írja: hogy midőn a honfoglaló magyarok a havasi rengetegeken keresztül hatottanak s Ung vidékeire leszállottak, a helyet, melyre először eljutottak s elfoglaltak, „Munkács“-nak nevezték, annak emlékeül, mivelhogy e helyig csak a legnagyobb munkával jutottak el. Itt negyven napi nyugalomra szentelvén magukat, s ezen tájékat rendkívül megkedvelték. A vidéknek szláv lakosai pedig, hallván az ő megérkezésüket, rendkívül megijedtek 3). Az pedig kétségtelen, hogy ezen szlávok nem morva- vagy cseh-, hanem tiszta orosz vagyis orosz-szlávok voltak. Mert nyanyis maga Ung és Ungvár az országnak ép azon szélén fekszik, hol Kis-Oroszország vagyis a hajdani Ruthenia végződött, honnan az oroszok vagyis ruthenek, átkelvén a Kárpátokon, az orosz szoroson, mely Magyarországnak s Halicsnak most is mintegy kapuját képezi, az országba beköltözvén, Ungvárhoz, hol különben is híres erősségszolgált oltalmukra, megtelepedtek 4).

Az ungvári oroszok nyelvét, szokásait s vallási szer-

1) Timon: *Imago Novae Hungariae. Cassoviae 1734. 3. l.*

2) Lud. Nagy *Nititiae pol. geogr. statist. regni Hungariae. Tom. I. Budae, 1828 Pag 421.*

3) Anonym. *Belae Regis Not. Historiae Ducum Hung. Cap. XII.*

4) Bombardi: *Topographia magni regni Hungariae Viennae, 2750. Pag. 48.*

tartásait vizsgálván, lehetetlen észre nem vennünk, hogy mindez, a galíciai s kis-oroszországi népek nyelvétől, szokásaitól s vallásaitól, lényegileg miben sem különbözik. Hogy azonban a honfoglalás alatti időkben ezen lakosok nem oroszoknak, hanem egy közös gyűjtőnéven szlávoknak nevezettek, kitetszik Nestor előadásából is, a ki világosan mondja: hogy midőn a magyarok keletről kiindultak, s a mint a Kárpát bérceit áthágták: elkezdték meghódítani az ott lakó szlávokat és oláhokat 1). De megint, hogy ez időben Ungvárott és környékén oláhok nem léteztek, világos Béla király névtelesen jegyzője krónikájából, a ki írja: hogy midőn Álmos és magyarjai Ung várát elfoglalták, a vár akkori parancsnokát, Laborczot, kit a nép „Duka“nak (hercegnek) nevezett, megugrasztván, Zemplénben felakasztottak 2). A „Duka“ szó szláv szó levén, világos hogy a nép is, mely itt lakott szláv volt, nem pedig oláh. Hogy Nestor és Jornandes, kik tüzetesen foglalkoztak az orosz nép megismertetésével, külön nem említnek orosz s ruthen népfajokat, onnan van: mivel e nevezetek sokkal későbbiek. Azonban sejtetni, hogy a mai oroszok egy része, kik később számos galíciai ruthenekkel szaporodtak s keveredtek össze, a régi szláv maradványoknak is tekinthető, jóllehet a nagyobb részről azt mondhatnók, miszerint ezek a Kálmán király III. Béla alatt 3) beköltözött oroszok ivadékaiknak látszanak lenni, kik Nagy Lajos király uralkodása alatt Koriatovics Tódor fehér-orosz-oroszországi nagyherceg által 1360-ban Magyarországra hozott orosz telepek által, melyek Ungban is több helyet megzálaltak, újabb növedelmet nyertek 4). Egyébiránt ezen orosz lakosság, valamint a régiebb századokban, ugy ma is többnyire a szomszéd Galiciából kap bővületet; mert ritkán mulik el egy év, hogy számos család, éhség, nyomor s életmódhiány miatt a Kárpátok tulsó részéről kibujdosva, Ungvárt meg ne fordulna, s itt le ne telepednék.

Az oroszokon kívül találatnak még Ungvárott több

1) Nestor évkönyvei Schlötternél.

2) Béla király névt. jegy. idéz munk. fej.

3) Tudományos gyűjtemény. 1821. XI. Köt. 64. s. kk. l.

4) Joannitus Bazilovics: *Notitia Fundationis Theodori Koriatovics*, 1799. Tom. 1. Pag. 7.

mint hasonló arányban és számban: tótok is: és pedig nyelvük és származásuk után itélve szoták-tótok, a kik, a vallási üldöztetések kikerülendők, ugylátszik Morvából s Magyarországnak északnyugoti megyéiből költöztek ide, s az ország különböző megyéiből szivárogván ide, a lakosság legjelentékenyebb számát képezik.

Az ős lakosok közzé számíthatjuk ezen kívül a magyarokat is, kik e városban már Árpád ideje óta feles számmal találkoztak, s kik főleg a tizenhatodik és tizenhetedik században e városban túlnyomó többséget képeztek, a vallási üldözések miatt azonban napról napra kevesbültek 1).

Ungvár városának népessége általában 9015 lélekre tehető, kik közt 3214 r. katolikus; 431 református; 40 ágostai; 10—12 gör. nem egyesült; 2821 görög katolikus s 2500 héber vallásu egyén találtatik 2). Ezek vegyesen beszélnek az orosz és magyar nyelvet, kivéven az ide mintegy félszázaddal előbb betelepített német vagyis sváb zseléleket s a külföldről beszállongott ez időbeni tisztviselőket. A népéletben egyébiránt a magyar erkölcsök és szokások divatoznak.

A mondott német vagyis sváb lakosok beköltözésének határidejét, Sonnenfels, híres bécsi tanár a császári egyetemenél, II. József császár korára helyezi, kinek elve volt: miszerint az országok hatalma és ereje a nagy népességben áll. Ezen elv nyomán ugyanis, miután II. József császár már több magyarországi vidéket és várost benépesített volna idegen gyarmatokkal, a kinestári uradalom kormányának fölterjesztésére, testvére, Miksa főherceg s kölni érsektől számos családot kért Ungvár betelepítésére, ki is azokat az alsó Rajna mellékéről azonnal útnak indította. Itten Ungvárt, az ugynevezett minaji utcán már kész lakházak, gazdasági épületek, barmok és eszközök várták őket, s midőn megérkeztek, mint egész telkes jobbágyok fogadtatván, a külsőségben minden egyes család egy egész urbéri telket nyert mivelés alá; ezen kívül tíz évre elengedtetvén minden be-

1) Újabb nemzeti könyvtár. V. Füz. Szalárdi krónikája. Pest 1853. 175 l.

2) Fényes Magyarország geográfiai szótára. Pest. 1851. IV. köt. 242. s 5. Schematismus Cleri Diocessani Munkacsiensis. 1800. Kessoviac.

költözönek a közterhek viselése. Minthogy azonban ezen svábok nem voltak megszokva az idevaló éles légü éghajlathoz, csakhamar majdnem mindnyájan kivesztek, s üres telkeiket a zempléni görög s római kathólikus szlávok szállták meg,

Ungvár városa, a maga földrajzi s helyirati fekvésénél fogva, a magyarok bejövetele alkalmával Felső-Pannóniában feküdt, nem épen ugyanazon helyen a hol jelenleg, mivel e hely csak fél századdal is ezelőtt az Ung kiöntései s lápjai miatt csaknem lakhatatlan dágványokkal volt elborítva. Akkoron e vidéknek is, mint egész Felső-Pannóniának s a Duna és Tisza közötti termékeny síkságnak a Kárpátok aljával együtt, Zalán volt uralkodója, mint ez Árpádnak táborozásaiból is kitűnik, a ki midőn az ország elfoglalása végett Ung várából leszállott, Zemplény helységben fogadván Zalán követeit, az országnak már eddig is elfoglalt s még elfoglalandó részei iránt Zalánnal a küldött követek által olykép alkudozott, mint tettelegesen törvényes birtokosával a megszerzendő földeknek 1).

Ezelőtt egy századdal Ungvárról következő leírást adott Bombárdi: Ungvár városa hegyen épülve, az itt keresztül rohanó Ung vize által mintegy kétágra van oszolva, melyek a házakkal borított bércet körülkarolván, annak valódi sziget-alakot adnak. Ezen szigeten belől magas halmon, a vízpartok által szegélyezve, fekszik alacson házaival a város, melyet azonban végtelennek nem mondhatni. Ezen alacsony házak között kellemetes benyomást nyújt a szemnek a Jézus-szerzetbeliek igen ékes kollegiuma, s az ennek szomszédságában levő főtanoda, mely Magyarországnak legvirágzóbb tanintézetei közé számítandó. Ezen tanodát Homonnán gróf Drugeth János alapította s építését Lippai György esztergomi érsek mozdította elő, ki arra 800 frtot adományozott. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem özvegye Brandenburgi Kata asszony pedig, tokaji híres szállóját ajándékozta ezen tanintézet fentartására, míg végre az egyház felépítésének költségeire Báthori Zsófia hercegnő áldozott. A papnövendékek és a nemes ifjuság tápintézetének

1) Anonymus Belae Regis Notarius: Historiae Dacum Hungariae Capit. 14.

Vár
ombard

ellátására Militi György báró tett alapítványt. E papnövelde és tápintézet azonban Ungvárról Kassára tétetett át. Van ezen városban egy terjedelmes községi egyház s a szent Pál remeteszertetének is zárdája, mely azonban már romokban fekszik. A vár, felső részét foglalja el a városnak s hajdan a Drugetheknek igen kedves lakhelyük volt. Két részre van oszolva ezen erősség, s nevezetesen a külső részt mély, de alacsony partú sáncok s öt külön erőd veszi körül; belső részét pedig, mely egy térs négyyszögletű udvarból áll, a legszebb paloták ékesítik. E paloták fénye régen eltűnt már s maga a vár is műlőfélben van. Fekvése csudaszépségű s szomszédságában igen hatályos gyógyforrások találhatók, melyek kissé melegek, s melyek, ha a tűz által némileg hőbbé fokoztatnak, különösen a tagfájdalmak kigyógyítására igen alkalmasak, sőt alkalmasabban mint sok más melegebb gyógyvizek. Nem tudjuk ez-e vagy más azon forrás, mely szent István nevét viseli s a kinek tiszteletére itt egyház emeltetett, melyet nagy sokaságu bucsujárók látogatnak 1).

Az itt előadottakból következő érdekes tanulságot és tájékozást lehet kivonnunk Ungvárnak régi fekvésére nézve. Először ugyanis: hogy a régi Ungvár városa nem azon a helyen feküdt hajdanában, a hol ma áll. A mai Ungvár városa ugyanis fekszik azon hegyesportozatoknak délre eső oldalán, melyek Ung vármegyét Galiciától elválasztják, s melyek e városon innen szép rónasággá terülnek el; kettős halmon, melyeket az Ung vizének egyik mesterséggel készített ága választ el egymástól, míg a másik anyaga, a keleti dombot kerülvén meg, a város alatt közel, mindkettő egyesül. Az igaz, hogy a város belső részét, különösen az ugynevezett savanyuvíz-fürdőtől a nagy Ung ó hidjáig tekintve, most is sziget gyanánt tűnik fel, minthogy a város központját, a nagy és kis Ung ágai övedzik át, s mintegy zárják el. Ámde tudják az élők, s tudják a régi irományok vizsgálói, hogy a kis és nagy Ungon túl eső városrészek, egy fél századdal ezelőtt, merő mocsárok és néptelen dágványok voltak, s hogy ennél fogva, ha ott az újabb időkben,

1) Bombardì: Topographia Hungariae Viennae, 1750 Pag. 466.

főleg a nagy gáttól kezdve, egészen különböző folyása s elágazásai voltak az Ung vizének a maitól. Nevezetesen az Ung a fluderi nagy gáttól kezdve régibb időkben egyenesen Radváncz és Gerény alatt vezette a maga folyását Darócz felé, mint annak régi medre most is mutatja; s csak 1684-ben történt az, hogy Drugeth Zsigmond, Ungvár utolsó ura ama családból, ezen viznek más árkot ásatott s folyását a mai vadaskerttől kezdve, Eör-Darmának vezette. Midőn Ungvár a Drugethek kimultával Bercsényire s Bercsényi után az álladalmi kincstárra szállott, a város lakossága nagy pert folytatott aztán e miatt az uradalommal, követelvény, miszerint a nagy Ung ága másfelé vezetessék, mivel különben mindenkor ki vannak téve az Ung áradásainak. E pör a megyei levéltárban most is olvasható, a miből még bővebben látható, hogy a régi Ungvár városa épen nem azon a helyen feküdt hajdanta, a hol mai nap.

Bombardi állításában továbbá, a másik némi figyelemre méltó körülmény az, hogy az ő tapasztalása s ismerete szerint Ungvár városa s vára alatt egykoron, sőt még száz évvel ezelőtt is, meleg gyógyforrások léteztek. Nem vonjuk kétségbe, hogy ez való állítás; de jelenleg tudjuk, hogy valamint Ungvár városában, úgy az egész megyében sincs meleg gyógyforrás; s hogy a megye, mint Szobránczon, Józsn, Czizányócson, Szlatinán és Derenyőn kénköves hideg forrásokban bővölködik. Uzsok vasas, úgy szintén Ungvár városa is a „savanyu víz“ nevezetű vasas, de hideg fürdővel van megáldva. Innen következik, hogy tehát az az Ungvár, melynek egykor meleg gyógyforrása volt, nem állhatott a mainak helyén, annál is inkább, minthogy itt nyoma sincs a meleg forrásoknak, Ellenben Beszterczey József városi orvostudortól tudván, hogy ezelőtt harminc évvel a közel fekvő gerényi erdőségben még létezett egy közhasználatu meleg gyógyforrás, mely nagy hatással lirt a tagbántalmi kórokra; ebből azt következtetjük: hogy a régi Ungvár valószínűleg ott feküdt, a hol a mai Gerény és Radváncz helysége áll.

Támogatja ezen nézetünket továbbá azon körülmény is, hogy a szent Pál remeteszerzeteseinek, kikről Bombardi emlékezik, volt ugyan zárdájuk Ungvárott, de ezen zárdaromjai, valamint a szent István tiszteletére szentelt egyház

omladékai is, nem a mai Ungvár városában, hanem szintén a közel fekvő Gerény helységben szemlélhetők. Ezen zárdát ugyanis még 1384-ben gerényi Drugeth László építette a vársáncok déli részén ki a szerzeteseknek szántóföldeket és terjedelmes szőlőket ajándékozott. Később Drugeth Miklós, s ennek unokái János és Gáspár, a pálosok most említett zárdáját egy „Horgastó“ nevű s nyomdokaiban maig is szemlélhető halastóval gazdagították 1505-ben, II. Ulászló király alatt 1). Mintán tehát világosan említetik, hogy ama zárdá Ungvár városában a vársáncok déli részén állott, a mit ma épen Gerény helysége s részben Radvány falva képez: ismételni merjük, hogy a régi Ungvár fekvése ezen helyeken keresendő.

II.

Ungvár emlékezetességei. A vár A várpalota. A várkaporna. A vár kertei. A boszorkányverem.

Kevés az, a mi a régi századok emlékeiből napjainkban Ungvárt ékesíti. De a Kárpátok északkeleti részén, ott, hol a magyar alföld édeni síksága megnyílik s az Ung vize merev folyását vesztve, nagy kanyarulatokban hőmpolygeti hullámaait a Tisza tágas medrébe; egy magas gránitsziklán áll még ama várrom, melynek nevével minden magyar kebel magasabban dobog, s érzelve a belső tűztől lángol. Ungvár vára, a mi régi diosőségünk, nemzeti megalakulásunk, fájdalmaink s évezredes küzdelmeink felütött könyve! Oda fenn ittanak első áldomást honkereső apáink a kilencedik században, midőn az első diadal mámorában engesztelő áldozatul fehér paripákat hánytak máglyákra a kegyes Isteneknek.

Ezen vár sokféle viszontagságokon s számos birtokosnak kezén ment azóta keresztül. Nevezetesen 894 óta, a midőn Árpád hadai ezen várat elfoglalták s a honvédelem egyik fokhelyeül kijelölék, egész 1312-ig a szent korona

1) Fragement. panis Corvi, seu reliquiae annal. Ordinis F. F. eremitarum. Sz. Pauli primi eremita. Volum. 1. Pag. 156 s kk V. ö Cherrier Miklós: A magyar egyház története. Pest. 1856. 294. l.

igazai közé számíttatott az. Az Árpádok kihaltával azonban, nevezetesen 1308 körül, Róbert Károlylyal együtt Nápolyországnak-salernói vidékéről Drugeth Fülöp és János Magyarországra költözvén nádori méltóságra emelkedvén, hűséges szolgálataik jutalmául Makovecz, Homonna és Ungvár várát kapták több urodalmakkal együtt, melyek közül nevezetesebb volt a gerényi urodalom, Ungvár alatt, Drugeth János birtoka. Ennek kimultával, fia Drugeth Miklós örökölte Ungvárt, kezdetben Róbert Károly fiainak nevelője, 1354-ben országbiró s thuróci főispán, ki jelen volt, midőn Zách Bódog Erzsébet királynőre s fiaira Lajosra és Endrére halálos csapást mért. Ezen férfin fogta fel az öldöklő csákányt, s maga is nehéz sebet kapott 1). Ez a Miklós gerényi előnevet vett fel, míg a másik ág, nevezetesen Fülöp maradékai, Drugetheknek nevezték magukat. Ezen idő óta örökös főispáni címmel és joggal, szakadatlanul a gerényi s homonnai, Drugeth nemzetség birtokában volt Ungvár vára egész 1684-ig, a midőn Tököli Imre Ungvárt megrohanta, bevette s az azt oltalmazó Drugeth Zsigmondot elfogta és Kassán lefejeztette. Ezen Zsigmondban veszett ki a Drugeth család fimagva is, miért is ennek halála után Ungvár, mint csupán fiágot illető jószág, gróf Bercsényi Miklósnak adományoztatott 2). A II. Rákóczi Ferenc alatti forradalom szerencsétlen kimenetelével, Bercsényi javai elkoboztatván, Ungvár, a hozzátartozó roppant urodalommal együtt a kincstárra szállott s a kincstár birtokában volt egész 1777-ig, a midőn Mária Terézia nagylelkű adományából a vár, az Ungvárra költözött gör. kath. munkácsi püspökség papnöveldejeül alkalmaztatott, s ma is mint ilyen használtatik.

A mi ezen vár építését s külalakját illeti, nem kell abban valami középkori műremeket keresni. Valamint a falak anyagzata, ugy a használt raganyok (malter), s a kövek, melyekből építvék, tanúsítják, hogy a mester, ki e várpalotákat és bástyákat építette, alig élt korábban egy századdal, mint mi; s hogy azon mester sem a bombák és röppen-

1) Katona: Historia Crit. Regni Hung. Tomo I. Ord. 8. Pag. 630: s kk.

2) Szirmay Antal: Notitia historica comit. Zemplén. Budae, 1804. 256 l.

tyük, sem a vontesövü ágyuk hatalmát nem ismerte még. É vár valóban, a mai hadmútan semmi igényeinek sem felel meg. Régi terjedtebb alakjában, midőn a városnak mostani szigetdombját is magában foglalta, mutathatott valamit; de most, gyönyörű fekvését s az alap pontjául szolgáló sziklaéket kivéve, alig mutat többet, mint bármelyik fölvidéki vadászvár. Bástyái közül jelenleg csak 1 létezik már s az is természetes gránitkőből, kevés mészszel, mint ha csak amugy hevenyében, huszonnégy óra alatt hányták volna össze. Sánca is csak egy van, közvetlenül a várudvarhoz, elég mélyre ásva, veteményes kerteknek használva.

A jelenleg fönálló várfalak és épületek első alkotójának, a Drugetheket tarthatjuk; mert nem hihető, hogy a Laborc hajdani vára a tizenharmadik századon túl is dacolhatott volna az idők vészeivel, különösen pedig a tatárok dulakodásával, kik itt 1246-ban rettenetes pusztításokat tettek 1). Egy a várkapu belső boltozatán olvasható „1658“-diki fölíratból azt következtethetni, hogy a vár mostani bástyáját Drugeth György építette, ki 1647-től 1661-ig ungi főispán volt. 1684-ben azonban, midőn Tököli Imre elvette Ungvárt Drugeth Zsigmondtól, a várat új falakkal s őrtornyokkal maga Tököli is körülvétette, mint erről Szirmay és Bombardi, egyhangulag emlékeznek. A II. Rákóczy Ferencnek eredeti okmányaikból olvastuk, hogy Bercsényi Miklós 1706-dik év január 10-kéről s 1708-dik év január 9-kéről kelt levele szerint Baranyai Andrásnak, mint a bercsényi-urodalom teljhatalmu kormányzójának, ugyszintén a megye közönségének megparancsoltaték, miszerint az ungvári vár kijavítására, melyet a császári hadak nagyon megrongáltak, munkásokat állítsanak ki. S e vár kijavítása a most idézett két év lefolyása alatt meg is történt ugyan; de ismét időközben, minthogy Ungvár csaknem folytonos viadalmak piacává lön, II. Rákóczy Ferenc, hasonlólag 1707-dik évben, június hó 4-dikéről kelt leiratában komolyan szorgalmazza Ungmegye rendeit, hogy mivel a vár a legközelebbi hónapok alatt nagyon szenvedett a gyakori ostromok miatt, megyei közerővel és költséggel siesse-nek azt helyreállítani. Sz ez volt az utolsó átalakulás, melyen

1) Rogerius: Carmen miserabile. Capit. 14, 20, 27.

Ungvár építészilag keresztül ment. Jelenleg következő épületek léteznek még e várban: 1. a várpalota; 2. egy tanári lakhely; 3. a tanítói képezde; 4. az egyházi alapítványok számvevőjének lakhelye; 5. bástyafalakhoz építve egy hosszú gazdasági épület állólékkal s kocsiszinnel; 6. egy 26 öl mélységű kút a várpalota udvarának közepén.

A várpalota a várhelynek legemelkedettebb helyén áll, négyszög alakban egy emeletre építve. Hosszasága 60 öl, s szélessége pedig 40 négyszögü öl. Hogy ki volt legyen első építője, ki nem nyomozhattuk; de miután bizonyos, hogy Ungvár már az anjouiak korától kezdve a Drugethek tulajdona, s azon körülményből, hogy e várpalota kapuján jobbra az éjszaki oldalon, most is olvasható egy „1598“-ki évszám, több mint valószínű, hogy azt Drugeth István építtette, ki 1587-től, 1603-ig Ung- és Zemplénnvármegyének örökös főispánja s valamint a homonnai, úgy az ungvári urodalomnak tulajdonosa 1) volt. Ezen Drugeth Istvánról írja Bethlen Farkas, hogy a midőn 1566-ban a tatárok Erdélyen keresztül Magyarországra is betörték, s itt főleg Bereghben és Ungban, Beregszász, Ungvár és Nagy-Kapos tájékán iszonyu dúlásokat tőnek: Ez a Drugeth István, mint még igen fiatal ember, a csekély számú katonaság s felkelő nép élére állván, Kapos alatt egy népes tatár hordát szétvert s legyilkolt 2). Hihető, hogy Ungvár várpalotája is nagy károkat szenvedett ekkor, s így történhetett, hogy a megrongált épületeket 1598-ban, midőn Drugeth István még élt, újra kelle felépíttetni. Némelyek szerint ezen várat 1600-dikon túl az Illyésházi család is birto kolta vala, nevezetesen pedig Illyésházi István nádor, ki a Bocskay által indított szabadságharc kezdetén II. Rudolf császár ostorát kikerülendő, Lengyelhonban tartózkodott, s később a forradalomnak maga is buzgó tényezője lön, sőt e várnak a hozzátartozandó jószágoknak ura. Én ezen utóbbiról biztos kútfőket nem találtam; s a leírt időszak viszonyairól Ungvárra vonatkozólag csak annyit tudok, hogy midőn 1605-dik év április 20-dikán Szerencsen Boes-

1) Szirmay Antal: Notitiae Cottus Zempleniensis. Budae 1804. Pag. 89, 89.

2) Wolfgangus de Bethlen: Historia de rebus transylvanicis. Cibini, 1782, Tomo. II. Libr. V. Pagina 152.

kay Istvánt hazánkfiat is fejedelemmé választották. azon időkben épen, homonnai Drugeth Bálint, ki a felkelés lohogóját első ütötte ki Gálszécsen, s Drugeth György, 1603 óta Ungmegyének mindketten főispánjai, buzgó hívei voltak Boeskaynak s hogy Ungmegye is Ungvárral együtt, a felzendült husz magyarhoni vármegyék között, szintén meghódolt Boeskaynak 1). Továbbá azt is tudom, hogy 1609-ben, május hó 9-dikén Illyésházi már nem élt, s hogy ugyanaz évben Ungmegyének főispánja, homonnai Drugeth György volt 2), s hogy az ungvári urodalmat és a várat is ez bírta, a mi kitetszik a leleszi konvent levéltárában találtató, következő iratból is: *Attestatoriae, pence compulso-rium, pro parte magnifici Georgii Drugeth de Homonna, comitatum Zempléniensis et de Ung comitis super eo; utrum plurimi illi homines, qui fidei romano catholicam amplecti crant: propria sponte, aut instigatione vel mandato alienius id ipsum fecerint* 3)? Továbbá pedig, hogy valamint ezen Drugethek, úgy elődeik is, nem csupán főispánjai voltak Ungmegyének, hanem Ungvárnak és várának valóságos földesurai s tulajdonosai is, nyilván látom azon különféle kiváltságlevelekből, melyeket főleg a későbbiek Ungvár városának s e város mesterembereinek osztogattak, s melyekről az eredeti okmányok Ungmegye levéltárában maig is meg vannak. Így nevezetesen: homonnai Drugeth Bálint 1608-ban a csizmadiaknak; ugyanaz ugyanakkor a szücsöknek; Drugeth János 1630-ban az aranymiveseknek; az ifjabb Drugeth Bálint 1665-ben a sebészeknek és borbélyoknak; 1669-ben pedig, Drugeth Bálint, István és Miklós grófok a szabóknak osztogattak szabadalmakat s különféle kiváltságokat; a mit, ha e városnak földesurai nem lettek volna, nem cselekedhetének.

Mindezek igazolására még csak egyet fel. Midőn ugyan is 1684-ben Tököli Imre Ungvárt megszállotta, ez eseményről Szirmay Antal is nyilván írja, miszerint Tököli a lengyel haderőtől támogatott Ungvárt Csiesókat és Brobajt Homonnai Drugeth Zsigmondnak várait rohammal be-

1) Podhárezy József: Új Magyar Múzeum. Kiadja Toldy Ferenc. 1856. IV. füzet. Pest. 311. l.

2) Ugyanaz, ugyanott. VII. és VIII. füzet. 387 l.

3) Actor. Conventus Lelessiensis Nro. I. Ann. 1615.

vette, Homonnát, mely önmagát megadta, elfoglalván egyzersmind a Homonnaiak minden jószágát, magáévá tette. S hogy továbbá: miután ezen Drugeth Zsigmondot Tököli Kassán lenyakasztatta, a homonnai Drugethek családjából fiágon már csak Róbert, a szintén magtalan korbaviai püspök s a szentjóni apát élt, ezen jószágoknak, s így Ungvár várának is a koronára kellett volna visszaszállni; de Leopold császár tekintve Drugeth Zsigmondnak hű önfeláldozását, ama jószágokat, bárha eddig csak a fiágot illették, egy újabb királyi adománynál fogva Ungvár várán kívül, mit székesi gróf Bercesényi Miklós kapott meg, Zsigmond leányainak Julianának, Borbálának s Klárának, valamint nővérének Krisztinának, ki Forgács Endre özvegye volt, visszaadta 1). S most térjünk vissza a várpalotába.

Ezen egy emeletre épített várpalota foglal magában a felső emeleten egy új kápolnát, mely 1857-dik évben építetett a papnövéndékek régi alvószobájából, s mely ugyanezen év december hó 6-án szenteltetett föl. Ezen kápolnának díszítményeit s festéseit egészen keleti stýlben, Vidra. Ferdinánd akadémiai festőművész hazánkfiia eszközöltei Ugyanezen kápolna mellett jobbra találtatik, a papnövelde előljárók étterme, azontul keletre és délre a papnöveldei igazgató tágas lakosztályai; éjszak-keletről a papnöveldei könyvtár termei mintegy 1600 kötetnyi régi könyvvel, mely gyűjtemény leginkább az elhalt görög katolikus lelkészeknek hagyományaiból áll. Ezen termekről beszélük, hogy a Drugetheknek legkedvencebb nappali szobájuk volt. Éjszokon a papnöveldekek alvószobája találtatik, mely 1847-ben a várpalota nagy folyosójából alakíttatott át. Éjszakyugatról ismét egy kisebb alvóterem; a nyugati részről három tanszobán kívül, s a szögleten a betegek szobája; délre a tanfelügyelő s papnöveldei lekész két két szobája; egy külön szoba az inasok részére. Ezekon kívül ugyanitt egy dormitorium. A földszinti részen az igazgatónak két szobája három más szobákból álló tanári lakhely; egy szoba a szakács számára, egy külön szoba a lomokra; keletről két tanterem; az alapítványok kezelőségének három szobája; nyugotról a nagy ebédlő, a konyha s éléskamara; éjszak-

1) Syirmay i. l. munkája 256 l.

ról egy inasszoba és más két kis szoba. A délnyugoti szegleten egy tágas magtár.

A többi épületek ngymint: a tanári lak, mely az alaprajzban, mint kanonoki lakhely említették a 7-ik szám alatt, továbbá a tanítói képezde épülete, az alapítványok számvevőjének laka s a többi gazdasági épületek, mint újabbkori építmények semmi történeti jelentőséggel sem bírnak. Egyébiránt hogy Mária Terézia korában is sokkal terjedelmesebb volt a vár és várpalota, hű ábrázolatban mutatja egy régi munkához csatolt alaprajz, mely épen azon időben készítettett, midőn a várat papnöveldei lakhelyül nagymélt. Bacsinszky András munkácsmegyei s Ungvárra költözött g. k. püspök az államkormány kezéből átvette. Ezen alaprajzból látható az is, hogy Ungvár várának amaz időben csak belső része volt átadva a püspökségnek, a külső rész pedig a katonaság laktanyájaként volt föntartva, s hogy végre az ott megjelölt romok helyén hajdanta fényes paloták s egyéb erődítmények állottak.

Említést érdemel még a fönnbbieken kívül a várkert is, mely a belső várat keletdélről, számos barack-, dió- s szilvafával, mint egy angol park veszi körül. A parkok alakjából egyébiránt nem bír ezen kert semmi egyebet, mint a rendetlenséget, s a sok fát, melyet itt mintegy 15—10 évvel ezelőtt nt. Popovics András, akkori papnöveldei aligazgató lelkes munkássága hozott virulatra. Én hiszem hogy ha ezen tevékeny férfiú főigazgatója lett volna ezen intézetnek, most az ungvári seminarium tán megint öt toronnyal büszkélkednék, mint egykor a Drugethek fénykorában. Találtatik ezen kertben egy verem, vagyis inkább gödör, melyet a nép ajka boszorkányveremnek nevez. Fekszik az dőre, a fősánc előtt egy kis mélyedésben, bozóttal fődve, melynek helyén egy évtizeddel ezelőtt kökerítés is vala. „Boszorkányveremnek“ hívják pedig azért; mivel 1730-dik év körül, itt égettek meg Ung megye rendei egy kuruzsoló nőt, Szűcs György nejét, született Ruskovszky Máriaát, épen ugy, mint Szegeden Dugonics András anyját. Mondták nekem, hogy az ezen tárgyra vonatkozó pör feltalálható a megyei levéltárban is; s én kerestem is azt; de bizony bár nem volt ott; mivel elsikkadt!

A várpalotán kívül kétségkívül egyik nevezetesebb

épülete volt Ungvárnak a várkáporna. Ezen épületnek már ma nyoma sincs; de még vannak élő emberek, a kik emlékeznek, hogy ezen várkáporna a papnövendékek a várpalota előtti kertjük közepén délre, hol most barackfák virítanak — állott. A mint az ungvári rómani kath. egyház jegyzőkönyvéből olvasom, ezen várkáporna alatt egykor híres sirbolt létezett, melybe eredetileg a Drugetek, később pedig a Barkóczyak, Sennyeiek s esicseri Oroszok családai is temetkeztek. 1762-dik évben néhai Horvát Imre alesperestsége alatt, midőn a mostani községi templom építése megkezdődött, minhogya mondott építkezéshez hiányzott a kellő költség, Horváth Imre helybeli lelkész s alesperes az egri püspökhöz az iránt folyamodott, hogy engedtetnék meg az ungvári katolikusoknak, miszerint a várkáporna kriptája felnyitatték, s az abban netalán találandó drágaságok a községi templom építésének fődözésére fordítassannak. Beléegyezett ugyan ő excellentiája ezen kérelembe, de főleg azon okból, minthogy azon sirbolt huszonnégy évvel az előtt a várórség által kirabolatott, nagy sikert nem ígért. Mindamellett a buzgó alesperes nem hagyott föl céljával, ama sirboltot újból felkutatni. Azonban mint-hogy ép ez időben ismét katonaság ült a várban, kénytelen volt a bécsi főhadi tanácstól is kikérni az engedélyt, melyet meg is nyervén, azonnal kinyitattá a kriptát s kutatást tetetett: de ott néhány rothadt koporsón s egy aranygyűrűn kívül egyéb kincset nem talált. Ezen aranygyűrű homonnai gróf Drugeth Bálint hamvai közt találtatott; tehát ugyan azon nevezetes férfinak porai közt, a ki Boeskai István halála után Erdély fejedelemségére törekedett. Ezen gyűrű mintegy ötven körmőczi aranyat ért, s három drága kőbe volt befogva, és mithogy Ungvár már ekkor a kinestári javak közé számíttatott, azon gyűrűt is a kinestárba kelle küldeni Pozsonyba. 1)

1) Protocollum V. Districtus Ungvariensis, 22-dik lapon.

III.

Ungvár régi kiváltságai s egykori díszje. A polgárok között felmaradt hagyomány. Bizonyítékok a város régi szabadalmának igazolására. Legújabb lépések Ungvár városa autonómiája tárgyában.

Mindamellett hogy Ungvár városa Magyarhonnak legrégebb s előkelőbb városai közt foglal helyet, igen kevés az, a mi történelmi emlékeink által annak közjogi állását kellek földeríthetné. Innen azon közpéldabeszéd is, hogy: Unghvarinum nec urbs nec oppidum. Ugyanazon homály mely Magyarország régebb kori jogállását borítja, sűrű ködöt vont ezen város ősi viszonyaira is. Hanem annyit bizony mondhatunk, hogy miután Ungvár már a honfoglalás idején, mint a honvédelem egyik fokhelye a koronajavak közzé számított, az Árpádok századában azon városok közzé tartozott, melyeket jogtörténelmi emlékeink váruradalmi székhelyeknek neveznek. Ezen váruradalmi székhelyek, mint megannyi gyűjtőmagvai a később időben kifejtett városoknak, villáknak neveztetnek honi törvényeinkben, s ily 'villa' volt Ungvár városa is az Árpádok korszakában. IV. Béla király országjárása óta divatba jöven hazánkban hogy az ily villák külön szabadíték-levelekkel láttatnának el a nemzeti királyok által, Ungvár mint már akkor is város, szükségkép birt ily szabadítéklevéllel. 1)

Az ily szabadítéklevelek pedig következő kiváltságokat tartalmaztak: hogy az ekkép fölszabadított községek minden külbirák, megyegrófok, sőt magának a nádornak joghatóságától is föl valának mentve. Saját keblökből évenként választhattak birót (villicum) így községi lelkészt is. A birón kívül a községi kormánylat vezetésére esküdtbirákat is választhattak, kik a biró elnöklete alatt minden adósági polgári s bünfenyítéki ügyekben ítélték. Az ily szabad városok lakói (hospites) továbbá, csak hasonlóik által ítéltethettek el (judicium parium) s fontosabb jogügyeiket a

2) V. ö. IV. Béla királynak egy 1248-ban kelt adománylevelével. Továbbá: az ipar és kereskedés története a XVI-dik század elejéig Kassovics Károlytól. Buda 1842.

király vagy tárnokhoz szokták följebbezni. A polgárok szabadságát sértő minden esetben a király volt a fővéd. S az ily városok kereskedői harmincadot vagy vámot nem fizettek. A szabad vásár jogtartása (forum liberum) szintén egyike volt a kiváltságoknak; hanem ezen szabadalmakért földadót (censum ratione terragii) tartoztak fizetni, vagy pedig katonáskodni a polgárok.

Ime, a most adott vázból gyaníthatja az olvasó, hogy mily szabadalmakkal birt legrégebb időkben Ungvár városa. Ezen szabadalmakhoz Zsigmond király idejében, ki először rendezte hazánkban a városokat, újabbak járultak. Az 1405. évben hozott törvények homlokán ugyanis azon szépség tűnik föl, hogy Zsigmond király a maga törvényeinek másodikában nem csak a megyéket és kerületeket, hanem a városokat, mezővárosokat, sőt a szabad községeket (villas liberas) is meghívta az országgyűlésre, s fölruházta törvényhozási joggal. Ezen kívül újból rendezi a városokat; s megállapítja, hogy a városi polgárok feljebbviteli folyamodványa a tárnok mesterhez intéztessék; hogy a községi bíróság illetékességével fogva bármily rangu legyen is a fölperes, mindenben tartozzék követni az alpörös bíróságot. Ungvár nem tartozva a szabad királyi városok sorába mint melyek különféle szabadalmaiknál fogva, majd egyenként különböző s más más szerkezettel birtak, belszerkezetére s kiváltságaira nézve leginkább a fönnebb ecsetelt liberæ villákhoz hasonlított, s így ennek történetében szükségtelen is valami különös szabadítékokat nyomozni. Mindamellet ekkép is boldog és virágzó vala Ungvár városa még a tizenhatodik tizenhetedik században is, mig nem a hűbéri jármot mindinkább kiterjesztő s a II. Ulászló által hozott oktalan törvények alkalmazása, mely az egyes földesurak kényeit minden zabola alól föloldá, Ungvár szabadalmait is mindinkább összeszoríták s lakosait teljes urbéri állapotba süllyeszték. Az utolsó Drugethek előtt a kik közül László, György, az ifjabb Bálint és Zsigmond érdemelnek különös megemlést, ismét virágzatnak indult Ungvár, s lakosai a kézműipar, mesterségek és kereskedelem mezéjén nagy élénkséget fejtettek ki s oly kiváltságoknak örvendettek, mint a kassai iparosok és mesteremberek. Ezen kiváltságlevelek a megyei levéltárban most is olvashatók erede-

tiben, melyeket itt terjedelmes voltuknál fogva ezen munka arányának megsértése nélkül nem közölhetvén, csak a következőket emeljük ki belőlök.

A szabók céhrendjét 1569-ben homonnai gróf Drugeth Bálint, István és Miklós állapítják meg különféle szabadságokkal. Drugeth György a csizmadiáknak 1660-ban osztá szabadalmakat; az ifjabb Drugeth Bálint 1665-ben a sebészeknek; ugyanaz 1608-ban a szűcsöknek; a fazékasoknak 1636. osztá kiváltságokat. Érdekes megemlítenem, hogy ugyancsak a Drugethek alatt Ungvárott szabályoztattak az izraeliták jogviszonyai is, a miből kitünik, hogy 1730-dik év körül Drugeth János főispánsága alatt Ungvárott alig volt még 50 izraelita, holott most alig egy évszázad után 8000-9000-nyi lakos között, ők majd két harmadát teszik a népességnek. A Rákóczy-forradalom bukása után (1711-dik év óta) kincstári kezelés alá kerülvén Ungvár, lakosai a legszigorubb urbéri elbánás alá jutottak, s így a város régi szabadságai, s birtokai is mindinkább enyésztek annyira, hogy tizennyolcadik század végén már teljes urbéri községgé süllyedne. Régi palotái s iparúzói eltűntek; gazdag lakosai elszéledtek, s egykori fénye melyett a Drugethek Bécsével hasonlítottak össze, semmivélőn. Ily állapotban volt Ungvár egész 1848-ik évig, a midőn az 1847 és 8-dik törvények XXIV-dik cikke értelmében a megye ajánlata nyomán rendezett tanácssal láttatván el, egyszersmind külön képviselőt nyert. Ily rendezett tanácssal s egyszersmind külön bírói hatósággal bírt e város egész 1851-dik évig, a midőn a Geringer Károly országkormányzó által kiadott s a községi ügyeket szabályzó ideiglenes törvény szellemében rendezett tanácsát s községi képviselőtét egész mai napig bírja ugyan, de mint más nem szabad királyi városok, a központi pol. szolgabírói hivatalnak, illetőleg a megyének van követlenül alávetve. Újabb felvirágzásai s önállását a jelenben együttülő országgyűlés városi rendezésétől reménytet, melytől várjuk, hogy ezen városnak is visszakölcsönözendi autonómiáját, melyet mind földrajzi helyzeténél, mind népessége, kereskedelme s iparánál fogva valóban megérdemel.

Legújabbán az 1848-49-iki törvények értelmében magát reconstituált városi képviselőt a jelen sorok írójának

fogalmazata szerint következő kérvényt intézett e tárgyban a nemzeti törvényhozáshoz:

Felséges haza! A világtörténet tanusítja, mikép a városok önhatósága jogai s kiváltságai nem csak első bölcsői voltak a polgárisultságnak s a nemzetek művelődésének; hanem leghűbb dajkái egyszersmind a társadalmi szabadságnak is, míg más részről: az ipar, kereskedelem, művészet és tudomány egyedüli székhelyei minden időben. Ezért nevezik a régiek „istennek“ Rómát, =Róma Dea.= isteni néven Athenét; mert valóban mindannak, mi az emberi társadalomban isteni, a városok képezik központjait s legragyo-
góbb oltárát.

Honalkotó őseink is mélyen érezék ezen világtörténeti tény igazságát; s ezért cselekvék, hogy a műipar, kereskedelem, a tudomány és népesítés előmozdítására mára honszerzés első századaiban is önkormányzattal, kiváltságokkal s szabadalmakkal láttak el némely községeket, vagyis: igyekeztek szaporítani s függetlenekké tenni a városokat, hogy így a társasági rendnek és közszabadságnak is, mennél több biztosítékot nyujtsanak.

Mig azonban a magyar monarchia hajnalkora a népesülés tényezőit szemlélteti velünk a városok szabadságai-
ban, azon dicső századok, midőn Magyarország határait három tenger öntözgeté, a hűbéri nyomás s olygarchia ellensúlyául a városok kebelében fejlődő s mindinkább erősödő népelemet is fölzsabadítják ama bilinesek alól, melyeket arra az erősbekek és hatalmaskedők aristocratiája füzött vólt. Így lőnek a városok mintegy mérséklői az aristocratiái önkénynek s egyszersmind hű dajkái azon eszméknek, melyek a jogegyenlőség boldogító korszakát meghozzák számunkra, s melyeknek önjoguságában mintegy megszentésítve tűnik föl az emberi társadalom isteni származása, s mindaz: a mi az emberek egyes társadalmi csoportulatain is fölmutatja amaz eredetet. Ezek kellő megértése szülemle biznyára, hogy 1848-diki örökre nevezetes törvényhozás már is kiterjeszti városainkra a politikai jogközösség áldásait s hogy különösen az országgyűlési képviselőkben nem csak a királyi városokat, de a népesebb községeket is egyenlő rangra emelven emezekkel, egyszersmind kimondá, hogy városainknak a magyar társadalom újabb alkotmánya szerint szintén rep-

deztetniök kell. Azonban, bár ezen nagyfontosságn s vég-
hetlenül kívánatos rendezés a közbeeső 12 évi inséges idő-
szaknak miatta meg nem történhetett, mi reménylven, hogy
a jelen országgyűlésen az el nem maradand: bátorkodunk a
törvényhozói testület magas figyelmét, különösen Ungvár
városára nézve, következő ohajtásaink iránt fölhívni:—

Kivánjuk, hogy a városoknak országgyűlésileg törté-
nendő rendezése alkalmával „Ungvár“ városa szintazon
joghatósággal ruháztassék föl, mint az ország bármely né-
pesebb s a megyei kormányzattól teljesen fölmentett kirá-
lyi városa.

Ungvár városa ugyanis, akár nagyszerű multját, akár
jelen hely- és földirati helyzetét tekintjük, méltán megér-
demli ezen kitüntetést. Tudjuk, miként Árpádnak honszer-
ző hadai itt nyiták meg a diadalmak azon ragyogó sorát,
mely a bujdosó magyar nemzetnek örök hazát juttatott Pan-
nonia szép földjén. Itt harsant meg először az alkotmányos
életmozgalom szabad szózata akkoron, midőn a fejedelmi
vezér paizsra emeltetvén, Álmos utódául megválasztatott,
s a frigyessült nemzet hűségének s jogtisztületének jeleül a
a honfoglaló hősök vért eresztettek karjaikból,

A későbbi századokban pedig ugyancsak Ungvár váro-
sa nem csak tanuja s folytonos színhelye volt a legdicsőbb
nemzeti mozgalmaknak, hanem lelkes polgárai, mint a Sar-
kandiak; Békesiek; a Drugethek és Horváthok, egyszers-
mind tenyézői is. Sőt a magyar szabadság dicső emlékü a Rá-
kóczy Ferencz s Beresényi Miklós, Ungvár városában talál-
ták föl azon biztos sziklafészket, hol a hanyatló nemzeti ügy
hű istápra talált, s megerősödött. Már magában ezen történeti
emlékezések is méltóvá teszik fegyverhordozói Ungvárt arra
nézve hogy az, mint bölcsője a magyar nemzeti joglétnek, oly
helyhatósági szerkezettel ajándékoztassék meg, mint bár-
mely szabad királyi városa az országnak. S itt az ideje,
hogy az ősök feledékenységét a jelen alkotmányzó hongyü-
lés annál inkább siessen helyreütni, minthogy arra a me-
gyék s egyéb helyhatósági viszonyok rendezése is alkalmat s
kellő tért nyit. A helyhatóságok minden időben legerősb
támaszai voltak a közszabadságnak s azokat szaporítani nem
kevesebb, mint az ország alkotmányának alaposzlopot te-
remteni tehát.

De Ungvár városának föld- és helyirati fekvése is igényli ezen méltatást. Ungmegyének székhelyét ugyanis, ezen város hépezi. Itt vannak a kárpátvidék keleti részének főbb s legvirágzóbb tanintézetei; székhelye a roppant terjedelmű munkácsi gör. kath. püspökségnek és káptalannak. Ezenkívül a mesterségek virágzása s azon körülmény, hogy Ungvár a magyar- és lengyelországi kereskedésnek, a szorgalomnak és üzletnek nem csak keresett, de egyik legélénkebb központja: mind megannyi ok és érv ohajtásunk igazolásaira. Mindezek után ha tekintetbe vétetik, miszerént ezen 10,000 lakost számláló s tisztán magyar szellemű város, a szlávözöntől borított Kárpátok egész felső részén nemzetiségünknek is egyik legerősb képviselője s védbástyája; már magában is méltó ok gyanánt tűnik föl arra nézve, miszerént e város a helytartósági szerkezet jótékonyságában mielőbb részesíttessék. Mert a helytartósági szerkezet ép-ugy biztosítja s fejleszti magát a nemzetiséget is, mint a polgárisultság és szabadság föltételeit. A helyhatósági életnek jelenségei pedig hogy Ungvár belviszonyaiban már a régibb századokban is nyilvánultak, ki fog derülni csak a következőkből is.

Miután ugyanis Ungvár már a honfoglalás idétte is mint a honvédelem egyik fokhelye a koronajavak közzé számíttatott, már az Árpádok korszakában: azon városok közzé kelle tartoznia melyeket jogtörténeti emlékeink vár-urodalmi székhelyeknek neveznek. Tudjuk pedig, hogy az ily várurodalmi székhelyek már más időkben is külön joghatóságokkal dicsekedtek.

Ezen várurodalmi székhelyek pedig mint megannyi gyűjtő magvai a későbbi időkben királyi szabadalmakkal ellátott városoknak „villáknak“ neveztetnek honi törvényeinkben, s ily villa volt Ungvár városa is az Árpádok korszakaiban, a midőn nevezetesen IV. Béla király alatt a többi libera „villak-kal együtt már helytartósági szabadalmaknak örvendett. Nem mondhatjuk ugyan, mintha Ungvár Zsigmond király által 1405-dik évben engedményezett országgépviselőlet jogával birt volna mint a királyi s nagyobb mezővárosok; de a megyei levéltárban találtató okmányok tanúsítása szerént virágzó és független községi élet létezett itt, egész a tizenhatodik száza-

dig, midőn a II. Ulászló által hozott oktalan törvények alkalmazása melyek az egyes földesurak önkényét minden zabola alól föloldák, — Ungvár szabadalmait is megnyirbálák s lakóit teljesen urbéri állapotba süllyeszték.

Az utolsó Drugethek alatt, kik közül László, György, az ifjabb Bálint és Zsigmond érdemelnek különös megemlítést, ismét virágzatnak indult Ungvár, s lakosai a kézműipar, mesterségek és kereskedelem mezején oly nagy élénkséget s derületet fejtettek ki, hogy ezt a Drugethek Bécsével hasonlították össze. A Rákóczy-forradalom bukása után (1711-től óta) azonban kincstári kezelés alá kerülvén e város, polgárai a még ez időig is főnállott régi kiváltságoktól megfosztattak, s a legszigorubb urbéri elbánás alá vetettek, mely iga alól csak az 1848. áldásos törvények által szabadultak föl. Az 1847- és 1848-ki törvények XXIV. cikke értelmében azonban, a megye ajánlatára rendezett tanácsesal láttatván el, egyszersmind önálló törvényhatósággal birt e város, melylyel jelenleg is dicsekszik. Midőn tehát mi ezen törvényhatóságot a szabad királyi városok autonomiájára kívánjuk magasíttatni, nem egyebet akarunk, mint Magyarországon a szabadságot azon helyre is külön beplántálni, mely a magyar köz nemzeti szabadságnak szintén egyik bölcsője volt.

S most azok, a kik Ungvár városának régi szabadságáról s belviszonyairól bővebben kívánnak tudni valamit, olvassák el a következő nyomozási okmányt, melyet én a megyei levéltárban találtató eredeti szerént irtam ki.

INQUISITIO COLLATERALIS:

Deo eo, Utrum?

1-mo) Tudgya-e az tanu, vagyis régiektől hallotta-e hogy mlgs. gr. Homonai familia ungvári dominiumának birodalma idejében, sőt az után is Ungvárvárossa annyira floerált és maga szabadságában conserváltatott? hogy városbeli tisztséget és bíróságot nemesi praerogatívával élő becsületes uri emberek supportalni nem derogáltak, sőt oly alkalmatosság is előfordult, hogy egyszersmind Ungvárvárosának bírása a Tettes nemes Vármegye szolgabíróságát is viselte?

2-do) Tudgya-e ez Tanú, hogy az előtti időkben Ung-

várvárosának mindenkor hires notarius, Fiscalis Prókatora, és a mellett hires tanácsbeli tisztséges és becsületes emberei voltak, úgy, hogy valamint egy szabad városhoz illett, mindenekben szép rendtartás tartatott, valamint más Hegyaljai Városokban.

3-o) Hite alatt valyja meg az tanu: nemdenem Ungvári Dominiumának örökös földes uraitól oly fide dignitásában conserváltatott: Hogy városbeli fundusok nem különben szőlőknek szántóföldeknek s réteknék aestimatiójáról s megvételéről és eladásáról peesitye alatt való levelek legg küssebb kérdésekben sem kétségeltettek sőt inkább azoknak continentiájok szerént azon örökös földes uraktól az alkalmatosság úgy hozván magával igazság kiszolgáltatótt.

4-eo) Nemdenem tudgya-e azt is az tanu: hogy Ungvár városának lakossi örökös jobbágyi köteleességivel Ungvári dominiumhoz nem köteleztetének, hanem liberae migrationis emberek lévén, a midőn akármely közülök máshova kívánta lakását transferálni minden háborgatás nélkül nem csak elmehetett „de házát is telkestül és egyéb ingatlan jószágát a kinek akarta eladhatta, mindenkor város előtt az iránt fassióját celebrálván, az ilyetén házaknak, fundusoknak, szántóföldeknek, réteknék és szőlőknek,“ — tudgya-e pedig eladását hogy semmiben sem centroveltálták az örököss földess urak a szerént valamint másutt signanter pedig Hegyaljai városokban practizáltatik.

5-to) Tudgya-e az tanu: hogy az ungvári lakossok nemcsak az házakhoz, de a házaknak telekéhez is örökséget tartottak mindenkor, úgy hogy sem más nem szállhatott az olyan helyekre actualis possessor akaratyá nélkül, sem pedig a földesurak az olyan házhelyeknek bírásában és eladásában nem turbálták, és ha valakinek valami házhely conferáltatott is, vagyis immutáltatott, földess uraktul nem egyébképpen esett, hanem ha valakinek defektusával az olyan házhely földesurakra szállott, vagy ha poprie attúl a kié volt megvette az a kinek conferáltatott és kielégítette actualis possessorát?

Primus testis:

Hallotta az tanu bizonyosan, hogy idősbik Tótfalusy István ennek a mostaninak ides attya ezen Ungvár városá-

nak főbirája volt a kiis annak utána kinek is a fia per restaurationem nemcsak város birája, hanem per consequens az fia Perceptor a és eczersmind Szolga Birája is volt a nemes Vármegyének Ungvárúl Adzelum ezeket a jó rendtartásokat az Váross maga Privilegiumja mellett exactissime sineconturbatione megtartotta nem kívánván senki ezekben az Váross Lakosait turbálni. A d 3. pt. Tudgya az Tanu bizonyoson és mindennapi experienciabul tuggy, hogy valamik ennek előtte az Váross protuculában beirattanak és valaki valakinek valamit az Váross lakossai közzül nemes embernek és az nemes lakos embernek az maga porciojából elakart adni, szabados valamint két részről szabadosan a nemes parasztnak, a paraszta nemesnek szabadossan mint rész szerint irtoványokat szőlőknek építéseket kiket irtovány után építettek elathatták soha azokat az előbbeni Földes urak akármely nével nevezendők legyenek senki soha az Földes urak közzül nem contra nem ellenzette, hanem mindenkor az váross lakosait in genere abban megtartotta az Város pecsétjét pedig mind nemesi és városi lakosok inviolabiliter megtartották ez mai napig tovább is kívánnák megtartani.

4-to Tugya az Tanu, és miolta Ungvárt lakik s megides eleje is itten laktanak egész familiástul, a kik az Méltóságos Uri Homonnai familiának mindenkor igaz hivei és szolgálói volt nak mely esztendőnek csak számok sincs, mindazonáltal experiált az Tanu, hogy az ungvári lakosok liberae migrationis homines erant, mert kiki az város lokosi közzül jött ment és az jószágot az városban ha volt pénze vehetett, el is adhatta valakinek tetczett és soha senki azt ez mai napig kezdetben nem vette sem telkeket az városban sem szőlőket az hegyen, sem pedig szántóföldeket az mezőben, hanem valamint eddig pacifice kiki magáét mai napig is ugy birják.

5-to Confirmat Dcentri puncta cet. etc.

Sdus. Testis Egregius Sigismundus Dobronyi in Ungvár comorans Annorum 8 circiter 77 subiuramento fassus est. Ad I-man Tudgya azt az tanu bizonyoson mivel természet szerint experiálta hogy Ungvár várossának Homonnai Druget familiának birodalma alatt oly becületes nemes ember és hazafiui em'erek voltanak hites birái, a kik

annak előtte nemes Ungvár vármegye ordinarius szolgabírótságát is exactissime administrálták, és ezen tanu azon fentírt Homonnai Familiának belső szolgálatjában levén sokszor az gróf és szolgáját lekisérté, és azon az Ungvár város biráját az grófhöz felkisérté, és azon az Biró azon gróf székét ada nekie leült, és úgy discourált a gróffal amint a szükség hoszta magával, sőt azon gróf azon város biráját asztalához ültette, és úgy discourált vele mind in privato mind in publico, valamint hoszta magával a dolog. Azt is Tudgya aztán az tanu, mivel nem másoktól hallotta, hanem életében experiálta, hogy ennek előtte Ungvár várossa ugy floreált, hogy valamikor szombaton délután az vecsernyére az harangokat meghuszták, az egész kin lévő mezőben dolgozó emberek bejöttek és az város hadnagya az város dobját megüttetvén az Jézus kiáltására az város lakossai fegyveres kézzel kiállottak az város piaczára, elkezdvén az városnak egyik végétől az másikig; az város hadnagya pedig ezüstös buzogánnyal jelen lévén s maga hivatalynak eleget tevén az város lakossait az csendes nyugalomra intvén szép Isteni félelemmel elbocsátotta, és az város lakossait az város körül való vigyázatra kapukra és piaczkokra elrendelve Fiskussa is lévén az városnak az törvénytörőköket az város előtt megis büntette. Ad 3-um Aszt is tudgya az tanu, mint hogy az városnak már ily hiteles személyből álló birái és Fiskussa volt s e mellett hites notarius is az kezével conservaltatott Subiuramento az város protocoluma sanctissime et inperturbate conserváltattanak, ugy hogy városbeli fundusoknak, szőlőknek, szántóföldeknek és kaszáló réteknek eximatiójuk; és eladásukról való levelei beirattanak és soha legkissebb kérdésben sem vétettnek sőt inkább azoknak continuatiójuk az örökös földes uroktul nem impediáltattanak hanem az ki miképen cselekedett igassága kinek kinek kiszolgáltattott. Ad 4-tum ugy experiálta az tanu gyermekségétül fogva, hogy ennek az Ungvár várossának lakossai mindenkor liberae migrationis emberek voltak, és annak teritoriumján aszt szabadoson eladhatta, és az hova neki tetszett szabadoson elmehetett minden adó és censusnak tartoztatása nélkül; de akkor nem hogy mentek volna az város lakossi közül valaki, sőt inkább sza-

pörödtanak és akkor merte Druget Homonnai familia Ungvárt kis Bácsnek nevezni. Ad 5-tum Tudgya aszt bizonyosson az tanu, mivel az tanu inyja vólt az Homonnai Györgynének Eszterházi grófné asszonnak, hogy akkor az ungvári lakosok nemcsak az házakhoz, de az telekekhez is örökségekhöz is mindenkor örökös jussokat tartottak, úgy hogy arra más nem szállhatott hanem ha (az mint feljebb meg van írva) in semine deficiáltak, az kinek testamentaliter, vagy contractualiter vagy pedig per successionem ítétetett s annál maradott minden a pertinentiával egyetemben.

3-tius Testis Martinus Pócs in Gerény commorans colonus Illustrissimi supremi Coniitis Francisci Gyulai de eadem Annorum circiter 98 sub iuramento fustus est. A I-um Vallya az tanú, és jól emlékezik is, mivel méltóságos gróf Homonnai Bálint uramat Sigmondot és Jánost jól ismérte az grófnét is Eszterházi Mária asszonyt, mivel az titulált grófokkal az tanú eleget vadászott, hogy azoknak ideiben, azután is Ungvár várossa úgy virágzott, hogy maga szabadságában nemcsak megmaradott, hanem az városbeli tisztességet és bíróságot oly becsületes nemesi személyek viselték, az kik ezen nemes Ung vármegyének ordinaris szolgabíróságát is administrálták. A d 2-dum Tudja azt is, hogy mint hites bírāja, mint tanácsbeli személyei hites emberei érdemes nemesi személyekből állottanak, és Fiskussa is hites volt notariussal együtt az városnak. 3. Ex fundamonto confirmat hoc per expraessum declarat, hogy Ungvár várossának infalibilis proticuluma vólt, a melyben minden ház helyek, szőlők földek és rétek, annak rendi szerint beirattanak mind testamentomrul az mint az üdö és alkalmatosság hozta magával, és azokat az örökös földes urak megmásolhatatlanul megtartották. Ad 4-um: Igaz az is, mivel az tanú lakását mindenkor eleitől fogva Gerényben continuálta és ottis született Evi . . . és majd minden nap megfordult Ungvár várossában mivel a tekintetes ungvári Dominiumnak sok ideig ispánnya volt és successisset falubírāja is, erdő bíró és más Dominiumhoz tartozandó szolgálatokban hűségesen fáradozott, mivel mindezekhez hittel köteles vólt, azért tudgya aszt, hogy az ungvári lakosok olyan emberek voltak közönségesen, hogy jöttek és mentenek, a kinek tetszett it-

ten lakni itt maradhatott igasságában senki nem háborgatta a kinek pedig nem tetszett a hova a kinek tetszett elmehe-
tett minden háborgatás nélkül, és az kinek minemű jószága
volt szabadon másnak eladhatta senki ebben nem hábor-
gatta, az örökös földes urak is valamint más városokban
ugy ittis megengedték, és azokat az város könyvében beirat-
ták. A d 5-tum Tugya azt is az tanú, mivel rész szerint
majd ugy lakott Ungvárt mint Gerenyben, hogy az ungvári
lakosok nemesak maga telekjeihez, de annak örökséghez is
mindenkor successiojokat tartottak, ugy hogy aszt más sen-
ki nem használhatta és az előbbeni possessornak akarattya
nélkül kezéhez nem vehette az földes urak is az illetén jó-
szágnak birodalmában eladásban az ollyatén lakosokat nem
háborgattak, hanemha az ollyaten eladó vagy testáló sze-
mélyeknek successorai is ezekről való levelei amint feljebb
meg van írva nem lettenek volna, máskint ezeknek defectu-
sával az illetén jószág szokott szállani az földes uraságra.

4-tus Testis Georgius Uray in Ungvár degens annor
cir. 40. sub juramento fassus est ad Primum — Tudgya bi-
zonyosan az Tanú, mivel az város protocolumában írt, az
látta s olvasta sok izben az midőn Ungvár várossának főbí-
rája lőtt volna egynehany esztendőig, azaz régi emberek-
től is hallotta hogy néhai méltóságos gróf Homonnay fami-
lia az ungvári Dominiumnak birodalma idejében ugy anrak
is Ungvár városa annyira florealt és maga szabadságában
megtartatott hogy városbeli tisztséget és bíróságot nemesi
szabadságban élő becsületes emberek viseltek vagy suppor-
táltak, sőt olly alkalmatosság is előadta magátt, hogy az kik
Ungvár vármegyének ordinarius szolgabírái voltak, nem
hogy az város bíróságát fel nem vállalták vagy viselték vol-
na, de csak ezen tanúnak bíróságában is nemes nemzetes
vagy vitézlő Havassy Mihály uram Emeritus szolgabírája
lévén ezen nemes Ungvármegyének egynehany esztendeig
hítes notariussa volt Ungvár várossának. A d 2-dum Tudgya
a tanu azt is bizonyosan, hogy csak az tanúnak idejében is
mindenkor Híress Notariusai és Fiscalis Proccatorai volta-
nak nvezett szerint Gyöngyössy László, Mosda István, Bann
István, vagy György uraimék, kikett az tanú jól ismertt és
igazne mes személyek voltak. Ad 3-um Confirmat pr oppo-

sitionem ex toto. Ad 4-tum Affirmatur. Gatetz hoc audito hogy az mely jobbagtók az Dominiu faluibus mesterségek után megtelepedtenek még azok is pénzen vötték az városban és annak lévő jószágokat, még azokatt is senki ez ideig azon jószágban nem háborgatott. Ad 5-tum: Igaz az is valami exponáltatik ezen ötödik kérdésben; mert csak az olyan jószág maradt az földes urakra az kiknek Possessorai, vagy contractualiter, vagy testamentaliter nem Legáltak vagy successorok nélkül megholtanak az ollyanokban az földes urak succedáltak.

5-tus. Testis egregius Michael Papp in Ungvár residens, nobilis, anor cir. 48 sub iuramento fassus est ad primum. Tudja az tanu bizonyossan, hogy Ungvár városa annak előtte ugy floreáltt, hogy az városnak birája hitess notariussai ily nemesi személyekben voltak, az kik nemes Ung vmegyének szolgabiráji is voltak, ezt pedig maga régi leveleiből láttya, azt is tudgya hogy néhai N. V. Havassy Mihály ur N. vármegyének ordinarius szolgabirája volt, successive pedig holtig hitess notariussa kinek is az tanu szolgabiróságában juratusa volt. Ad secundum valamint hogy nemesi személyekből álló hitess notariussai fiscalis prokatorai és tanácsbeli tisztjei is voltak, mint más szabad városokban a szép rendtartás meg volt. Tertium confirmat, hoc addito, hogy ezen tanunak is vadnak ollyatén levelei mellyek város pecsétjével sub authentico ki vannak adatva. Quartum eod. modo confirmat. Quintum etiam confirmat.

6-to. Testis Egr Paulus Dobos in Ungvár degens. Anor cir. 60. sub iuramento fassus est. Ad primum Tudgya az tanu bizonyosson hogy néhai gróf Drugeth Homonnay familia idejében Ungvár városa ugy floreált és maga szabadságában conserváltatott hogy városbeli tisztiséget nemes emberek viseltek, és oly város birája is volt az ki szolgabirája is volt az nemes Ung vármegyének annak előtte.

Ad 2-do. Tugya azt is az tanu, hogy az előtti időben mindenkor hitess notariussa és Fiscalis Procatora volt az városnak, és tanácsbeli hitess tisztességes emberei voltak valamint más szabad városokban a tanácsbeli személyek

voltanak. Tertium confirmat. 4-tum eodem modo in omnibus 5-t quoqu. ex toto confirmat.

7-us. Testis Franciscus Butkovics in Ungvár degens annor 66 sub iuramento fassus est ad primum. Hallotta régi emberektül, hogy néhaji gróff Druget Homonnaji familia idejében és azután is voltak Ungvár városának bíráji nemesi procatorai bíró és élő becsületes személyek, az tanu pontosan nem emlékezik reá, de azt tudja és érté, hogy hites notariussaji oly nemes személyekből voltak, ugymint Havassy Mihály ur, a ki annak előtte nemes Ungvárnak szolgabírája volt; ugy Vay, Gyöngyösy, Morday Dán István uraimék. Ad 2-d. affirmative, hoc declarato, hogy Gyöngyösy Morday, Bün István, Bün György uraimék is volt tanuk eként városnak Fiscalis Procatoraji, az bár ezek nemes emberek voltak. Ad 3-ium 4-t et 5-t confirmat.

8-t. Testis Paulus Kozma in Ungvár degens, annor cir. 76 subiur fassus est ad primum: vallya az tanu, hogy már az volt Tótfalusy ur ezen városnak hites bírája ki azután nemes vármegye ord. szolgabírája volt sok esztendőkig s akkor az város minden szabadságával floreal, ugy az előtt is minden privilegiumban megtartatott az méltóságos Druget Homonnay familia idejében az mint bizonyoson az régi emberektül is halotta. 2-m confirmat hoc declarato, hogy néhai N. Havassy Mihály ur elsőben az N. Vármegvének ord. szolgabírája volt, azután mind holtig notariussa, Kapornahy Mihály Deák uraimék többekkel együtt kik mind az nemes emberek voltak, és hites fiscusaji is voltak az nemes emberek, ugymint Gyöngyössy László, Morday, Bün István és Bün György uraimék, kik közül nemes vármegye Fiscussaik volt Bün István. Ad 3-m Igaz az is hogy Ungvár városának Protocolom és peesétye az ungvári Dominiumnak örökös földes uraimék kiadattatott oly fide dignitással conservaltatott is, hogy a városbelieknek oppignoratiojokról, eladásaikról s megvételeiktől szóló örök leveleket a földes urak is megtartották, s nem háborgatták, hanem kinekkinek igazságát kiszolgáltatták 1).

1) Inquisitio Collateralis Fasciculus 136. Actorum nro. 357. 1737. J. 67. Instat. Nro 176.

IV.

A püspökség eredete s régi állása. Ezen püspöki megye belélete s vallási helyzete. Az egyházi egyesülés története ezen püspöki megyében, különösen Ungvár városában. Az egyházmegyei alapítványok.

Ungvár városa jelen díszjeinek egyikét elvitázhatlanul annak köszöni, hogy a magyarországi görög katolikusok püspöki székhelye Munkácsról ide tétetett át. Ezen püspökség eredete, a régi századok homályában vész el, s nekünk úgy látszik, hogy még korábban is főállott már, mint azt Bazilovics hiszi, ki a munkácsi püspökök sorát 1494-ben, Ulászló király alatt, János püspökkel nyitja meg 1). Azon népfajok nagy része ugyanis, mely ezen püspöki kormány alá tartozik, már az Árpádok korszakában ős lakói közé számíttatattak e honnak; így nevezetesen az oláhok és ruthenek, kik IV. Béla király országlásáig, általában a keleti nem egyesült egyházhoz tartoztak, de Béla, buzdítatva IV. Incze pápától, a rutheneket egyesülésre birta, s kérte a római egyház fejedelmét, hogy ezen népnek adna külön püspököt 2); annális inkább, minthogy valamint ezen ruthenek, úgy egyéb görög szertartásu hívek is, ez időben az őket nem értő latin püspökök kormánya alatt állottak. Hihető tehát, hogy miután az uniora tértek követei Rómába is elutaztak, hogy püspököt nyerhessenek maguknak, — a munkácsi püspökség még 1252-dik körül megalapított, valószínű azonban, hogy a kún László idejében Magyarhont

1) J. Bazilovics: Brevis Hist. Foundationis Theodori Koriathovics. Cassoviae. 1799. Part. I. Pag. 21. 2) Carolus Péterffy Sacra Concilia Regn. Hung. Possonii, 1771. Part. I. Pag. 72. Suplicamus itaque et rogamus humiliter, ac devote, Sanctitatis Vestrae Clementiam, quatenus dignemini reducere ad memoriam, qualiter sancti progenitores nostri, una nobiscum vel potius nos cum ipsis et post ipsos elaboravimus in plantatione, et ampliatione fidei catholicae, sicut manifestum est de sollicitudine nostra et diligentia in conversione Cumanorum nuper ad fidem revocatorum, et venientium omni die, nec non in revocatione Ruthenorum ad obedientiam sedis Apostolicae, quorum noncii vel jam accesserunt, vel sunt ad vos in protinus reverenter accessuri, stb.“

előzőnlő tatárok valamint a milkoviaat, ugy a munkácsit régi püspökséget is elpusztítván, később csak vicáriusok által kezdtek kormányoztatni; mivel ugyanis ez időtől fogva egész 1491-ig ismét semmi nyoma annak, hogy az e vidéki oroszország és oláhság külön püspökséggel birt volna. Tájékozással szolgálhat továbbá e tárgyban azon népségek megtelepülésének ismerete is, melyek ezen püspökség kormánya alatt állnak. A beregi és mármarosí oroszok s oláhok t. i. kik itt első tekintetbe jönök, a honfoglalás első századaiban még nem laktak e hazában. Az ő beköltözésök sokkal későbbi mint a magyaroké, s megjegyzendő, hogy midőn már végleg megtelepedtek is, az első időkben Mármaros földével együtt a galíciai fejedelmek kormánya alá tartoztak. Így hát azt fölteni sem lehet, mintha a munkácsi püspökség az Árpádok korszakában már létezett volna, annál is inkább, mivel az itt talált régibb szlávok nem oroszok vagy is ruthenek voltak, hanem bolgár-szlávok, kik a László király idejébeni tatárdulás alkalmával már majdnem mind kiirtattak, s a minek következtében Bereg, Ugocsa és Mármaros földje sok ideig üresen maradt. Megjegyzendő továbbá, hogy mindazon országrészekben melyeket a mai munkácsi püspökségben az oroszok, oláhok és magyarok laknak, a XIII. század végén igen nagy számban római katolikusok is éltek, kik közül az ungi, beregi és mármarosiakat III. Endre király egy időre az egri püspök kormánya alá helyezett. Péter erdélyi görög püspök e miatt óvást tevén, később ugyanezen király az egri püspök joghatóságát azon vidékről kizárta s azt írta: „ne licentia a nobis minus legitime obtenta, jure dioecetano in Maramarosio uteretur, antequam coram venerabili patre Johanne archi episcopo Colocensi, metropolitano videlicet domini Petri Episcopi Transylvaniae de hoc in jure experiretur, utrum terra Mármaros vocata, intra terminos et limites dioecesis Transylvaniensis exstat nec ne.“ Ezen leirat következtében szoros nyomozás tétetvén, miután az erdélyi püspök igénye kellőleg igazoltatott, Mármaros, Ugocsa s Bereg népsége az erdélyi püspökök joghatósága alá állított 1).

1) Fejér György: Cedex Diplomaticus. Regn. Hung. VI. k. 2. r. 193. l.

Ezen intézkedés, mint látszik, a római katolikus egyházmegye rendezésére vonatkozik. Azonban, kétséget nem szenved, hogy ez időben oroszok vagyis ruthenek is laktak már e vidéken, kik a magyar királynak hódoló galliciai herceg hatalma alatt állottak. Mert 1299-ben Gergely beregi főispán magát Leo galliciai herceg tisztségébe irván, — alig lehet kételkednünk, hogy az ottani lakosság már is nagy részben orosz volt 1), melynek egyházi kormány nyal szintén kelle birnia; de mely egyházi kormány miként az idézett adatból kitünik — hihetőleg Premislében, nem pedig Munkácson székelte. Mind ezek után még két mozzanatos körülményt szükség itt tekintetbe venni Magyarországnak köztörténetéből. Az ezen honhoz tartozó társországok ugyanis, mint Erdély, Moldva s Gallicia, nagyon változó viszonyok által voltak a régibb századokban az anyaországhoz kapcsolva. Ezen viszonyok gyakori változása azt szülemlette aztán, hogy a püspöki megyék határai s jogköre is változott, s majd tágasb, majd szűkebb tért nyert. Így nevezetesen azon időkben, midőn Magyarországnak némely részei s megyéi, mint Máramaros, Szathmár s a t. Erdélyhez tartoztak, az ezen részeken lakott kath. hívek a régi milkoviai, ennek megszünte után pedig a károlyfejevári püspökséghez tartoztak 2). Továbbá, tekintve t. i. azt, hogy Moldva földjének a XIV. században újalakulása Máramarosban gyökeredzik, úgy hogy bizonyos értelemben Moldvát Máramaros leányának is lehetne nevezni; s tekintve azt, hogy 1374 körül Róbert Károly Moldva és Erdély szélén a római hitettségre tért oláhok számára a roppant terjedelmű milkoviai püspökséget már megalapította, — több mint valószínű, hogy a mig egy részről ezen megyék katolikus hívei a most nevezett püspöki kormány alá tartoztak, a görög szakadáságban élő oláhok, s nagyon hihetőleg a ruthenek is, a nándorfehérvári metropolita kormánya alatt éltek, miként az Barónius munkájából 3), de leginkább I. Mátyás királynak 1479-ben kelt következő okleveléből is kitetszik:

1) Fejér: u. o. 416. 239. l.

2) Benkő Milkovia. V. ő a Károly-fehérvári római kath. nyilvános főgymnasiumának második tudósitánya. 1857-8. Kolosvárt.

3) Brovius: Continuat. Annalium Baronii Tom. XIV: Colum. 1497.

„Nos Mathias Dei gratia Rex Hungariae Bohemiae, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes quibus expedit universis: Quod nostrum ad humillimae supplicationis Instantiam fidelis nostri Reverendi Joannichii Metropolitano Nándor-Albensis Nostrae propterea porrectae Majestati tum vero ex gratia speciali universos et singulos Valachos Praesbyteros fidem gratiam tenentes in Comitatu Mármarosensi existentes praesentes et futuros, a solutione quarumcumque taxarum tam ordinariorum, quam extraordinariorum, per ipsos in medium regnicolarum nostrorum solvi, Majestatique nostrae ab eisdem provenire debentium, perpetuis futuris semper temporibus gratiose duximus eximendum et supportandum. Imo eximimus et supportamus praesentium per vigorem: quocirca vobis fidelibus nostris universis et singulis dicatoribus exactoribus quorumcumque taxarum quam ordinariorum, quam extraordinariorum, item comitibus camerarum salinarum nostrarum regalium in praedicto comitatu Mármarosensi pro tempore constitutis, eorumque Vicegerentibus, harum serie firmiter precipiendo Valachos presbiteros ut praefertur fidem graecam tenentes praefatoque metropolitano subjectos ad solutionem aliquarum taxarum scilicet ordinariorum et extraordinariorum in medium regnicolarum nostrorum solvi debentium, contra formam praemissae nostrae exemptionis advocare et compellere ipsosque ratione non solutionis earundem in personis, rebusque et bonis quibusvis impedire, turbare seu quovis modo damnificare nusquam et nequaquam praesummatis; neque sitis ausi modo aliquali gratiae nostrae sub obtenta praesentium perlectis exhibentium restitutis. Datum Budae. Sabbato proximo ante dominicam laetare. Anno Domini 1470. Regnorum nostrorum, Hungariae etcet. anno vigesimo secundo. Bohemiae vero undecimo. L. S. per Urbani Thesaurarium Reginum, m. pr.“ 1)

1) Ezen oklevél régi másolatát a püspöki levéltárban találtam föl, s 1857-hen a „Budapesti Hirlap“ január 1-jéről szóló számának tárcájában is közöltem, mely Venczel Gusztáv tudós hazánkfiának figyelmét is azonnal magára vonta. Közölve van az egyébiránt Fejér György oklevélgyűjteményében is, — ha jól emlékszem.

Ezen oklevélben leginkább három pont vonja magára figyelmünket. Az első az, hogy a mármarosi oláh lelkészek szabadalmiért a nándorfehérvári metropolita Joannich folyamodik a magyar királyhoz, a miből világosan következik, hogy t. i. a politikai viszonyok mindazon ingadozása közt, melyekben ez időben Szerbország a magyar korona irányában állott, a nándorfehérvári metropolita s egyházmegye még a Száván túl is a magyar király alattvalója gyanánt tűnik föl; másodsor: hogy a mármarosi görög szertartásu oláhság a nándorfehérvári metropolitának lévén egyházilag alávetve, több mint valószínű, miként a hitrokonszágnál fogva szintén az oroszok is, kikről senki által sincs még bebizonyítva, hogy azon időben egyesültek lettek volna. És harmadsor: hogy habár a későbbi időkben a jelenleg Ungvárott székelő püspökség egyszerűen mármarosinak, makoviczainak, szepességinek, krasznabrodinak sat. neveztetett, ezen elnevezés csak az egyesülés után jött divatba, s hogy ennél fogva a munkácsi püspökség Mátyás király idézett korában még nem foglalhatta magában Mármaros földét is.

Van azonban birtokomban egy érdekes kézirat, mely Olsavszky Mánuel életrajzát tartalmazván, többek közt az egrí megye felsőbbbsége ellen panaszkodik; mivel a munkácsi püspökök ekkor csak mint szertartási püspökök tekintettek, s a munkácsi egyházmegye régibb viszonyaira ezeket mondja: *Tametsi enim episcopi munkacsienses quod parochias ruthenicis ad episcopatum hunc pertinentes, latissime per superiorem Hungariam ab immemorabili tempore constitutas sine ulla interruptione inde „ab anno 1458“ ad Petri Parthenio usque tempora, id est ad annum 1660. tamquam ordinarii episcopi in pacifico existentes possessorio, certo et indubitato ordinariorum episcoporum absque ulla dependentia spirituali fruerentur jure, posteaquam tamen rebelles in principem terrae Rákóczi bona immobilia ad episcopalem hanc munkacsiensem ecclesiam spectantia sub Petro Parthenio copiis suis occupassent, et id ipsum glor. memoriae Cardinalis de Kolonics Regni Hungariae Primas animadvertens, Episcopum munkacsiensem congrua sustentationi destitui, populam vero ruthenicam non nisi a sui ritus Antistite posse gubernari, ad sacram sedem detulisset. etc.*“

Ezen előadásban az 1458-diki évszámot tartom leginkább figyelemre méltónak, mint melynek alapján a szerző világosan kettőt látszik állítani; először t. i. azt, mintha a munkácsi püspökség 1458-ban már létezett volna, s másodsor: hogy nem csak egyesült kath. püspökség lett volna. Ezen föltevésre nekem, minthogy az különben is indokolatlanul fordult elő, következő észrevételeim vannak.

1) Hiszem én is, hogy a munkácsi püspökségnek nem 1494-ben, mint Pray, Bazilovics és Cherier csak amugy könnyedén állítják, kelle allapíttatnia, hanem még IV. Béla király korában, miként már fönebb is érintettem; hogy azonban ezen püspökség már 1458-ban oly önállósággal birt volna, mint az idézett sorokban állíttatik, azt kétleni merem, annál is inkább; minthogy ezen idő Mátyás király országlására esik; ezen uralkodó pedig mint tudjuk, semmi püspökséget sem alapított: sőt e korszakban a Szepesség 1412-dik óta Zsigmond király elzalogosítása következtében nagyobbára Lengyelországhoz, az itteni oroszok pedig részint a szepesi, részint a lemergi káptalanhoz tartozván,— egy külön gör. szerrartásu orosz püspökség alapítására, nem mutatkozott sürgető s nagy szükség. Lehet, hogy a többi magyarországi gör. szertartásu oroszok és oláhok időközben csak püspöki helytartók által kormányoztattak 1).

2) Ami már azon állítást illeti, hogy függött-e a munkácsi püspökség 1458-tól egész 1660-ig vagy nem: nézeitem szerint csak azon kérdés kiderítése fogja kimutani, hogy azon magyarországi oroszok és oláhok kik most a munkácsi püspökséghez tartoznak, éltek-e már amaz időközben is egyházi unióban? Ezen kérdést alább igyekszem bővebben földeríteni, s arra kellő feleletet adni.

Hogy a jelenleg is görög szertartást követő hívek a kereszténység elterjedésének elő-századában nálunk általában a latin püspökök kormánya alatt állottak, arról semmi kétség sem lehet. E szerint a munkácsi püspökség eredetét ez időben hiába keresnök. Midőn azonban a Cerulár Mihály

1) Pray: Speci im. Hierarch Ecclesiae Hung. Part. I. Pag. 413. Cherrier Miklós: A magyar egyház története. Pest. 1856, 209, l. Katona: Hist. Crit. Regn. Hung. Tom. V. ord. 12. 125. s kk. l.

konstantinápolyi patriarcha által megnyitott szakadás következtében (1050-dikben) VII. Gergely pápa sürgetésére Géza, Salamon és László királyok idétte a görög szertartások mindinkább tilalmaztattak, s főleg Kálmán korában, midőn a latin papok a nősüléstől is eltiltattak, már némely görög szertartású püspökségek is kezdtek támadni, mint például a beleknyesi, mely különösen a latin egyházzal egységben élő görög szertartású papok számára volt föllállítva. Legtöbb valószínűséggel tehát csak a 11-dik században kereshetnők a munkácsi püspökség eredetét, jóllehet azt sem lehet föltennünk, hogy azon bolgár-szláv és oláh népségek, melyeket őseink e hon azon vidékein találtak s melyek most a munkácsi egyházmegye körébe esnek, mint már Method és Cyrill által megtérített keresztények, — püspökségekkel ne bírtak volna. Azonban: hogy „munkácsi püspökség” nek neveztetett-e valamelyik s mely idő óta, az mai napig is a megoldatlan kérdések közzé tartozik,

A történelem biztosabban világít már e tekintetben 1491-dik év óta, a midőn II. Ulászló magyar király Jánost munkácsi püspökké nevezte, s ellátásáról kellőleg gondoskodott. Ezen férfiú nevével mintegy első megállapodását nyeri a munkácsi püspökség címe. Azt azonban kideríteni, hogy mily viszonyban állott ezen püspök más egyházi megyék irányában, szintén nem csekély föladat. A nagyváradi görög szertartású püspökség 1845-ki névkönyvében az állítatik, hogy a munkácsi püspökség 1494-ben a gyulafehérvári érsekségnek lett volna alávetve, mi kitetszik II. Ulászló magyar királynak azon okleveléből is, mely szerint a körvélyesi zárdának (Mármarosban) Antal konstantinápolyi patriarcha által adott kiváltságai csak azon föltét alatt erősítettnek meg, hogy ha e kolostor valamint a munkácsi, ugy a havasalföldi (transalpinus) püspöknek is aláveti magát. Balugyánszky ezen tényből, igen helyesen, nem tartja következtethetőnek a munkácsi püspökség alárendeltségét, 1) s én maga is azt tartom, hogy ezen tény nem azt foglalja magában, miszerint a munkácsi püspökség a gyulafehérvári érsekségnek volt legyen alávetve, hanem ha e tény áll,

1) Balugyánszky András: Egyházi történetirat. Eperjesen 1846. 426. lap.

inkább azon célnél, hogy a körtvélyesi, különben görög szertartású zárda a római egyház joghatóságát is ismerje el, vagyis valljon úniót a római egyházzal. Egyébiránt a mi e tárgynál főkérdés, arra Balugyánszky sem felelt meg; mivel habár kimutatható is a nagyváradi névtár állítmányának alaptalansága, ebből még nem tudathatik, hogy a munkácsi püspökség e korban önálló volt vagy más püspökségtől is függött-e, mint a később századokban? Ezen kérdést szerintem egy másik kérdés kiderítése oldhatja meg csak, az t. i. egyesült katolikus volt-e János püspök és megyéjének hívei? Mert ha görög nem egyesült volt, úgy nem függhetett sem a gyulafehérvári, sem más katolikus érsekségtől. Én pedig azt mondom, hogy János püspök és hívei még ekkor szakadárok voltak, miként alább kimutatom; ennél fogva ő mint szakadár munkácsi püspök, független s önálló püspök vala, annálisinkább, mivel azon állapot, miszerént a munkácsi püspökök majd egy, majd más kath. püspöknek lettek alávetve, csak később, az 1649-ben megtörtént egyesülés után állott be, miként ezt részint egyes királyok s szabadalmakat osztó országnagyok kinevezési s adományzási levelei a következő rendben mutatják:

I d ő r e n d i k i m u t a t á s

Év	Hó	Nap	
1491	jun.	1	II. Ulászló szabadalmakat oszt János püspöknek.
1551	oct.	1	Ferdinánd király László püspöknek.
1551	oct.	9	Ugyanezen király ugyanazon püspöknek.
1552	marc.	15	Ugyanaz ugyanannak.
1558	jul.	3	Izabella királynő Hilarius püspöknek.
1561	jan.	25	János király Hilarius püspöknek.
1569	oct.	13	II. Miksa király ugyanannak.
1569	oct.	13	Ugyanaz ugyanannak.
1597	szept	27	Mátyás ausztriai főherceg László püspöknek.
1601	marc.	26	Mátyás ausztriai főherceg Sergius püspöknek.
1606	marc.	8	Bocskay István Sergius püspöknek.
1623	febr.	10	Gábor erdélyi fejedelem Petronius püspöknek.
1627	jun.	12	Gábor fejedelem Gregorovics János püspöknek.
1630	máj.	28	Bekényi Alaghy gróf ugyanannak.
1634	jan.	5	Rákóczy György erdélyi fejedelem Tarasovics Vazul püspöknek.
1639	szept	13	Forgács Miklós gróf ugyanannak.
1659	nov.	10	I. Leopold császár Párthenius Péter püspöknek.

ti joghatóságát ismernék el, s erről adnának ki esküvel erősített nyilatkozatot. S midőn ez megtörtént, hasonlóra kényszerítettet maga Olsavszky Mánuel Mihály püspök is, a ki nek esküjét s elismervényét, az életirő egész terjedelmében közzéteszi. Olsavszky Mánuel Mihály püspöknek ezen függetelege pedig Barkóczy halálával sem szünt meg; sőt mint az itt eredetiből közlött levél tanúsítja, gróf Eszterházy Károly püspöksége alatt is, csak mint szertartásos püspöki helyettes tekintetett.

Admodum Reverende domine!

L. F. C.

D. Michael Manuel Olsavsky Graei Ritus Uitorum Ritualis Eppus Munkácsiensis inter complures alias contra diversorum districtuum Parochos ante thronum suae majestatis effusas querelas, etiam contra Parochum meum Nagy Kázemériensem conquestus est, quod is a Graeci Ritus Inquilinis in vindictam, et compensationem unius laboris diurni huius Ritus Parocho prestiti, violenter pignora acceperit duobus grossis redimendo, et insuper duos Unidos e quodam rancore diris verberibus exceperit: harum querelarum investigationem institui decrevit sua Majestas; quare ad hujuscemodi investigationem in concursu Magistratualium personarum ab Inclito Comitatu Zempliniensi eatenus exmittendarum, et Graei Ritus districtuális Vice-Archidiaconi peragendam dto harum serie diputo, in qua investigatione curet, ut omnia rite, pacate ac debito ordine fiant, neve seu comitatus, seu Graeci Ritus Vice Archidiaconus instructionem sibi ab Excelso Consilio submissam seu circa querelas, seu circa personas excedant, pro hac autem directione adnecto hic tam querelam ipsam, quam Extractum Intimati Excelsi Consili, demum investigationis peractae. Anthenticum exemplar cum his reflexionibus mihi submittat dti ceterum, dum eidem Paternam Eppalem meam benedictionem impertior, maneo.

Ejusdem dtonis

Scepismi in Capitulo 15. Augusti 1767. Verus Pater
Carolus Episcopus Agriensis
Comes Esterházi.

A mi már ezen püspöki megyének terjedelmét illeti a régibb időkből szintoly kevésbé van az tisztába hozva, mint eredete. Bazilovics és Balugyánszky munkáik szerint a tizenhetedik század vége felé még Debreczenben, a hajdu városokban, Szolnok és Heves vármegyékben is parochiái voltak a munkácsi megyének. Ezen állítást én, a maga általános értelmében nem vitatom; de kérdem: valjon gör. kath. parochiák avagy schismaticus parochiák voltak-e azok? És továbbá: oroszoknak, avagy más nemzetségbelieknek tartandók-e az ottani hívek? Constatirozzuk kissé ezen dolgot, mindkét kérdésre nézve. Camellis József XIV-dik munkácsi püspök a maga naplójában 1692-dik évről azt írja világosan: hogy octob, hó 17-én bizonyos Izaiás nevű görög szerzetes ment hozzá Debreczenbe egy más oláh pappal a többi Biharmegyében levő papok nevében, s alávetették neki magukat 1). Ime kitetszik, hogy a főnebb említett megyékben voltak ugyan a munkácsi püspökségnek parochiái, de azok nagyobbára görög, és pedig ez ideig szakadár parochiák voltak; hanem Camellis püspöknek buzdítására, ki Kolonics bíbornok pártfogása mellett ép oly sikerrel térítgetett Magyarország most említett megyéiben mint Athanasius oláh püspök Erdélyben, a szakadárok uniora tértek át, s azon püspökök hatósága alá csatlakoztak, kik őket megtéríték 2). A mi pedig ezen parochiák híveinek nemzetiségét illeti, erre nézve az egykoru Cserey Mihály világosan írja, hogy azok itt többnyire oláhok s itt-ott görögök és rácok voltak, mit igazol azon körülmény is hogy az egyházi egyesülést Kolonics bíbornok ez időben a legnagyobb erélylyel épen az oláhok közt szorgalmazta 3).

Figyelemre méltó körülmény még ezen püspöki megye főpásztoraira nézve még az, hogy ő közölök többen oly sokféle címet viseltek, mintha nem csupán Munkácsmegyének, de azonegy időben több más megyéknek is püspökei lettek volna; — vagy, mintha a mostani munkácsme-

1) Bazilovics Fundatio Koriathovicsána. Part. II. Pap 93.

2) Cserey Mihály historiája: Ujabb nemzeti könyvtár. 286, s kk. l. 1852.

3) Cserey id. m. id. h.

gyei püspökség több más püspökségből alakult volna. Így például Rakoveczky Method: munkácsi, makoviczai, szepesi, krasznobrodi, mármarosi sőt az egész Magyarhonban létező görög szertartásuak püspökének írja magát. Kérdés: mind megannyi püspökségek voltak-e ezek Magyarországon? Mert valamint szent István intézkedéseiben ki első alapítá a kath. püspökségeket hazánkban, ugy a későbbi királyok történetében sincs nyoma, hogy ily nevezetű püspökségek lettek volna Magyarhonban, jöllehet az megint bizonyos, hogy még szent István király előtt több mint 17 görög püspökség volt ezen országban, sőt hogy a szerémi s beleknyesi püspökségek, számos görög zárdákkal együtt, még a tizenharmadik században is virágoztak 1). Lehetséges tehát, hogy valaha, s kivált a magyarok bejövetele előtt Munkácson kívül, Makoviczán, a Szepességen, Krasznobródon s Mármarosban is külön önálló püspökségek voltak, melyek azonban a tatárdúlás idejében vagy elpusztultak, vagy mivel a görög szertartásu hívek nagy része a latin egyházba ment át, önmagoktól megszünvén, nevöket is elvesztették. Elfogadható nézetnek mutatkozik egyébiránt az is, hogy e különféle nevezetek, — a mármarosit kivéve, mint mely egészen más tekintet alá jó, — onnan származik, mivel a munkácsi püspökök Munkácson kívül Makoviczán, a Szepességen, Krasznabródon s Mármarosban a körtvélyesi zárdában laktak leginkább. De minthogy a körtvélyesi zárdában igen sokat tartózkodtak a munkácsi püspökök, kérdés: miért nem nevezték tehát magukat körtvélyesi püspököknek? Nézetem szerint azért, mivel Körtvélyes régi helyén egykor Mármaros, a megye ősi fővárosa állott 2); mert a körtvélyesi kolostort csak XV. század végén egy régi elpusztult kathólikus convent helyén Balica vajda és Drág mester alapították 3), s arra sokkal több történeti ok mu-

1) Katona: *Historia Critica Regni Hung.* Tern. IV. 725. l.

2) Az ide tartozó okmányokat először Laureani tette közzé a „Magazin istoriku pentra Dacia“ című folyóirat III. kötetében. Bukarest, 1846. 163. s kk. l. Azután b. Saguna Endre püspök: „Anhang zu der Promemoria über das Recht der nationalen Kirchen- Autonomie der Romaner: Geschichte des Bisthums der griechisch-nichtunirten in Siebenbürgen. N. Szeben 1850. 63. s kk. l.

3) Uj magyar muzeum. 1857. VIII. füzet. 324—25. l.

tatkozik, hogy az itt székelő püspökök saját címeik közé a régi nevezetet fűzzék. Máramarosi püspöknek nevezte magát Olsavszky Mánuel Mihály még 1751-ben is; de azóta nem tudni mi okból, e címet a későbbi püspökök már nem használták 1).

Az ezen püspökséghez tartozó káptalan eredete az újabb időkre esik. Minthogy t. i. a munkácsi régibb püspökök általában vazulszertartásbeli atyák közül választattak, s maga a püspöki megye sem volt szabályozva, külön káptalannal nem birt. Bradács János püspök alatt fordul elő legelőször, hogy a munkácsi püspökhöz (1767-ben) hét kanonok rendeltetett, de kik akkoron, kellő alapítvánnyal s fizetéssel még nem voltak ellátva. Később 1775-ben Bacsinszky András püspöksége alatt Mária Terézia királyné rendezte s látta el ezen káptalant.

Egyik legnevezetesebb történeti mozzanat ezen püspökség sőt Ungvár városának is történetében az itt 1649-dik évben végbement egyházi egyesülés. A magyarországi orosz nép és orosz papság t. i. valamint az ennek lelkipásztorsága alatt álló román nép is, ez ideig nagyobbára szakadár-ságban élt. Róma és a magyarországi orosz egyház között alig létezett valami viszony; a pápa felsősége s a vallási hódolatnak azon neme, mely a keresztény kathólika egyházakat Krisztus utódaival folytonos s föl nem mondható közösülésben s erkölcsi alattvalóságban tartja, ezen nép és papság részéről vagy nem ismertették, vagy csak koronként s igen laza kötelékekben nyilatkoztak. Már főnebb említetem, hogy a római pápák még IX. Gergely óta (1229.) minden igyekezettel rajta voltak, miszerént a magyar birodalomban élő görög szertartásu oláhok és szlávok a latin szertartásra vonassanak s egyházi egyesülésre birassanak 2); említém, hogy ezen törekvésnek IV. Béla király alatt (1253-ben) már mutatkozott is némi eredménye; hogy azonban ez tartós nem vala, kitűnik Nagy Lajos király erőszakos intézkedéseiből is, kinek vallásos tulheve az únio fonnyatag csiráira inkább perzselőleg, mint üdítőleg hatott. Látjuk ezt

1) A szeretet kötele. Térítő beszéd Olsavszky Manuel Mihály munkácsi s máramarosi püspöktől. Pécszett 1751.

2) Katona: Histor. Crit. Regn. Hung. Tom. 545. l. Péterffy. Comil eccles. Hung. Part. II. 72. l.

I. Mátyás király uralkodásából is, ki a királyi kincstár megtöltésére 1459-dik évben hozott törvényeikké 7-ik és 25-ik pontjában nyilván mondja, hogy a ruthenek és szlávok, még e korszakban görög szertartásu szakadárok valának mint az oláhok 1), a kik pedig, mint tudjuk, csak 1697-dik év körül vették föl az úniót 2). Még inkább kiderül ezen tény valóságára II. Ulászló királynak 1494-ben kelt azon okleveléből, mely szerint a körtvélyesi görög zárdát Mármarosban, nemcsak a havasalföldi érseknek, hanem a munkácsi püspöknek is joghatósága alávetette, mit bizonyosan nem teende, hahogy a munkácsi püspök egyesült, avagy róm. kath. püspök volt volna. Kitűnik ezen oklevélből továbbá az is, hogy a munkácsi püspökség, tehát a hozzátartozó hivek többsége is ez időben a havasalföldi patriarchának volt alárendelve, a kiról pedig be nem bizonyítható, hogy római szertartásu, avagy egyesült hitvallásu lett volna. Azon érdekes oklevél főbb pontjai így hangzanak: „Nos itaque huiusmodi supplicatione memorati fratris Hilarii exaudita, et clementer admissa, praescriptas literas dicti patriarchae non abrasas, non cancellatas nec in aliquá sui parte vitiatas conspeximus, patentibusque litteris nostris, similiter privilegialibus earundem exemplum de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, eas, et omnia in eis contenta eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanata, viribusque earum veritas suffragatur, acceptamus, aprobamus et ratificamus, ac pro eodem Claustro S. Michaelis-Archangeli (Körtvélyesi) et consequenter praefato fratri Hilario suisque successoribus universis innovantes perpe-

1) Ignatius Batthiany Leges Ecclesiasticae Reg. Hungariae. Alba Carolinae 1785. Com. I Pag. 497. Per hoc quoque Rutheni Valachi et Sclavi, graecam fidem tenentes, qui alias lucrum Camerae solvere non consueverunt, ad solutionem eiusdem lucri Camerae non compellantur.

Továbbá: § 25. Item quam plurimi valachi, rutheni et sclavi valachi eam fidem tenentes rustici, qui alias ad lucrum Cameae regiae numerari asveti non fuissent, tales quam regales quam aliorum ad praesentem exercitum connumerari debeant, et insuper prout et quemadmodum alias exercituare consueti sunt, exercituare teneantur?

2) Ujabb-nemzeti könyvtár. Pest, 1852. Cserey Mihály történetiája, 285, s. kk. 1.

tuo valituras confirmamus; ita tamen, quod ipse frater Hilarius Prior et sui successores episcopo de Munkács sui ordinis reverentiam; Archi-Episcopo vero de Transalpina, modernis et futuris veluti superioribus suis, debitam subjectionem et obedientiam praestare debeant et teneantur. Harum nostrarum quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungariae utimur, est appensum, vigore et testimoniis literarum mediante. Datum Cassoviae per manus reverendi in Christo Patris Domini Thomae, Episcopi Ecclesiae Jaurinensis et postulati Agriensis, Aulae nostrae Summi et Secretarii Cancellarii ac fidelis nostri dilecti 14. die Mensis Maji, Anno 1494. Regnorum nostrorum Hungariae, anno quarto Bohemiae vero vigesimo quarto“ 1).

Kétségtelen tehát, hogy a munkácsi püspökség a XV. század vége felé még a szakadár görög szertartásban élt. De nem kevésbé uralkodott ezen egyházban a keleti szakadárság a tizenhatodik és tizenhetedik században is. Taraszovics Vazul nevezetesen Moldvában szenteltette föl magát, s mint munkácsi püspök a moldvai görög érseket vallotta patriarchájának 2). Bazilovics ugyan azt erőködök kimutatni, hogy ezen püspök már egyesült vala; de ezen állítást igazolni nem képes. Azon okoskodás ugyanis, hogy ő a szakadárságra csak azért tért volna át, mivel Rákóczy György erdélyi fejedelem a protestáns vallásra kényszerítette, a próbát ki nem állhatja. Nem pedig először azért, mivel épen ezen Rákóczy György vala az, a ki Taraszovicsnak midőn fölszentelés végett Moldvába utazott, ajánlólevelet irt, pártfogásáról minden tekintetben a legszebb bizonyítványt adta; már pedig, ha ezen fejedelem épen csak a protestantismus iránti előszeretetből üldözte volna Taraszovicsot, ajánlólevelekkel el nem látta, sőt ki sem bocsátotta volna az országból. De másodsor: ha Taraszovicsot protestáns vallásra kényszerítette Rákóczy, — illetőleg annak kapitánya Balling, munkácsi várparancsnok, — miért nem lett hát protestáns maga is, mint a beregi és mármarosi oláh és orosz nemesek többsége? Avagy: miért lett hát épen szakadár, ki mint ilyen, Rákóczy célzatainak legkevésbé sem felelhe-

1) Batthyany Ignác idézett munk. I. k. 216-217 l.

2) Bazilovics: Fundatio Koriathovicsiana. Part I. Pag. 57.

tett meg? Véleményem szerint természetesen azért; mivel a nép melyet kormányzott, a maga nagy többségében szakadár volt; s mivel, ha ő vallotta volna is az úniót de népe s hívei nem; püspök maradt volna ugyan, de megye nélkül, vagyis címzetes pásztor nyáj nélkül. Bizonyosan ilyen s más politikai okok voltak azok, melyek őt a szakadársághoz vonzották; és pedig azt mondom, hogy ezen okok között legfőbb volt az, miszerint a népség és papság nagyobb része, már csak a miatt is, mivelhogy a schisma mind az oroszok, mind az oláhok között mintegy nemzetiségi jelleg volt, s mivel a schismában a nemzetiségek megtámadva nem voltak, — hajlandóbbak valának ahoz tartozni, mint az uniohoz. Egyébiránt ezennel kimutatom, hogy ezen korszakban főleg az orosz nép, valóban schismaticus volt nem pedig egyesült. Taraszovics ugyanis 1633-ban lett munkácsi püspökké; 1614-dik évről pedig Kazy a maga historiájában következőleg ír ezen nép vallási viszonyairól: —

„Homonnai György mit sem tartott vala teendőire nézve fontosabbnak, mint a Kárpátokon lakó oroszokat a római egyház kebelébe visszavezetni. S hogy ezt annál könnyebben eszközölhesse, Cruspesci Anasztás premislei főpapot Oroszthonból (értsd Lengyelországból) kihozatván a térítést neki tette kötelességévé. A munkácsi püspök (Serginus), kire az egész nép hallgatott, Anasztásnak még csak tekintetét sem szenvedhette: sötétséget keresett s búvhelyekre rejtette magát. A Homonnai jószágán lakó papok és szerzetesek azonban összehívatván, az egyesülés szükségességéről felvilágosítottak, s a római pápát elismerték, de a görögök egyház szertartásait továbbra is megtartották. S ime, ez volt ama nemes igyekezetnek egyedüli, Istennek kedves s az embereknek üdvös gyümölcse. Egyébiránt mindenkor megvolt a római egyháznak azon tulajdon és külön sajátsága, hogy a csöndes és nyugalmas időkben terjeszkedni s növekedni szokott; míg ellenben a szakadás csaknem többnyire zavargós időkben támadt s nőtt és növekedett.

De ott nem hiült még ki Homonnai buzgósa s kegyessége. A Homonnai Mária tiszteletére épített, de már omladozó állapotban volt kápolnát újból fölépíttette Találkoztak ezen időben az oroszok között némely papok, kik Cruspescira mint az egyesülés tényezőjére rend-

kápolna
2014.

kivül boszankodván, a pónépet ellene fölfegyverzék, s kevésbe mult, hogy a jó főpapot meg nem ölték. A dühösök ugyanis dorongokat karókat ragadván s más egyéb eszközökkel felfegyverkezvén, Cruspescit és pap-társait megrohanták s már csaknem megsebesíték, midőn Homonnai egész családjával együtt segedelemre siet s a lázongó tömeget lövöldöztetvén, szétkergeti. Hogy egyéb-iránt a nagy sokaságot a hitben s a pápa iránti engedel-mességben megtartsa, abban hiába fáradozott. Mert a görögök incselkedéseitől elesábitvák s elvonvák, nem soká-ra teljesen elszakadtak a római egyháztól, s tulajdon ré-gi szertartásaikhoz ismét megátalkodottan ragaszkod-tak 1).

Ime mindez, csak tizenkilenc évvel történt előbb. Taraszovics püspökké lett kineveztetésénél! Igaz ugyan hogy Sergius püspök utóda Petronius, 1623-ban már ugy emlittetik, mint az egyesült munkácsi görög egyház fe-je: Gregorovics János azonban már nem; Taraszovics pedig, mint tudjuk, nyilt szakadásban élt. Kiket mondhatni tehát ez időbűl egyesülteknek a munkácsi egyházmegyéken: a lel-készeket talán s a nép többségét? A népet mint láttuk és még látni fogjuk, nem; mivel az még konokabban ragasz-kodott a szakadársághoz mint magok a püspökök; a lelké-szeket pedig egész 1649-dikig midőn az egyesülés iránti hajlam legerősebben nyilatkozott, szintén nem; mert ugyan-is a munkács megyei lelkészek ép azon föliratban, melyet a megtörtént egyesülés tényéről s föltételeiről X. Innocenc pápához 1652-dikben intéztek, önmagukról azt mondják: „e cordibus nostris pulso graecanicae insaniae schismate, sumus reducti et redespnsati immacolatae Virgini Sponsae Unigeni i Filii Dei, hoc est: Sanctae Romanae Ecclesiae, hac-tenus nobis sine ulla causa exosae, odioque habitae.“ Kell-e ennél erősebb tanubizonyság? Avagy behunyhatnók-e szem-einket ama történeti tény előtt, miszerint ezen egyházmegye orosz és oláh népsége, mely a mai is szakadárságot követő orosz és oláh nemzet kebeléből szakadtak e hazába, mintegy természeti ösztönnél fogva ragaszkodott atyái hitvallásához, melynek vonzerejét a nemzetiség bűbája is növelé s föntartá?

1) Historia Regni Hungariae, Authore Fancisco Kazy. Tyrnaviae 1737. Libro II. Pag. 114—116.

Valóban, egy szoroson vett vallásegyesülési tényről, az unio oly mozzanatáról, mely Munkácsmegyét egy előlegesen meghatározott s kölcsönös transactio alapján mind hierarchiai mind dogmaticai szempontból szorosabban hozzáfűzvé a római kath. egyházzal, csak Parthenius püspökségétől kezdve, vagyis 1649 óta lehet beszélnünk. Mert ekkoron már a r. kath. egyház is jobban levén elkészülve a térítés munkájához, mit a protestantismus hatalmas terjedése is előtérbe tolt; a munkácsmegyei oroszok és szlávok pedig kik szinte kényszerítve voltak a catholicismus és protestantismus utai között választani, hasonlólag hajlandók lettek a hitegység közzálásánál kikötni. Így történt, hogy 1649-ben Parthenius Péter vezérlete alatt, ki a mult évben a nagyszombati zsinatban is megjelent 1), Munkácsmegyének 63 papja Ungvárra gyülekezvén, itt a várbeli kath. nagy tempomban gyülekezetet tartott, s elhatározá, miszerént ezentúl szoros hitegységben fog élni a római kath. egyházzal, azonban a következő föltételek mellett: 1. hogy a görög szertartást ezentulis szabadon megtartaniok; 2. hogy püspökeiket ön maguk választhassák s ezeket a római pápák is megerősítsék: 3. hogy mindazon egyházi jogokkal s kiváltságokkal, melyekkel a róm. kath. egyház él, ők is fölrüháztassanak. Erre Partheniust püspökké választván, az egyesülés eredményéről nem sokára (1652. január 15.) jelentést tőnek Rómába X. Innocenc pápához, és kérvén ezt az összes papság, hogy Partheniust erősítné meg a püspökségben. Sekként meglón indítva és kezdve a hitegyesülés üdvös munkája; de csak megkezdve, nem pedig betetőzve 2). Azon föltételek ugyanis,

1) Peterffy: Concilia Eceles. Regn. Hung. Part. II.

2) Itt az év és papok számára nézve egy kis anacronismus és ellenmondás fordul elő iróinknál. Így nevezetesen Balugyánszky Endre 1646-dik évre teszi az egyessülési nyilatkovány tényét 400 áldozárral (Egyházi történetirat. Eperjes, 1846. 481. l.) Kazy 1651-re (Historia Regni Hungariae. Libro VII. Pag. 159.); Horváth Ferencz 1640-ik évre (Unio Kaloesa 1859 320. l.) mások ismét 1648-ra (Religio, 1860-dik évi folyam 21-dik sz.) én e tekintetben Baziloviccsal tartok s mind az időre, mind a papok számára nézve azon okmányt tekintem hiteles kutfőnek, mely az unio tárgyában X-dik Innocenz pápához küldetett. Ebben pedig ez mondatik: „Haec vero reductio nostra peracta est in anno salutifero 1649, Aprilis 24. die, Imperante Ferdi-

melyeket a papság az unio elfogadására kitűzött, nyilván mutatják, mikép a munkácsmegyei papság és nép, azok teljesülésétől nagyon sokat várt s azokban mintegy azt fejezte ki, hogy a római egyháznak híve csak úgy s csak addig fog lenni, a mint s a meddig az ő kivánalmi is respectáltatni fognak.

Hogy pedig mennyire ragaszkodtak az orosz-papok a főnebbi föltételekhez, mutatja azon körülmény is, miszerint még maga Parthenius is, kit Leopold csak 1660-ban erősített meg a püspökségben, kezdetben Simonovics erdélyor-

nando III. Romanorum sacratissimo Caesare in Ecclesia arcensi Ungvarini Latina, in Bonis illustrissimi Comitis Georgii de Homonna sita, tali modo: Dominus Episcopus munkácsiensis Bazilius Taraszovics, qui e vivis jam discessit, cum sequens partes tam schismaticas, quam haereticas, Unionis sacrae vinculum rupisset, Ecclesiae Catholicae nuncium publicae remisisset; hoc animadvertens Venerabilis in Christo Pater Dominus Georgius Jakusicz, Episcopus Agriensis in Christo quiescens, habens penes se Reverendos Patres Bazilianos in hunc finem destinatos et adscitos: Patrem Petrum Parthenium et patrem Gabrielem Cassovicium, nos per litteras suas Ungvarinum humanissime invitavit, sermoneque oppurtuno de Unione sacra per praedictos Patres praemisso, quod intendebat, Spirito Sancto sic nos disponente, facillime effecit, diemque Sancto Georgio Martyri dicatam pro fidei Professione facienda terminavit, qua die currentenos Sacerdotes sexaginta tres congregati, praenominatum Reverendissimum Dominum Episcopum Agriensem ad Ecclesiam supra citatam sumus secuti. Praemisso itaque incruenti Sacrificii Misterio, nostro Ruthenico idiomate habito, praemissaque nonnullis Sacerdotibus peccatorum expiatione Sacramentali, Fidei Professionem audibili voce secundum formam praescriptam emissimus, scilicet: nos credimus omnia, et singula, quae credit S. Mater nostra Romana Ecclesia: credereque jubet; Sanctissimum Patrem Dominum Innocentium X. Universalem Ecclesiae Christi et nostrum Patrem profitemur, ab eoque, cum Successoribus nostris dependere in omnibus, cupimus et volumus, his tamen adjectis conditionibus, etcet.“ Érdekes észrevenni ezen föliratban, hogy itt azon dogmatikai elvkülönösségekről, melynek a keleti görög s római egyház között még most is csaknem bizonyos hozzáférhetlen sáncot képeznek, mint például az úr szívének átváltozása, a purgatorium, a házassági elválhatóság ex adulterio, satb. szó sincs, s hogy egyesült atyánkfiai itt határozottan csak a római pápa iránti engedelmességről nyilatkoznak. Később (1660-ig) Partheniusnak ily értelemben már több mint 400 pap. hódolt.

szági szakadár érsek által szenteltette föl magát, ez által mintegy arra törekedvén, hogy részint a keleti szakadársághoz ragaszkodó szerzeteseket is megnyerhesse, s részint a népet, melynek nagy tömege az unió lényegéről alig sejtén valmit, ha külső formalitásokban szokatlan változást lát vala, könnyen meghiusítandá az egész jó irányu munkát,

Bár mennyire erőködtek is tehát némelyek azon hiedelmet elterjeszteni, mintha a magyarországi orosz és oláh papság és néptömeg mindenkor s főleg Parthenius után, szakadatlanul hitegységben élt volna a római egyházzal, azt mondón: hogy ez nem igaz, s merőben oly neme az önámításnak, melynek, indokát csak a történeti tárgyak nemismerésében lehet keresnünk. Már az idézem történeti tények igazolják, miként mindez, ellenkezőleg állott hajdanában: sőt állítani merem, hogy még Parthenius idejében 1) s utánna is csak nem a mult század végeig, nagyon gyöngelábon állott a munkácsi egyházmegyében az unió ügye. I. Leopold császárnak ugyanis a pozsonyi kamarához 1660-ik évben Parthenius püspöki kinevezéséről intézett leiratából kitetszik, hogy még az ungvári nagy gyülekezet után is voltak még papok és hívek, kik Partheniust mint görög-egyesült püspököt egyházi fejedelmöknek nem ismerték. Camellis József naplójából s életrajzából pedig kitetszik, hogy 1690-ben s a kormánya alatti papok és népek ő előtte csaknem nagyobbára szakadárságban voltak, s azokat nekik községenként s parochiákként kellett bejárnia, hogy az uniora rábírhassa, a minek következtében 1692-ben, az általa Munkácson tartott zsinaton, az egész orosz nép nevében, szükség volt újra kimondania az uniót. Hogy pedig az unió ügye még a tizennyolezadik század kezdetén sem szilárdulhatott meg a nép között, szolgáljon ennek bebizonyítására a bikszádi zárda története, melyet Szirmay Antal a kolostor hegummenének előadása szerint következőleg ír le 2):

„Az ó hitü sz. Bazilius rendén lévő szerzeteseknek gyönyörű tér dombon klastromjok vagyon itten. Építette ezt Ezaiás barát apátur, görög nemzet Trebisonde feketetenger

1) Bazilovics id. munk II. r. XI. fej. Balugyászky idézett munkája, 483. l.

2) Szirmay Antal: Szathmár vármegye leírása II. r. Budán, 1810. 332. s kk. l.

mellékén fekvő városból való, a hol a kalugyer barátoknak előljárója (archimandritája) vala; de 1689-ben Camellis János Józseffel szebastopoli törökországi püspökkel együtt Rómából Magyaror-zágra Kollonich Leopold kardinál által elhozott a nem egyesült oroszoknak a római apostoli székkal leendő megegyesülésére, melyet fegyveres hatalomnak segítségével is a hol szükséges volt, szerencsésen keresztülvívén, Camellis János József munkácsi püspökké, Ezaiás pedig Bihar és Szathmár vármegyékben a lelkiekben segédjévé és apostoli bízottává lett. A midőn az Avasba érkezett, azt a helyet, a melyben most Monostor vagyon, megkedvelte, minthogy magános életének módjához, melyhez barát korában hozzászokott, igen alkalmatosnak talált; tehát I. Leopold császárnak engedelméből, itten lakóhelyet egynehány szerzetes társával, apátornak neveztetvén választott magának, és azt az avasi népnek s a papságnak segedelmével a templommal együtt fából fölépítette és 1700-dik esztendőben tökéletességre vitte. Azonban II. Rákóczy Ferencz támadásában zürzavarba keveredvén a haza, Sikárlón lakó óhitű nemes Szuhay Mihály törvényes feleségét magától elűzvén, testvérének feleségével paráználkált, mely — vérségfertőztetésért Ezaiás atya őket keményen megdorgálta, és egyházi átok s büntetés alá vetette. Ezis haragra gerjedvén, a Rákóczy hadak közzé állott, és 1703-dik esztendőben éjszakának idején több veres ruhás kurucz társaival a klastromra ütött, a hol Ezaiás apáturt diribről darabra koncolván, a monostort felprédálta s gyújtotta. Ezen Ezaiás apátur a tökéletes apostoli férfiak közzé méltán számíttatik. Jegyzésben hagyta az orosz és oláh népnek megegyesülésében tett sok fáradozásait, hol egyszersmind előadja: hogy ezen tudatlanságban nevelt nép csupán elhagyattatásból s elcsábításból fakadott ezen szakadásra. Tudniillik a hazának szüntelen írtó háborúságai alatt senki sem ügyelvén reája, a nem egyesült orosz részekről vették fölszentelt püspökjeiket. Leírja a népnek együgyűségét: hogy midőn a római katolika hitnek tartása szerint oktatná az oroszokat a szentséges szentháromság titkaira, egy megélemedett orosz azt felelé nekie: „Oj ne bulo slihati o svatej Troici, a preci lude hliba jili!“ Azaz: „Nem volt hallani a szent Háromságról, mégis az emberek kenyeret ettek!“

Igy a bikszádi szerzetesek, kikről föllehet tennünk, hogy bizonyára nem nagyobbították a dolgot. De még ezen túl is, és pedig nevezetesen 1761-dikben ismétli magát az orosz és oláh nép történetében oly mozzanat mely mutatja, hogy mily nehezen szilárdult meg annak kebelében az unio. Egy Sophronius nevezetü szakadár hitü szerzetes t. i. Erdély szélén s Szathmár megyében kóborolván, a népet annyira felbujtá, hogy az kész lenne a keleti nem egyesült egyház karjaiba vetni magát; mely veszélyes izgalom meggátlására Olavszy Mihály mánkási püspök küldetvén ki, ennek egész missionariusi munkát kelle teljesítnie, hogy a megingatott hitet visszaállíthassa 1). Ennyi történeti tényre hivatkozva, méltán mondhatjuk tehát, hogy a munkácsi nagy püspökségben csak a mult század vége felé mutatkozik megállapodás a hitet egyesülés mozgalmában, vagyis különösen 1772-ik év óta, midőn Bacsinszky Endre püspökké nevezetett, s midőn a munkácsi egyházmegye szabályosítottván (canonisaltatván) az egri megyétől is függetlenné, önállóvá tétetett, s a munkácsi püspökök székhelye Ungvárra helyeztetett.

Ezen időpont óta semmi nevezetesb esemény sem fordulván elő ezen egyházmegye beléletében, ismerkedjünk most Ungvár városa egyéb nevezetességeivel.

V.

Az ungvári róm. kath. egyház és paplak. A tanítói s organistái lak. A parochia régi jövedelme. A czecholnyai parochia és templom. A székes egyház, és püspöki lakhely. A görög templom.

Ungvár városáról már a 14-ik század kezdetén azt találjuk, hogy nem csak a politikai, de a vallási mozgalmaknak is nevezetes pontját képezte, s hogy e város hazánk azon ritka helyei közzé tartozott, hol a római kath. hitélet

1) Ezen nevezetes püspököknek ez alkalommal tartott emlékeztetes beszéde számtalan példányban kinyomatott orosz, oláh, latin, sőt magyar nyelven is, ily cím alatt: „A szeretet kötelei.“ Pécssett, Engel József betűivel.

sokkal előbb viradt föl polgáriasító hatalmával s országosan uralkodó szellemével, mint a többi hitvallások. Semmi nyoma, hogy az itt nagyobb számot képező oroszok ez időben egyházzal bírt volna e korban, a miért is igen természetes, hogy itt a római kath. hitszellelem nem csak akadálytalanul folytathatta a szent István kora óta tett hódításokat, hanem hogy e nagyon is hitbuzgó korszakban, a római kath. szertartás, a politikai s társadalmi előnyök élvezetének is föltétele lön, mint ezt Róbert Károly s Nagy Lajos országlásai fényesen igazolják, — míg más részről: a görög szertartáshoz ragaszkodó oroszok, ép e miatt, nem csekély nyomást s elmellőzést érzett, sőt ellenhatásra is kelt, miut ezt Pethő Péter ungi és zempléni főispán lázadása is igazolja 1).

E városban ugyanis a római katolikus hiveknek 1332-ben már külön parochiák 2) s templomok volt. E parochia, mely a hitújítás küzdelmeit is diadalmasan kiállta, virágzik még ma is, s székhelyét képezi az ungvári főesperességnek; de régi temploma, mely a tizennegyedik század reggelét is látta, 1762-ben már nem létezett. Ezen templom nem ott állott a korábbi századokban a hol a mai; hanem mint Szalárdi krónikája tanúsítja, épen a vár előtt, a várpalánkokon belül. A vár ugyanis egy külön városrészt képezett magában (a belvárost), hol csak római katolikusok laktak, a város egyéb részén pedig (a külvárosban) az evangélikus hitfelekezet tette a többséget 3). Mind a parochia mind a templom 1680-dik év körül jutott a legnagyobb váltságba, a midőn t. i. a Munkácsról s Beregszászról Ungvárra is áthatott s nagy erővel terjeszkedett protestantismus hitelveinek szabadsága s a nemzetiség bájával a római katolikusok nagy részét is magával ragadta, s valamint a megyében, úgy Ungvár városában is annyira megfogyatkoztak a római katolikusok, miszerint az 1681-ki országgyűlésen kénytelenítette éreznék magukat e miatt sérelmi panaszt emel-

1) Katona: Historia Critica Regni Hung. Tom. VIII. Pag. 318—431.

2) Schematismus almae Dioecesis Szathmariensis, pro anno 1858. Pag. 94.

3) Újabb nemzeti könyvtár. Szalárdi krónikája. V. Füzet. Pest. 1853. 175—176. lap.

ni 1). Mert megjegyzendő, hogy még ez előtt, midőn tudni-illik a Rákóczyház a r. kathólíka hitvallásra visszatért, az öreg hercegnő született Báthory Zsófia, ki az egész házat kormányzá, megvoná ugyan azon segélyt melyben eddig az ő uradalmaiban a protestáns predikátorok részesültek; mindazonáltal Ung megye ellenkezőt határozott, s visszaitélte a protestáns hitvallásuaknak valamint a szőlőket és házakat, melyeket az áttérés napjától kezdve birtak, ugy a templomot, iskolát és paplakot 2). Később egy cs. kir. leiratnál fogva protestáns atyánkfiai ezen joggyakorlatban s haszonélvezetben 1681-ben ismét megerősítettek 3), s a r. kath. parochia csaknem föloszlásának szélén állott már. A végsúlyedéstől mégis, hová ezen parochiát a vallási villongások szélvészre sodorta, székessi gróf Bercsenyi Miklós, ki a tulbuzgó Drugeth Krisztinát birta nőül, szerenesésen megmenté, s 1695-ben, valamint a protestánsok által elfoglalt paplakot, templomot és iskolát, ugy egyéb jövedelmeit is visszaadta a kesergő katholikusoknak. Azon idők óta háborítatlan gyakorlatában s élvezetében volt ezen egyház az országosan bevett hitvallás minden előnyének; a Tököli- és Rákócziféle zendülések alatt mindazonáltal annyira megrongáltatott már a régi templom, hogy annak helyébe, ámbár nem a réginek helyén, ujat kelle építeni, s hogy a hívők Salamon szerint a béke helyreálltával mintegy imádkoznák: „Most pedig nyugodalmat adott énnékem az én Uram Istenem köröskörül, és nincs ellenségem sem bántásom. Az okáért templomot gondolok építeni az én Uram Istenem nevének“. (A királyok III. könyve, ötödik rész, 405-ik vers.)

A mai templomnak alapját Horváth Imre alesperesnek közremunkálása mellett 1762-ben vetették meg a hivek, mint ez a parochia jegyzőkönyvének 21-ik lapján következő sorokban adatik elő: A parochialis új templomnak első kövét 1762-ik évben szent György lovag és vértanúnak napján tettük le. Én Horváth Imre parochus és ungi alesperest sok urak és asszonyságok jelenlétében, leböcsátkozván a szentélynek alapjába, a megoszthatlan szent háromság nevé-

1) Gr. Majláth János: vallási mozgalmak Magyarországbán Pest. 1844. 30. l.

2) Ugyanott ugyanannál: 30. l.

3) u. n. o. 44, 45. l.

ben három követ tettem le az alapba, követvén engem több főtisztelendő lelkész és tisztviselő urak, mialatt sipok, dobok zengének s az ágyuk dörögtek, mely templom ép úgy mint a régi, szent György tiszteletére volt szentelve 1). 1763-ban — folytatja tovább Horváth Imre — a nagy oltár számára megrendeltem szent György lovag s vértanu képét festetni egy Morvaországban lakozó s Krakker nevü híres képiró által, a minek kifizetésére küldtem tekintetes Záborszky Róbert igazgató ur által 20 darab aranyata jászói prépostnak, hogy azokat küldje el Reschaba a mondott képirónak; azonkívül küldtem a prépost urnak még egy négy arany értékü medvebőrt is a meczenzöcsök által vásár alkalmával, amak meghálálásaul, mivel a prépost ur szives volt ama képet Morvaországból haza hozatni. Mindezen költségeket én tulajdon zsebemből tettem; de a 24 arany később nekem a templom pénztárából visszafizettetett 2).

A régi paplak 1764-ben már nagyon roskadozó állapotban levén, úgy a nevezett alesperest Horváth Imre buzgó közremunkálásával a királyi kincstár új paplakot rendelt építtetni, melynek építése következőleg adatik elő. Ezen évben — írja Horváth Imre, — tekintetes Neuthold János a felséges királyi kincstár tanácsosa kiküldetvén Ungvárra s látván a parochialis háznak pusztuló állapotát, folyamodványomra, melyet már az előtt benyújtottam a kincstár elnökéhez, nagyon biztatott s nógatott engem, hogy az elnökénél személyesen szorgalmaznám lakhelyemnek fölépítését; erre tehát én fölrándultam Gödöllőre az elnökhöz gr. Grassalkovics Antal ő excellentiájához, kinek midőn nyájas arcát láttam s kedves beszédeit hallottam volna, előadám kérésemet, mire ő vigasztalólag: „a mit csak nagyon tisztelendő ur vigasztalására s javára tehetek, ugymond, én mindent megteendek. Uri lakhelyet fogok emeltetni; az udvarát kitágítom; s azon fél telket, mely a parochia szomszédságában fekszik, a parochia udvarához csatolandom. A fizetést is megnagyobbítandom.“ Mindezek teljesültek ugyan; de mennyi gonddal s kellemetlenséggel! Száz r. forinttal megnagyobbítottam ugyan a fizetésem, de elvesztettem két hordó

1) Protocollum Distrectus Ungvariensis.

2) Ugyanott 29 l.

bort, négy hordó sört; 12 bárányt, így a husilletéket s a veteményeket, miket eddig az urodalom adott.

Főnebb előadott szorgalmazásom következtében meghagyta tehát nekem a kamara elnöke, hogy az építendő új paplak alaprajzát három hó lefolyása alatt készítem meg s terjeszsem elő, míg más részről az urodalom kormányzójának is komolyan megparancsolta, hogy minden késedelem nélkül az építéshez láttasson, s azt mihamar bevégeztesse, sat 1). Ezen előzmények után elvégre az igazgató ur érintkezésbe is tette magát velem; midőn azonban tervemet előmutattam, azonnal nehézségek támadtak közöttünk, az igazgató ur azt mondván, hogy hiszen nem paplak, hanem vár lesz az! Ezenkívül az igazgató ur a parochialis kertre nézve is újabb akadályokat gördített elém s azt minden módon elakarta venni, azt adván elő a kamara elnökének, hogy ezen kert által szerfölött megnagyobbíttatnék a parochia udvara. Én is tehát midőn látnám a parochia ezen veszedelmét szintén irkafirkáltam a kamara elnökéhez, sőt a püspök pártfogását is kikértem, a ki midőn saját igyekezetét az enyimekkel egyesítette volna, következő határozat intéztetett a főnforgó ügyben: hogy ezentul az iskolamester számára ne építsen az igazgató ur az én kertemben házat, hanem hogy azon házat jelölje ki az iskolamester lakául mindenkorra, mely a piac szomszédságában állott, s hol az ungvári görögök imahelyöket s gyűléseiket szokták tartani. Ezen indítványt én tettem az elnöknel, s ez el is fogadtatott. Folyamodtam ezután a felséges kincstárhoz az iránt is, hogy nekem kaszállót vagyis legelőt szintén kegyeskednék adni. Kérésemre határoztatott, hogy 12 szekérnyi legelő adassék számomra minden évben; de e részben harcot kénytelenítettem folytatni a lernaei szörnyeteggel, mert rét helyett a huszáki erdők mellett toltak rám holmi terméketlen füzes helyet. Végre midőn ezt elfogadni nem akartam, oda utasítottam, hogy a szegény városiaknak szállóit, s különösen azon tartozmányokat, miket azon szegények méregdrága áron az uradalomtól venyigéstől együtt megvettek, foglaljam el s kaszáltassam! Sok küzdelmek után végre, ismét jelöltek ki számomra kaszállót Bozdos felé az Ung mellett; de itt

1) Idézett jegyz. 30—31 l.

is rövidséget szenvedtem; mivel csak 8 szekérnyi mennyiséget adtak. Ehez járult, hogy még ezen tért sem használhattam minden évben, hanem csak minden harmad évben; a miért is a harmadévi használatra valamely zsidónak a rétjét adták nekem Lakárton. *Tantae molis erat romanam condere gentem!* Majd tapasztalni fogják utód uraimék is, hogy mennyit kellend küzködniök ezen urodalom tisztviselőivel. Sokkal könnyebb volt nekem felsőbb helyen tett kérvényeimmet foganosítani, mint ezen tisztviselőknél azok teljesítését kieszközölni 1). 1766-ban végre lerontattam a régi parochiát, s elkezdtük építeni az újat, mely is örökkévalóságra mutat, miként azt utódaim tapasztalni s látni fogják. Föl-szenteltük pedig 1767-ben, sz. György lovag s vértanunak napján.

Ezen ungvári parochiához tartozó javak közt találtam 31 darab szántóföldet; mellyeket részint a lelkészek magok szereztek, részint némely kegyes szívű hivek végrendeletileg hagyományoztak. Találtam továbbá 3 szőlőt, nevezesen helyben kettőt, a gerényi hegyen pedig egyet, melyeket elődöm 18 éven át műveltetvén, beléfkettetett mintegy 1180 rénes forintot. Ezen 18 év alatt kerek számmal volt belőle haszna 48 hordónyi bor, s hogy nem több, könnyű elhinni ha meggondoljuk ezen Ungvár vidékének terméketlen voltát. Ujabb gyarapodást nyert ezen parochia 1767-ik évben, a midőn ugyancsak ezen városban lakozó Ghilányi Ferenc báró özvegye meghalálózván végrendeletileg hagyományozott nekem három, önköltségén szerzett jobbágyot, s Szerednye városában egy házat. Azonban a kincstári ügyész ezen végrendelet jogérvényét is kétségbe vonta, s odavitte a dolgot hogy a mondott hagyományoktól, némi csekély kárpótlás mellett, a parochia szintén elesett. Szerencsésebb volt e parochia 1770-ben, a midőn Majerszky Pál uradalmi igazgatónak özvegye Marczibányi Borbála egy Daróczi nevezetű szőlőt ajándékozott a parochiának, oly formán, hogy valamint elhunyt férjének, úgy az ő emlékére s lelki könnyebbségére is misék mondassanak évenként az ungvári templomban. Ezen szőlő birtokában nem háborgatta a parochiát senki, s így sokszor említett Horváth Imrénk is megszűnt panaszkodni.

1) Id. h. 33. l.

Ezen javadalmakon kívül birt még a parochia ez időben következő javakkal: Gerényben nevezetesen két jobbágyot, kik a parochia telkén laktak, u. m. Varga Jánost és Kis Pestát, kik robotolni tartoztak az ungvári lelkésznek. Továbbá négy szőlőt, ugymint Gerényben egyet, Ungvárott pedig hármat. Ezek közül kettőt még a homonnai Drugeth grófok ajándékoztak a parochiának s szőlők menttek voltak minden úri tizedtől és kilencedtől, mint ez a parochia és kerület irattárában, hiteles okmányok által igazoltatik.

Az egyháznak kincsei s drágaságai között nevezetesebbek voltak: két monstrarium, melyeket szintén a homonnai Drugethek ajándékoztak ezen templomnak. A Rákóczy zendülése alkalmával azonban, ezek közül a nagyobbikat, Beresényi Miklós gróf mint Ungvár ekkori földesura Lengyelországba történt kimenekülése alkalmával, egyéb kincseivel együtt Lengyelhonba, később Törökországba vitte; később mindazonáltal, valamint ezt, ugy a templom egyéb kincseit is visszaküldte.

A legújabb időkben nevezetesen 1859-dik év nyarán főtiszt. Huszár Sándor főesperest s apát úr lelkes közremunkálása folytán valamint e parochia s a hozzátartozó egyház és elemi tanoda új díszet és csint kapott. Nevezetesen a paplak kijavíttatván, új födelet nyert, s jelenleg méltán mondható Ungvár egyik szebb épületének. A parochia udvara s kerte körülkerítettet, s a parochia egész környülete mintegy megifjodott s kellemetes alakba öltözött. Így a tanodai épület, miről egy más rovatban bővebben.

A görög katolikusok hitfelekezete szintén a legrégibb idők óta birt már Ungvárott parochiát és egyházat. Így nevezetesen a városi parochiáról és templomról, mely most ezecholnyainak nevezetik — olvassuk, hogy a parochia 1575-ben már létezett, a templom pedig 1678-ban építetett. 1) Ezen templom azonban nem ott állott a régibb időkben a hol jelenleg, hanem a vár alatt elterülő völgynek éjszaki részén, azon ponton, hol most az uradalmi csűr szemlélhető. Nyomát sem romokban, sem egyéb jelekben

1) Schematismus Vener. Cleri gr. r. Catholicorum Munkacsiensis. 1856. Kassoviae, Pag. 209.

nem találjuk ugyan ; de a hagyomány s a város legidősb lakosai úgy tartják ; ennél fogva elhihető. Ugy látszik azonban, hogy ama régi templom a tizennyolcadik század végén már teljesen elpusztult ; mivel a mai ezeholnyai egyház építésére, miként a nevezett parochia levéltárából olvassuk, felsőbb rendelet nyomán 1787-ben parancsoltatott újra építtetni. A hely melyen e templom áll, hajdan a Dolinay-család majorsági telke volt, s a kincstártól, mely ezen egyháznak kegyura kisajátított. A templom fölépítése 1802-ben ment véghez, miként ezt a rajta olvasható fölirat is igazolja. Létrejöttét a kincstári urodalmon kívül, mely ahoz mindenféle épület anyagot s költséget adott, leginkább Friedhoffer József kincstári mérnöknek és Susztay János alesperest buzgóságának köszönheti. Van azon templom alatt egy tágas sírbolt is, hová a helybeli parochusok, s az azt építtető s föntartó Cserszkys Lyachovics család tagjai szoktak temetkezni. Ezen templom udvara jelenleg a tehetősebb görög kath. hivek temetkezési helyeül szolgál, kik a sírhelyért a templom számára némi díjt fizetnek. Ugyancsak ezen templom udvarán találtatik egy elemi tanodaépület is mely azonban, mióta a városi róm. kath. elemi tanoda kellőleg szerveztetett, fölvirágzani nem tud. Elmaradása legfőbb okát mindazonáltal abban kereshetjük leginkább, mivel a tanítók fizetéséről s kellő ellátásáról a kincstár, mint illető kegyur, nagyon véknyan gondoskodott, s bőkezűbb most sem akar lenni.

Valamint a templom, ugy a parochia épülete egyik legszebb pontján fekszik a városnak, a nyugati oldalon, egy szőlőkertekkel borított s körülvelt magaslaton, honnan a szemnek főleg kelet-délre, felséges kilátás kínálkozik. Mindkét épület udvara kőfallyal van körülkerítve s meglehetősen állapotban tartva, de az egy emeletre épített paplak belső felosztása semmi építészeti tervszerűséget sem mutat s igen kevés házi kényelmet nyújt. Ezen parochia székhelye egyszer mind az ungvári főesperestségnek ; de valamint a lelkeszi javak legutóbbi szabályozása s összeírása óta, ugy az előtt sem birt oly dotatioval, mint a milyenre méltó lenne. Ime közöljük ezen parochiának 1787-dik év körüli évi jövedelmét 1).

1) Az esperesi kimutatás szerint, mint a parochia levéltá-

A domibus individuis et aedificiis quae annum proventum inferant. A fundo in-et extravillam pa- rochiali, agris pro una calcatura alia pro vervacto relicta capacibus metr. posoniensium 20, seu cubu- lorum nr. 10. qui deductis deducendis annue inferunt	10 —
Hortis intravillano	3 —
Prato uno, eoque ab oppido remoto 10. corvu- um foeni	10 —
Usus pascuorum communium	216
Lignatio ex communibus sylvis	8 —
Ex anno proventu a singulo hospitum summatim	27 . 4
Ex stola	20 —
Ex coleda	15 —
Ex agro, a dominio camerale assignato	3 20
Ex prato a dominis terrestri assignato	5 —
Summa facultatis Parochiae Oppidi Ungvár fl. r.	266 20
Onera qua inhaerent beneficio	808 —
Defalcatis a supradictis Rf. 262 et xrum 20. pro- ventibus manet	— —
In defectu	545 40

Miként a VI-dik cikken bővebben érintjük, eltörültet-
vén Ungvárott is a jézsuiták szerzete, a társházat melyben
laktak, a mellette levő nagy templomot, a mostani gör. kath.
székesegyházat Mária Terézia császárnő 1775-ben a Mun-
kácsról Ungvárra áttett görög kathólikus püspökségnek ado-
mányozta. De minthogy mind a nevezett társház, mind a
most említett s székesegyházzá átalakított templom már
dűledékeny állapotban volt, mielőtt az elfoglaltatott s aj-
ból fölszenteltetett volna a bőkezű császárnő parancsolat-
jára állodalmi költségen kijavított s 1780-ban gr. And-
rássy István királyi biztos által, nagyméltóságu néhai Ba-
csinszky András püspöknek ünnepélyesen átadatott 1). Fek-
szik ezen egyház a püspöki palotával együtt a várdomb
nyugati oldalán egy gyönyörűen fölmagasló ponton, honnan
éjszakra, délre s nyugatra a legszebb kilátással bír, s délről
a város magasb fekvésű házsoraival több mint két mértföld-

rábun találhatik, aláírva Susztai János alesperest által, 1787. No-
vemb, 19-ről.

36) Ioannitius Bazilovics: Brevis Historia Foundationis The-
odori Koriathovics Cassoviae, 1779. Parst. III. Pag. 121—124.

nyi távolságra látható s Ungvárnak valóban nagyszerű tekintetet kölcsönöz. Az egész templom egyszerű góth izlésben van építve, s elöl délre két magas toronnyal, éjszakra pedig egy kisebbel ellátva. Belsejét, mint általában minden római kath templomot, számos oldaloltárok diszesítik; a belső nagy oltárt pedig egy ritka szépségű oltári képcsarnok rekeszti el, mely a karloviczi ikonostás szerint van festve, s a szent történet képcsoportozataival kiékesítve. S a mi szintén feltűnő, a magyarországi g. kath. orosz templomok közt talán egyetlen egy, mely a hívek számára középben is alkalmas és nagy számú padokkal van ellátva. A boltozatot egészen keleti stýlben igen szép képcsoportozatok diszesítik, míg az oldalfalak részint márványszínezéssel részint csinos arabeskekkel vannak becifrázva. A templomfalak felső része tágas karzatokkal van csaknem köröskörül ellátva, úgy a bemenet fölötti tér, mely a papnövendékek énekkarának helyeül van kijelölve. A kanonokok székei jobbra és balra a nagy oltár előtti oldaltéreken helyezvék el; a püspöki trón pedig mintegy közepén a templom hajójának, jobbra, s szemközt a szószékkal. Ezen székesegyház bemenetét külről négy csinos dóriai oszlop ékesíti, egy egy oldalon kettő levén elhelyezve. Ezen oszlopok fölött pedig az ajtó-homlokzatot képező téren következő föliratok olvashatók:

Josephi II. Romanorum Imperatoris angusto favore,
 Mariae Theresiae Reginae Apostolicae munifico aere,
 Andreae I. Munkacsensium praesulis pontificali prece,
 Sacra haec S. Crucis Aedes pro graeci ritus catholicis,
 Annis MDCCLXXV. Donata,
 MDCCLXXIX. Ornata,
 MDCCLXXX. Die XV. Octobris
 Consecrata est.

A jobb oldalon orosz
 nyelven:

Krest †
 Chranitely vozej
 uszelennyi
 Kreszt Czarem
 derzsava.
 Kreszt Anhelom
 szlava.

A bal oldalon orosz
 nyelven:

Krest †
 Kraszova czerk-
 kvam.
 Kreszt virnim
 utvertzdenije.
 Kreszt bibzom
 gazva.

Mely szavak magyarul így hangzanak:

A kereszt	A kereszt
Őre az egész világegyetemnek,	Az egyháznak ékessége,
A királyok hatalma,	A hívők erőssége,
Az angyalok dicsősége.	A gonoszok ostora.

Egy szögletkő fölött pedig 1833-dik évből következő fölírat olvasható:

Ad gubernacula Ecclesiae sedente SSmo Domino nostro
Papa Clemente XII.

Regnante Augustissimo Romarum Imperatore electo,
et Rege Hungariae, etect.

C a r o l o S e x t o.

Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopo Agriensi

Comite Gabriele Antonio Erdődy,

de Monyorókerék fulgente.

Moderante universam Societatem Jesu,

Reverendo Patre Francisco Recz,

Provinciam autem Ausztriae ejusdem Soc. Jesu:

Reverendo Patre Francisco Molindes,

Collegium Unghvariense.

Reverendo Patre Georgio Hunyady

Fundatore olim 1624. Collegii Homonensis.

Comite Seniore Georgio Drugeth de Homonna.

Idem inde Unghvarinum 1636. transferente

Joanne itidem Drugetho de eadem.

Ex commissione Excellentissimi ac Reverendissimi

Diaconi Agriensis ponente Lapidem

Reverendo Domino Daniele Kilián,

Canonico Agriensi et Parocho Sátor-Ujhelyiensi

Panegiristam denique agente Andrea Liangar,

Soc. Jesu Praesentibus actualibus Collegii Personis.

VotIs honorIbVs sanCtae CrVCI et pIo

a CoMItE paVLo rákoCzI,

Et anna pethe Legato saXa sVper VngVarIensIa

LapIs postVs fVIIt.

VI.

Az ungvári helyét hitvallásu egyház régi állása s szervezete. Ezen egyház történetének rövid képrajza s közelebbi ismerete.

A tizenhatodik század hajnalán egy meglepő tünemény szemlélhető Magyarországnak történetében. A mahomed vallásuakkal való folytonos küzdelem alatt, főleg 1526-ik év óta, a magyar nemzet valamint a spanyol, szenvedélyes katolikus lett. Innen indokolható, hogy azok, kiknek zászlóikon a szent háborúk alatt Mária képe lebegett, mihelyest a reformátio Németországban megjelent, szigoru törvényekkel kezdék üldözni annak híveit, sőt a magyarországi nemzetgyűlés megégetéssel fenyegeté az eretnekség apostolait 1). Ezen ködös kor, az akkori fogalmakhoz képest azt hitte, hogy a testtel a lelket is megölheti; nem gondolván meg: hogy emez isteni erő, megsemmisíthetlen marad a maga rokon sajátságaival, az észszel, kedélylyel s szellemmel együtt, mindenkoron, s hogy mindezek fölszárnyalnakaporrá égett emberek hamvaiból, és az örök igazságok zászlója alatt diadalt ülnek az erőszakolt s irnak hantjain. Mert ime látjuk, hogy mihelyest megdönté Magyarországot a mohácsi vész, mihelyest a hit szenvedélyessége újabb tápot nyer a németesászárok befolyásában, a magyar nemzet a német befolyás s politika elleni dacból, csaknem egészen protestánsná lesz, s új hitének saját nemzetiségétől kölcsönöz nevet, nevezvén azt magyar vallásnak. Jegyezzük meg melleleg, hogy ezt azonban csak a Kálvin hitét vallók tartották leginkább, minthogy a protestantismus ezen fiatalabb szülöttje, a nagyon kedvelt Franciaországból származott; s mivel az ugynevezett kálvinisták különben is mind magyarok voltak; — s mivel végre az augsburgi hitet, melynek a németek és tótok hódolnak, elmellőzték, eredete miatt.

Ungvár és vidéke szintén mindenkor hajlandóbb volt a

1) 1523: Art. 54. — 1524. Art. 5.

a magyar hitet vagyis a helvéciai hitvallást ápolni a maga kebelében, mint az augsburgit, melynek itt jelenleg is alig vannak követői. És e tünemény egy valóban érdekes kérdésre utalja a gondolkodót. Nem azt mutatja-e ez, hogy Ungvárott és környékén a tizenhatodik század elején, midőn e város is egyik központja volt a helvéciai hitvallást követőknek, — főleg a magyar elem vala tulnyomó? Azon körülmény továbbá, hogy a kárpáti helységekben, mint például Lyuttán; a nyugoti részen pedig, Zavadka és Lueska környékén, most is a legszebb magyar család nevek léteznek, — nem azt igazolja-e, hogy itt a századok folyamában, a magyar elemnek nagy része elszlávosodott, mint Lueskán; — s a helvét hitvallás hívei is más egyházakba olvadtak?

Mint mondtam, a tizenhatodik század elején vagyis 1546-ban már egyházi gyülekezetet tartottak a hetvét hitvallásnak Ungvár városában, mely Munkács akkori urától Petrovics Pétertől 1) s a munkácsi protestánsok lelkes hitszónokától Kálmáncsehi Sántha Mártontól nyerte irányát 2). Nagy rokonszenvvel viseltetett e város protestáns lakói iránt különösen Drugeth Ferenc, kinek atya a mohácsi csatában elveszvé, Zápolya adományozásából ez időben Ungvárnak mintegy új birtokosa 3) s a ki 1556-ban a protestáns híveket különféle kedvezésekben részesítette, ugyszintén Drugeth Gáspár ungi főispán s az előbbinek utóda, ki egy H. J. nevű üldözött protestáns papot pártfogása s oltalma alá fogadván, a mennyiben e példa által a szomszéd falvakra is, mellyek az ungvári helvét hitvallásu egyháznak aztán megannyi filiáivá lettenek, — buzdítólag hatott, s így mintegy alapkővét vetette meg az ungvári protest. egyháznak. A híres bajnok homonnai Drugeth István idejében, nevezetesen pedig 1589-ben, már szervezve vala ezen város helvét hitvallásu egyháza s Miskolczi Pál hitszónok által kormányoztatott; az egyház lelkésze s tanítója pedig következő javadalmakban részesült:

1) Wolfgangi Bethlen: *Historia Transylvaniae*. Cibini, 1782. Libro IV. Pag. 492.

2) Budai Ezaiás: *Magyarország története*. Pest, 1833. II. köt. 92—s 115 l.

3) Szirmay Ant. *Notitia Hist. Cottus. Zempl.* Pag. 48 § 154.

I. A várból.

- 1) A mezei malomból a három kőnek egyike prédikátor uram számára jár.
- 2) Búza száz kepe, azaz kétszáz kereszt.
- 3) Tíz sing fainlandi posztó.
- 4) Huszonöt köböl búza a diós malomból.
- 5) Tíz szekér széna a majorból.
- 6) Két verő disznó.
- 7) Nyolcz bárány.

II. A városból.

- 1) Kész pénz kétszáz forint, melyeket kántoronkint tartoznak letenni négyszerre.
- 2) Búza tizenkét köböl.
- 3) Fa tizenkét szekérral.
- 4) Bor négy hordóval.
- 5) Halotti predikációtól 75 dénár; esketéstől egy forint; kereszteléstől 12 pénz.

III. A városi szőlőkből.

- 1) Vannak bizonyos dézmaadó szőlők, melyekből a predikátornak ötödresz jár. (Ily szőlők voltak számszerint 22)
- 2) Vannak szántóföldek mind a két mezőre, összesen 12 darabban.
- 3) Mind borból mind búzából királyi dézma egészen.

IV. A filialisokból.

A filialisok Nyeviczke, Árok, Huszák, Kemencze, Petrócz, Rádváncz, Minaj; Domonyáról proventus: egy gyümölcsöskert, vulgo paplak; három szántó föld; búza fizetés. Továbbá: minden egész helyes lakos tartozik fizetni 52 kéve búzát; a félhelyes 26-ot. A kereszteléstől jár tyuk vagy 6 pénz. Esketésnél minden vendégtől egy garas; temetéstől 16 pénz; királyi dézma mind borból mind búzából octáva; ide minden kedden kijár a predikátor; egyéb napokon s ünnepeken pedig Ungvárra járnak be a hívek. Proventus ex Rádváncz paritundo. A többi filialisták a káplán filialisai részére fizetnek.

Proventus Rectoris scholae Ungváriensis :

A várból száz forint kész pénzben, s két köből búza.

A gyermekek tanításától:

- 1) A mely gyermek Philippust tanul, fizet 2 frt 50 pénzt.
- 2) A ki grammatikát tanul memoriter 1 frt 50 pénzt.
- 3) A ki Donatot tanul memoriter, 1 frt s 50 pénzt.
- 4) A ki Donatot tanul olvasva, 1 frtot.
- 5) A ki a Donatot syllabizálva tanulja, 25 pénzt.
- 6) A ki alphabetarius 32 pénzt.
- 7) A vidéki gyermekek annyit, a mennyit ki alkuszna a scholamesterrel.

A temetéssel járó énekléstől:

Rendszerint 32 pénzt, melynek fele a scholamesteré, fele a deákoké. Ha pedig valaki jó akaratjából többet ad in communi, annak is fele a mesteré, fele a deákoké. Ha pedig valaki külön fizet a mesternek s külön a deákoknak, érje be mindenki a magáéval.

Harangozástól:

1) Rendszerinti harangoztatásnál a deákoknak minden ember egy kéve búzát, s a kinek szállóje van, két iteze bort ad; a kinek pedig bora nincs, az árát fizeti meg currenti proetio. (Ezen borszedés a dézmálás által ma is gyakoroltatik ezen jogon, a kath. harangozó és kántor által.

2) Halotthoz való harangozástól, a hányszor a harangot meghuzzák, annyi poltra. Ez is a deákoknak.

Appendix. Mivel sokszor megesik, hogy a falukon levő temetésekre, pompája végett néha mind a deákokat, mind a mestert meghívják, vagy néha csupán a deákokat, az ez iránti fizetésre nézve rendeltük: hogy akkor a midőn a scholamestert diákjaival együtt meghívják a temetésre, a mit nekik egy summában fizetnek, fele a mesteré, fele a deákoké; ha pedig csak a deákokat hívják meg, a mit nekik adnak, azaz övék lesz, és a mesternek mi köze sincs hozzá.

Ezen fizetés divatozott az ungvári helyvét egyházban egész 1613-dik évig, mely időpontig, Bocskay és Homonnai Drugeth Bálint oltalma s pártfogása alatt meglehetősen gyarapodásnak s virágzásnak is örvendett. Ezentúl azonban már borús napok nehezültek arra, mit a mindinkább élesbülő val-

lasi viszályok, különösen pedig a túlbuzgó Drugeth-család tagjai, még inkább súlyosbították. Nevezetesen Drugeth György, Zemplén és Ung megyék főispánja s Ungvár ura először az által, hogy a tőszomszédos Gerényesen, a Villyén 1) s közelfekvő Eszenyben lakó pálosokat nagyon is ösztönözte a hitterjesztésben; — másodsor, hogy Homonnáról a jezsuitákat Ungvárra tette át, a helvét hitvallásnak terjeszkedésének s egyházuk fejlődésének nem kis gátat vett. 1636-ban ugyanis a dézma visszafoglalása által már nagyon csökkenni kezdett az egyház jövedelme, s minthogy a jezsuiták már akkor Ungvárott is megtelepedtek, napról napra fogyni a hívek száma is. Még nagyobb buzgósággal kardoskodott a kathol. hitvallás mellett, s a protestansok ellen, a most említett Györgynek fia, homonnai Drugeth János zempléni s ungi főispány s országbíró, és ennek horvát származású neje Jakusics Anna 2), kiről 1644-ből következőleg ír Szalárdi, a maga siralmas krónikájában:

„Ezek így folyván, Munkácsból is tudósítottatott vala a fejedelem (Rákóczi György), hogy az ungváriak nem sokat hajtván az hitlevelekre, az armada aláérkezésekor a gróf-asszony valóban üldözte volna Ungvárból a fejedelemhez hajlott evangélikus nemességet; sokakat megfogatott; borkat buzájokat, kiét Ungvárra, kiét Jeszenő váraiba takarította volna, mint ezt a fejedelem a bántattak és sérelmesek megtámadásából is kedvetlenül ért vala. És már hogy érezné a grófasszony a dolognak fordulását, Ungvárott nem bizván magát, Jeszenőbe állott volna, ott a megmaradáshoz nagyobb reménységben lehetvén.“

„És noha Balling János a munkácsi kapitány, a köszvény miatt igen nyaválásul volva, úgy hogy székben kényszerítették magát hordoztatni; mindazonáltal hogy az evangéliomi üdvözülendő igaz értelmű valláshoz eléitől fogva nagy buzgó indulattal volna, s a vallásán levő nemességnek nagy nyomorgattatását a szomszédságban nagyon keserülne, különben is míg erejében lehetett, valóban jó, egy becsületes szives magyar levén, hogy maga kívánta volna a fejedelemtől: bízzák csak ő rá ott a szomszédságban Ungvár állapot-

1) Kazy: Hist. Regn. Hungariae. Tyrnaviae, 1737. Libr. II. Pag. 116.

2) Szyrmay Ant. Notitia historica Comitatus Zemp. Pag. 175.

járt, ő arra mindjárt gondot viselne. A fejedelem hogy mindjárt rájuk szállana az oda szorult pártosokra, neki magparancsolván, kívánsága szerint reábizta vala.

„Balling János azért, a mely ötszáz jó gyalogot a jószágából a várhoz fegyverekkel, jó puskásokkal való szolgálatra válogatott, és azoknak a vár jövedelméből, mind egyforma kék posztó ruhát csináltatván, mikor a várbeli szolgálatra be kell vala jöniök, és kiváltképen való szükséges tisztesség kívánná, azon ruha a tárházakból kiadatik vala nekik, és ismét házokhoz bocsáttatásokkor számon mindenkor tőlök beszedetni szokott vala: egy bizonyos napra az kész jó puskás fegyveres gyalogokat is: és azon kívül is hogy valahol mi jó fegyverfogható férfiak volnának a krajnákon, és mindenütt a jószágban, hogy azok is a kenézek által mind fölvetetnének, megparancsolta vala: kik a parancsolt órákon közel háromezeren, ha nem többen, jelen levén egy néhány falkonyokkal Ungvárat megszállották vala. Az városbelieknek nagy része evangélikusok levén s nem is opponálván, nem vetvén ellenközül magokat. De a várbeliek hogy mind románok-katholikusok, Duka István, és többek is olyak, volnának kik hitlevelek ellen is a pártolkodásba részesek volnának, örömet keménykedni akarnának, úgy lehet vala 1).“

Ezen sanyaruságokat méginkább tetézte azon körülmény, hogy protestans atyánkfiai még egyházi épületeiknek sem voltak biztos használatában. Még 1613-ban történt ugyanis, hogy Drugeth György csupán azon okból, hogy virágos kertjét kitágíthassa, a parochiát, iskolát és templomot földig leromboltatta, a mikor aztán a lelkész és tanító kénytelen volt hét hónapon át egy kegyes szívű nő Pankotai Jánosnő született Kereszturi Klára házánál megvonulni. Építtetett ugyan Drugeth György más templomot (a Só-utczában, hol jelenleg a rom. kath. templom áll) s iskolaházat s paplakot is a protestánsok részére; — de hogy mind ezekben is ujlag és több ízben zaklattattak, látható lesz a későbbi történetek folyamából. Mert nevezetesen 1644-dik év körül az ungvári protestáns egyház már nem csak a mezei malom

1) Ujabb nemzeti könyvtár. Szalárdi krónikája Pest. 1853.

használatától — mely ma már 1613-ban elpusztított, hanem a dézma-jövedelemtől teljesen elesett, mi alatt más az ezen ungi esperességhez tartozó helységek templomaitól is megfosztattak.

Mind ezen fogyatkozásuk és sérelmek orvoslása körül nyanyasak 1644-dik év körül Görgei János esperes fejtett ki legnagyobb erélyt, a ki különösen a dézmatígy miatt Ungmegye rendeit; az elvett templomok miatt pedig Rákóczy György fejedelmet ostromlá kérvényeivel. Ezen lépéseknek csakhamar lett is aztán eredménye; mert Rákóczy György még azon évben következő levelet intézett az esperességhez:

Reverendo Domino fideli nobis dilecto salutem et gratiam.

A kegyelmed seniorsága alatt templomokat, parochiákat és azokhoz tartozó reditusokat s pertinentiákat, hol és micsoda helyekben foglaltak volna el az elmúlt időkben az Ecclesiától, akarnám bizonyosan megtudni. Parancsoljuk kegyesen kegyednek, ez levelünk megadatván, tudósítson kegyed valósággal felőle, hogy restituálhassunk mindeneket, a mik az előtt az orthodoxa Ecclesiához tartozandók voltak. Eidem in reliquo gratiosissime permaneo. Datum in Arce Sáros-Patak die 3. Mensis Aprilis, Anno 1644. Georgius Rákóczy. m. pr. 1).

Ezen fejedelmi intézkedés cselekvő erőt s bátorságot öntött az erélyes esperes lelkébe, ki azonnal megküldvén a szükséges előterjesztéseket, más részről Ungmegye rendeit addig sürgette, míg ezek az ungvári s szomszéd falvak dézmaügyében szoros nyomozást nem tétettek. A nyomozó bizottság Pongrácz Gábor alispán elnöklete alatt 1646-ik évben március 28-dikán kezdte meg működését, a miből kiderült, hogy a dézmától csakugyan erőszakkal fosztattak meg a protestans lelkészek 2); hogy azonban visszanyerték-e e jogot, annak semmi biztos nyoma nem mutatkozik, míg ellenkezőleg, hogy nem, alaposan gyaníthatni onnan is, mivel e tárgyban még később is küldetett ki nyomozó bizottság.

V. Füzet. 175. 1.

1) Eredetiye az ungvári protestáns egyház levelei között.

2) A kérdéses nyomozás szintén a prot. egyház levelei közt.

Ez idő óta napról napra gyöngültek a vár uraiban ezen egyház támaszai; míg más részről annál lelkesebb pártfogókat nyert a megyei köznemességben és tisztviselőkben, melyeknek különösen a Horváthok, Pongráczok, Ubrizsiak s Mokésaiak valának, kikről mai nap is hálással emlékeznek az utókor, s kik a még alappában eléggé meg nem erősödött protestáns egyházat kitelhető erővel s büszgalommal igyekeztek ápolni. Ellensúlyozta azonban ezen nemesség buzgalom hatását különösen Drugeth Györgyné, született gróf Eszterházy Mária, a ki a Homonnáról Ungvárra költözött jezsuiták segítségével, naponkint több több protestáns egyént édesgetett vissza a római hath. egyház kebelébe 1), Tarpai Szilágyi András kitűnő hitvának, kit a protestáns hívek 1659-ik évben hívtak meg Ungvárra Sáros-Patakról, s ki a Görgei által megkezdett munkát is nagy szorgalommal folytatta, éber pásztor gyanánt igyekezett ugyan megóvni híveit az átszállongásoktól, de az e korban uralgó s elkeseredett vallási villongások között nem oly eredménynyel, mint az ő hő buzgalma miatt reménylhetők.

A későbbi évtizedekben, nevezetesen pedig 1680-dik év körül ismét küzdelem támadt ezen egyházat, mint általában az egész ungi protestánsságot. Szelepcsényi György t. i. ki a kathóliska hit mellett rendkívül buzgólkodott, új olajat öntött a szunnyadó tűzre. Midőn ugyanis az eperjesi evangélikusok saját tanulóik számára egy lyceumot akarának alapítani, ő Leopoldtól eléltó parancsot eszközölt, s annyira fölbátorítá a r. kathólikusokat, hogy ezek a felső megyékben s különösen Ungvárott is, saját házaik s szállójeleiktől is megfosztának a protestánsokat 2). Ungban ugyan oltalmat találtak a protestánsok a megyében; de Leopold császár a maga ítéletét felfüggeszté, s a közlországygyűlésre utasítá az ügy elintézését, a midőn (1681.) egy részről a kathólikusok panaszolkodtak, hogy Ungban nagyon is sok a predikátor, a r. kathólikus lelkészellenben alig egy-kettő; más részről pedig a protestánsok, hogy vallásuk szabad gyakorlata erőszakosan gátoltatik; templomaiktól megfosztvák,

1) Számos példát olvashatni erről a már általam idézett „Historia Collegii Ungvariensis“ című munkában.

2) Majláth János: Geschichte der Magyaren. Fünft. Band.

s katolikusok által használtatnak 3). Ezen sérelmeken azonban tetemesen enyhített az 1681-ki országgyűlésen alkotott 36-dik törvénycikk, melynek 21-ik pontja az ungi protestánsok templomait is visszaadni rendelte. Ugyanezen idő körül egy kath. főpapban is istápot nyert az ungvári protestáns egyház. Ezen derék főpap Drugeth Bálint apát s korbáviai püspök volt, ki Drugeth Zsigmond halála után (1684-ben) az ungvári uradalomban (a vár kivételével, mely Beresényi Miklósnak adományoztatott) örökösdvén, 1686-ban szigorú nyomozást tétetett az itteni protestáns papokat illető szőlő- és dézmaügyben, s egy megyei küldöttségre bízta, hogy a főnforgó tárgyban igazságot szolgáltatassanak. Ezen küldöttség tagjai Orosz Zsigmond alispán és Mokesay János, megtevéen a kellő nyomozásokat, miután az akkori protestáns lelkész Patay Istvánnak panaszát és kérelmét valamint hiteles okmányok, ugy tanúk előadása szerint is jogszerűnek találta, a nevezett lelkész apát és püspök kegyuri jogánál fogva azonnal visszaadatta szőlő- és dézma illetőségét a protestáns egyháznak. Ezen jótétemény gyümölcse azonban nem sok ideig vala élvezhető; mert már 1695-dik év körül, midőn tudniillik Beresényi Miklós gróf Drugeth Krisztinával összekelt s a kegyuri jogot uradalma s neje jószágának egész területén is gyakorolni kezdé, az akkoron apostolkodó Váry Mihály lelkésztől nem csak minden kedvezést megvont, sőt a paplakot is elvette, s így a lelkész oda lőn kényszerítve, miszerint Horváth György ungvári házának kisebbik részét lenne kénytelen lakásul kibérelni. Váry Mihály azonban itt sem maradhatta nyugton; mert amint elkeveredett hivei e szerény hajlokban is sűrűen látogatnák; ő maga pedig Beresényi változó szélyéhez alkalmazkodni egyáltalában nem akarna, megtörtént, hogy a kegyur, saját indulatának egyik őrizetlen percében ispánja vezérlete alatt tizenkét pandúr által Váry uramat családjával együtt kikergetteté a városból, s magára hagyta a pástortalan nyáját. A meglepett hivek most kérelemmel fordultak a zordon kedületű főurhoz, figyelmeztetvén őt kegyuri s főispáni kötelmeire, mint kinek föladata

3) Vallásmozgalmak Magyarországhban, ugyanattól. Pest. 1844. 30, 41, 44, 47. lap.

inkább a pártfogás, mint elnyomás; de ő ezekre csak röviden válaszolá: hogy „parancsolata van Kolonics uramtól; tehát a dolognak úgy kell lenni a mint megtörtént“ 1).

Ismét egy évtized zajlott le, míg aztán kedvezőbb csillogzat derül föl ezen egyházra. II. Rákóczy Ferencz zászlója ugyanis, mit a polotikai viharok 1705-ben már fönlöbegtatának, a „Pro Patria et Libertate“ jelv alatt visszaadá a hitszabadságot is önmagának. És ekkor már Beresényi is máskép gondolkodott. Tudjuk, hogy mily hű pártfrigyese volt ő Rákóczynak; és azon körülmény, hogy a mondott év october haváról a szécseni várba, hol a két pártfő épen együtt volt, s ahonnan Ung, Bereg, Ugocsa, Szathmár és Szabolcs megyékbe, Orosz Ádám, Kazinczy András és Rácz János mint biztosok küldettek ki a vallási sérelmek orvoslása végett, gyaníttatja, hogy Beresényinek is befolyása volt azon fejedelmi rendeletre, mely szerint visszaadatni paronsoltattak az elfoglalt templomok, s mely az ungvári egyházra nézve így szól: „Most a catholicusoknál levő templom, Ungvárott az ispitály mellett, resignaltik cum parochia et universis redditibus az evangelikusoknak“ 2).

Ezen örömnapot azonban nem érte már meg az elűzött s Szelmenczen bujdosó Váry Mihály, ki 1705-ik évben február havában ugyanott jobb életre is szenderült. Az ungvári község tehát, minthogy a főnnebbiek szerint már templomát is visszanyerendő vala, papválasztásról gondoskodott, s Nagy-Kaposról bizonyos Ujhelyi István nevű predikátort, ki kevéssel ez előtt S. A. Ujhelyben lelkészkedett, de itteni rozsz viselete miatt az egyház kebeléből kizáratott, — hívott meg Ungvárra. E választást azonban az egyházmegyei kormány nemesak ellenezte sőt semmisnek nyilvánította; s miután a dacoló község saját jelöltjéhez mégis konokul ragaszkodott, az egyházmegyei kormány által büntetésül szintegy kiközösítettetett, mint maga Ujhelyi István. Ez hatott az ungvári egyházközségre, s miután naponta tapasztalná, hogy e meghasonlás csak romlására szolgálna az egyháznak, s csak gátolná a szükséges recollectiót, alázatos bün-

1) Az e tényre vonatkozó kellő adat a helybeli Prot. egyház irományai közt találtató.

2) Az ungvári egyház megyei matrikula 1625. 343. l.

bánatba merülve, folyamodást intézett az ugyanezen év november hó 17-én N. Ráskán tartott egyházi gyűléshez, mely is következő határozatban válaszolt: „Causa Ecclesiae Ungvariensis differtur ad alteram Congregationem, quae foret tempore resignationis templi et parochiae Ungvariensis; qua ratione hic et nunc non datur resolutio“ 1). Végre december hó 2-án az egyház resignálása végetti gyűlés is megtartván, a kormány s az ungvári egyházközség közötti viszályok is szerencsésen kiegyenlítették, s a megtörtént vissza-keblezésről következő tartalmu okmány iratott alá: „Mi nemes Ungvár megyében, ugyancsak Ungvár városában lakozó helvetica confessión levő reformáta ekklesiának alább specificált tagjai recognoscaljuk per praesentes, hogy az elmúlt 1705-dik esztendőben magunkat az ungvármegyei szent fraternitásunk jó szokott rendtartásának temere opponálván, akarattjok ellen mint közzülök excludáltatott és excommunicált személyt, nevezet szerint Ujhelyi Istvánt, Kapos városából magunk városában ecclesiánkba behoztunk; melyhez képest mi is a megemlített szent fraternitástul érdemünk szerint excommunicáltatván, magunknak hagyatunk. De mi is megismervén fogyatkozásunkat, megemlített szent fraternitásunkhoz ismét recurráltunk mint anyánkhöz; nagy alázatossággal megkövettük, igérvén magunkat arra semel pro semper, hogy a nunc in posterum soha többé az szent fraternitásnak canoni és végzési rendeletei ellen nem refractariuskodunk sőt in omnibus justis et licitis mindenkor ő kegyelmekkel vallásunkból való híiségünkből religiose engedelmeskedünk, melynek nagyobb erősségére adtuk ezen recognitionalis levelünket. Ezen megegyezésünk lett praesentibus nobis: Stephano L. Upori, seniore tractus Ungensis, et notario tractus ejusdem; Samuele Györkey, caeterisque fratribus in grli congregatione in Ungvár celebrata. Item Commembris Ecclesiae Ungvariensis; judice primario Johan: Szathmári; perillustri et generoso Dmno Georgio Horváth; nob. Dmno Stephano Tótfalusi; Stephano Ladányi, ceterisque assessoribus Ecclesiae Ungensis“ 2).

Ekkép mintegy újból rendeztetvén az ungvári helvét hitvallásnak egyháza, méltán reménylhető vala, hogy az

1) Egyházi matr. 1625. 258. l.

2) Lib. Eccles. Dioecesis. Ungvariensis. 1648. 114. l.

egy boldogabb jövendőnek nézend elébe. E szép remény azonban 1710-dik év óta mindinkább tűnedezött; mert egy részről a II. Rákóczy Ferencz által támasztott zavarok, más részről az Ungvár városában rendkívül tevékeny hittérítéssel foglalkozó jézsuiták hülni nem tudó büszgalma 1) keservesen megviselték azt. Ezekhez járult, hogy az elkedvetlenedett hívek, kik mind saját egyházuknak, mind a jézsuitáknak kényszerítették egyházi adót, a hatalomkezelő világgiaknak pedig hadi sarcokat fizetni, képteleneklőnek tulajdon lelkészüket is kitartani, kik közül e miatt nevezetesen Váczi István, teljesen elhanyagolák s önsorsára hagyak ezen egyházat. A legerősebb sülyesztő lökést maga a Dobóriszván tartott egyházi közgyűlés meggondolatlan azon határozata adta meg, miszerint az ungvári lelkésztség mindaddig felfüggesztve s ellátatlan maradjon, mig Váczi István saját járandóságainak hátralékaira nézve ki nem elégíttetik 2). Ezen határozatnak következménye az lett, hogy az üresen maradt templomot és paplakot a jezsuita atyák elvették a protestáns hivektől.

A leírt időponttól kezdve több mint öt éven keresztül, miként pásztor s akol nélküli nyáj, valóban árva s vigasztalan napokat élt át ezen város protestáns községe, mignem a nagy birtoku Pálóczi Horváth Ádám, lángolva hitvallása nemes tüzétől, maga köré gyűjté az elszéledt hiveket s rábirta, hogy addig is mig Ungvárott ujra fölépíthetnék egyházukat, vonnák meg magukat a radvánci főkegyházba. Ámde Radváncón egyház és paplak nem volt, s így ismét nem kis gondba került, hogy hol állíttassék föl a hajloktalan frigyszekrény. Végre ugyanésak Horváth Ádám bőkezűsége segített a bajon, a ki radvánci udvartelket az azzal járó földekkal s egyéb járulékokkal együtt az egyház és pap jövedelmeül jelölte ki. Ezen az alapon a belső funduson levő házacskának egyik részét templomnak szentelék föl a hívek, másikat pedig paplaknak, később egy kis fatemplomot építvén maguknak. Ezen szerény kezdemény nyomán 1715-ik évben már lelkészekkel is rendszerént elvoltak a hívek látva: de az egyház a maga állandóságát mindezek dacára is csak nagy nehezen nyerte vissza;

1) Historia Collegii Homonna-Ungvariensis, Ab anno 1700 A püspöki könyvtárban.

2) Egyházi matricul 1625 308. l.

mivel papjai, miként az egyházi anyakönyvek mutatják, többnyire kjsapongók, részegesek s hanyagok valának. Csak 1749-ik év óta, midőn Benyáky György vette gondviselő figyelmé alá a hiveket, kezdett ezen egyház ismét némi életrealóságot mutatni. Ezen erélyes s példás életű férfiú ugyanis, azon kívül, hogy a lapkadozó hitszellemet nagy buzgósággal ébresztgetni meg nem szünt: sokat fáradozott a gerényi templom, parochia s ehez tartozó mezei földek visszaszerzésében is, melyeket 1754-ben báró Sztáray Imre főispán a gör. katolikusok részére a protestáns atyafiaktól elvett, mi miatt a nevezett lelkész, mint csendháborító, perbe is idéztetett. Az utána következett lelkes áldozárok közül mindazonáltal leginkább érdemes a megemlítésre Győri Imre 1767-ből, ki egyháza boldogulásán egész lélekkel munkálkodván, minden gyekezetét arra fordította, hogy az egyház előbbi fényes helyére Ungvárra visszahelyeztessék. E végből ő, a néppel egyetemben, 1778-ban folyamodást intézett II. József császárhoz, mely jól indokolt s a megyé által is támogatott folyamodásra a magas szívé uralkodó azon igenlő válaszbán nyilatkozott, hogy tehát az ungvári helyét hitvallású egyház visszaállíttassék.

Mindezek dacára, csak igen lassan juthatott érvényre ezen örvendetes fejedelmi válasz; s a minék egyik oka II. Józsefnek tömérdek végrehajthatlan intézkedéseiben, s a végrehajtás sokszertű formalitásaiban állott. E kérdésnél is a formalitások torlaszolóak el a siker mielőbbi megvalósulását. Mert ugyanis már 1778-ban véleményadásra szólíttatott fel e tárgyban a megyei hatóság, mely bár kedvező nyilatkozatot tőn a templom visszahelyezésére nézve, ismét tíz esztendő repült el, míg az ügy egy kis mozgást nyerhetett, s Gödör György, a sárospataki tanodából hozott lelkésznek s a megyei protestáns rendek szorgalmazására a helytartó tanács azon rendeletet tette, hogy egy vegyes bizottság alkíttassék reformátusok és katolikusokból, s e bizottság kísérljen egyességet létrehozni a katolikusok által elfoglalt ref. templom visszaadása végett. A bizottság tagjaiul 1788-ban jan. 7-én Benes István esperes, Vályi Márton jegyző, Nadraveczy György ungvári rom. kath. lelkész s főesperes, s több róm. kath. és ref. előkelő polgárok nevezettek ki, a kik meg is kísérlék ugyan barátságosan kiegyenlíteni

a főnforgó ügyet; hanem ez, dacára a róm. kath. lelkész s főesperés jóakaratu szószólásának, a nép ellenszégülése miatt nem sikerülhetett. Az mondatott, hogy a római kath. nép vissza nem adhatja saját rövidsége nélkül a szóban levő templomot; mivel önmagának sincs elegendő egyháza, ve-
gyesen pedig mindkét hitfelekezet részéről ugyanazon temp-
lomban, s azonegy időben isteni tisztelet nem tartathatik,
mivel ez lehetlen is, de más különben pedig örökös viszá-
kodásokra s kellemetlenségekre szolgáltatna alkalmat. Nem
mutatkozott tehát más közvetítő mód, mint legalább enge-
délyt eszközölni egy Ungvárott építendő új ref. templom
építésére, mit megnyerni annál inkább lehetett reménység,
mivel elvileg már legfelsőbb helyeken is ki volt mondva a
Radvánéről Ungvárra helyezendő egyház jogosultsága. —
Kérvényeztek tehát a protestáns hivek ujolag, s mivel ez
időben épen Ungvárott tartózkodott Rosenfeld András ki-
rályi biztos is, mind ennek mind a megyének pártfogolását
kieszközölve benyújták folyamodványukat a legfelsőbb hely-
re, nem kívánván már most egyebet, mint azt, hogy Ung-
várott alkalmas egyházat építhessenek maguknak, s hogy a
régibb egyházuk után járulandó javadalmak kárpótlásaul az
építkezésre 3000 forintot nyerhessenek. Ezen lépésnek lett
is némi sikere; mert 1789-ik évben felsőbb helyen csaku-
gyan meg is adatott a templomépítési engedély; ámde ezen
engedélyben arról, hogy mely helyen építtessék föl tehát az
új templom és paplak, misem foglaltaték. Végre, ismételt
esedezések s utánjárások után kinyerték a hivek, hogy ugyan-
azon év december 14-én megparancsoltatott a kincstári uro-
dalom tiszttartójának, miszerint a Sós-utczában jelöljön ki
egy 18 öl hosszú, s 12 öl szélességű tért az új templom he-
lyeül, azon kikötés mellett mindazonáltal, hogy a kincstári
urodalomnak census fejében 4 forintot s ezen censusnak
behordási költségeül s a sós tisztnek 3 forint 16 krt tartoz-
zék az egyház évenként fizetni; ezen kívül pedig, hogy a
templomépület úgy emeltessék föl, miszerint se az uroda-
lomnak kárt ne okozzon, se a sóbehordásra nézve alkalmat-
lan ne legyen. Természetes, hogy ezen ajánlat legkevésbé
sem elégité ki a reménykedők várakozásait; nem pedig
annál inkább, minthogy ekkép a városból is majdnem egé-
szben kiszorítottak volna, minthogy ekkoron a Sós-utca már

nem ott feküdt a hol 1613-dik évben a hasonnevezetű utca, s hol akkoron az új templom építettett; hanem sokkal kisebb, egy dágványos, vizenyős helyen a városon kívül. Ezen helyet nem fogadák tehát el a protestáns hívek s újból folyamodtak, hogy alkalmasabb helyiséget nyerhessen; azonban az uradalmi tisztviselők szűkkeblűsége miatt ez alkalommal is sikeretlenül. Ennyi viszályok, csalódások s reménykedések után, csak miután véglegesen rendezettek hazánkban a protestáns egyház viszonyai, nevezetesen pedig az 1790-1-ki törvények alapján kezdett teljesülni a régi s jogos kívánság, miszerint Ungvárról újból fölépíttessék a protestánsok egyháza. A megyei rendek szorgalmazása s az országgyűlés közbevetésére tudniillik, 1792-ben június hó 12-én azon kegyes leirat érkezett le e tárgyban, miszerint a protestáns hívek azon két funduson, mely a mai megyeház éjszaki részén fekszik, templomot s paplakot építhessenek magoknak, nem tartozván egyébbel, mint a funduson levő épületért 386 váltó frt s 44 krt, évenkénti census fejében pedig 8 frtot fizetni. Amaz öszveget rögtön ki is fizette az egyház, a censust pedig 1840-dik évig teljesítette, a mikor attól a kincstár által fölmentetett. A templom alapköve 1793-dik év május 16-án tétetett le nagy ünnepélyességgel, s 1796-ban nyert kúpot és beszentelést. Gödör György e szent ügy lelkes létrehozója még megérte a napot, hogy elmondhassa sokat szenvedett híveinek: „Ime, az Isten hajloka az emberekkel, a kikkel Isten fog lakozni! . . . És a ki eltörül minden könyhullatást az ő szemökről, és a halál nem leszen többé, se jajgatás, se fájdalom; mert az előbbiek elmultak; mert az első ég és az első föld elmult, és a tenger nincs többé.“ (Titk. Lát. XXI. r.)

Hátra volt még a paplak berendezése, illetőleg fölépítése, a mire azonban a kimerült község már nem bírt elegendő anyagi erővel. A templomra megkívántató költségek födezése miatt ugyanis, már a lelkész magán jövedelmének forrását képező radvánci curia el volt zálogosítva 24 évre 800 váltó forintért; bőkezű kegyurak nem találkoztak, s így Gödör György, a templom fölépítésével, a funduson találtatott rozszant faházikóba volt kénytelen megvonulni, melyben, 1797-ig tartózkodott, a midőn aztán Ungvárról Csicserbe költözött. Utána Pócs András híratott meg lelki

pásztornak, a ki azonban az egyházat teljesen elhanyagolta sőt pár évi itt tartózkodása után a római kath. hitvallásra térvén, Ungvárt kevés idő múlva elhagyta. Ennek helyét Szarka József foglalta el a hívek kívánságára; de ez is miként előde, 1803-tól 1817-dik évig terjedő pásztorkodása alatt kevés életrevalóságot és ügybuzgalmat tanusított az egyház érdekei iránt. 1817-ben mégis, egy tevékeny s köztiszteletre méltó férfit nyert ezen gyház Nagy Józsefben, a ki hivatásához méltólag s nevével öszhangzólag, valóban nagy sikerrel kormányzá ezen egyház lelki ügyeit. De többek közt az is főgondja volt ezen férfinak, hogy a lelkész anyagi jobbléte is megszilárdulhasson, a mi pedig még ez időben nem csekély föladat volt, minthogy a lelkész sem rendes lakhelynek sem biztos jövedelemnek nem örvéndhetett. Azzal kezdte tehát, hogy mintán a radvánci telek zálogban volt, az mielőbb kiváltassék s a lelkész birtokába juthasson. De erre adakozó sziveket kelle előbb megnyernie, minthogy magának az egyháznak pénze nem volt. Ezen adakozó szívű egyének közt említendő különösen Pengrácz Ferenc, ki a mondott szent célra 1000 vlt. forintot adományozott, s így az egyházat oly helyzetbe tette, miszerént a még 510 vltó ftnyi hátralék kiteremtésével célpartra juthasson. Erre nézve a buzgó lelkész a közsegedelem forrását tartotta legalkalmasabbnak, s miután engedélyt eszközle, hogy a keresztényi bőkezűség adományait is igénybe vehesse, csakhamar be is gyűlt a kívánt pénz mennyiség, a miből 1817-dik év april hó 24-kén ki is váltatott a kérdéses telek.

Mindezek után a paplak rendbehozatala, illetőleg fölépítése képezte még Nagy József főgondját. Ő ki oly ügyes és szerencsés volt valamely némes ügynek, a sziveket megnyerni, itt is a könyörületkapuján zörgetett, s nem eredménytelenül. A hívektől, de kivált a megyei közbirtokos uraktól ugyanis, önkénytes adakozás útján csakhamar annyi összeg gyűlt be, hogy az egyházkerület által adott csekély pénzköltesön segélyével, rövid idő alatt fölépíttetheté a mai diszes paplakot. Ő azonban, fáradhatatlan erélyének mindezen gyümölcseit másoknak hagyá élvezni; mert 1829-dik évben már Czigándra költözött, Zemplén vármegyébe. Helyébe Kádás András hivatott meg Ungvárra lelkésznek; a kinek

pásztorkodása alatt épen nem örvendett valami különös virágzatnak ezen egyház. Az ő idejéből csak annyi emlékezetes maradt fenn: hogy 1832-dik évben egy 7 mászás s 10 fontos harang öntetett a templom számára; s hogy Mokesay Borbála nagylelkűségéből, ki 1000 frntot hagyományozott az egyháznak, kifizetetttven az azt terhelő építkezési költségek, 1834-ben már türethető állapotba jutottak az egyház anyagi viszonyai, más oldalról ellenben nagy rendetlenség mutatkozott az egyház javát tárgyozó gazdálkodásban, mivel az 1834-ben kiváltott radvánci telek belfundusára kevés gond fordítatván, épületei pusztulásra jutottak. Egy kegyes szívű protestans — Langh József — 600 v. forintot hagyományozott ezen egyháznak javára; azonban ezen összeg is csakhamar elpárolgott, a nélkül, hogy valami látatja lett volna. Időközben énekvezető s tanító is alkalmaztatván ezen egyházban, ennek lakhelyétől kezdetben egy külön ház béreltetett ki, később azonban a paplak meg bővítettven egy szobácskával, ez lett az iskola.

Kádas 1848-ban hagyá el Ungvárt, s pásztori helyét a szép reményű Kassai Endre foglalta, de kita járványos epe-mirigy még azon évben letaszított az élők színpadáról.

Azon idő óta a mai napig, Makay Dániel, egy lelkes, kitűnő szónoki tehetséggel megáldott, példás életű s mindenkít megnyerő viseletű és társalgású férfiú pásztorkodik, a kis számu de mindinkább gyarapodó nyáj fölött, mely mint e városban is nemzetiségünk egyik buzgó őre s főntartója derék pásztorát méltán megérdemli. Ugyanezen férfiú szívességének köszönjük mi is, hogy a jelen előadást kiegészítő adatokat tüzetesen s időrend szerint elősorolhattuk s fölhasználhattuk. Az ő érdeme leginkább, hogy 1849-dik évtől kezdve egy újabb életderű s egy szebb jövő csirái mutatkoznak ezen egyházban, melyről valóban elmondhatni, hogy mint a pálma, annyi viaszly és rengés között, saját sulya növekedésével, mindinkább nőtt, s erősödött. Megemlítendő, hogy a templom elrongyollott tornya 1850-ben nyert javítást s esinosabb alakot; ugyanazon évben az 1834-ben zálogba vett radvánci belfundus visszakerülvén a lelkész használatába, kezelése oly ügyesen vezettetett, hogy egy kis alaptőkéje is támadott a háznak. A következő 1851-ben a templom belseje is kijavított, 1852-ben pedig Horváth Mária kis-

asszony kegyes adományozásából orgonával ékesítettett föl. 1854-ben az építtetésök óta külső vakolat s meszelés nélkül maradt paplak és templomkerítések szintén rendbehozattak, s a paplaki kényelem egy célszerű istállóval nagyobbitatott. Az egyházi jövedelmek 1857-ben Horváth Mária kisasszony bőkezűségéből nyertek gyarapodást, a ki a radvánci curia szomszédságában egy curiát ajándékozott járulékaival együtt a lelkész s tanítófizetés javítására, s az orgona föltartására. Végre 1858-ban a hívek azon jótékony eredményü kötelezettséget vállaltak magukra, miszerént a rendes tartozmányokon fölül havonként minden család után egyegy pengő garast áldozandnak az egyház közjávára. Ki ne várhatna áldást ily nemes buzgalomtól? Ki vitathatná: hogy a ki önmagán segít, azt az Isten is segíti? —

VII.

Tanintézetek. A jezsuiták egykori társasága és lakója. Kivonatok a jezsuiták társaságának történetéből. A csász. kir. főgymnasium.

Most mintegy harmadfél százada annak, hogy a Jézus-szerzetbeliek társaságában a muzsák Ungvár városában is megtelepedtek. Szerencsés esemény vala ez Ungvárra sőt az egész tiszántuli vidékre nézve, hol egy részről a folyvást dúló belharcok, más részről a vallási villongások tüze az értelmi fejlődés s a hitélet csaknem minden csiráit lefonnyasztá. Ez időben járt itt ugyanis győzelmi zászlóival Bethlen Gábor fejedelem, s ez időben állott be némi testvéri kibékülés is, az itt egymással rég óta küzdő protestáns és katolikus hitvallásu hazafiak közt 1). És végre: a catholicismus magyar apostola Pázmány Péter, szellemi műveiben ez időben szórta ostromreppentyűt legnagyobb erélylyel az új hitfelekezet tagjai ellen 2). A politikai érdekek és hittusák e sivár napjaiban látták apáink az élénk jeleneteket a közélet deszkáin; látták az eltemetett, nem ismert vagy elfeledett erőket.

1) Kazy: Historia Regni Hung. Libr. II. Pag. 103.

2) Horváth Mihály: A magyarok története, III. sz. Pápa, 1844. 182. l.

hatalmas lángban fölgyuladni; láttak hősokeket s önfeláldozó hazafiakat; kik, mint a jó száraz fa, melynek gyümölcse soha nem volt, de szűz lángja az eget keresi, — elhamvadtak a közjó harcában: — de nem láttak virányos mezőt, hol az értelem és hitvilág lombjai diszlenek. Mert a bátrakat kiirtotta a harc; az élők előtt pedig be volt zárva ama szent forrás, melynél a tikkadt s kimerült emberi szellem újra föléled, s föléledésében erőt, gyarapodást nyerve, a harmatban megfürdött sasként, magasnál magasabb egekre törekszik. Így történt, hogy bár Ungvárott és Ung megyében még most is nagy számmal mutatkoztak esatakedvelő férfiak, e vidéken a műveltség s tudomány szelleme annyira elnémult, miszerint a hivatalok betöltésére, mi még ekkor kizárólag a magyar nemes fiatalság föladata s kiváltsága volt: kül megyékből kellett hozni alkalmas egyéniségeket. A közel szomszédban csak egyetlen pont volt még, honnan Ung vármegye és Ungvár városa némi világhoz juthatott. Ez pedig Homonna volt, Zemplén felső részén, hol a jezsuitáknak már virágzó társházuk és iskolájuk vala.

Látván ugyanis homonnai Drugeth György, Ung- és Zemplén vármegyének 1603—26-dik év közötti főispánja, mikép az e vidéken teljesen elhanyagolt tanulótság és hitélet mi támaszszal sem bir, mint barátja a világosságnak és föttámasza a római kath. hitvallásnak, lépéseket tön, hogy Homonnán is mielőtt jezsuiták települnének meg. Közremunkált neki ezen szép célu törekvésben Aquavia Claudius a rend főkormányzója s Dobokay Sándor a homonnai társház első előljárója is, a kikkel vállat vetve, midőn Rómában is nagy tetszéssel fogadtatott volna buzgó igyekezet, 1613-ban november hó 22-én engedélyt nyert, hogy a jezsuiták rendelkez szintén társházat alapítson. Ezt megnyervén, azonnal lakhelyet s jószágot adományozott a meghívott atyáknak, mely alapítvány 1614-ben meg is erősítettet. Az alapítványi levél, mely a derék hazafi kegyes tetteről szól, 1615. július 2-áról kelt s őrizet végett a rend levéltárába tétetett. Első lakásuk helyén hajdanta a szent ferenci szerzeteseknek volt zárdájuk, mely zárdá azonban már omladozó félben lévén, tetemes javitást igényelt, mit homonnai Drugeth György 1614-ben a legnagyobb készséggel meg is tétetett, s így

mind lakásra mind iskolai használatra kellőleg átídomíttatott 1).

Ez idő óta háborítlan buzgalommal munkálkodtak itt a jezsuiták, oktatván minden szépre és jóra a serdülő ifjúságot, s hirdetvén Isten igéit a tévelygő népnek, melynek erkölcsi nevelése a közel mult időkben nem csak szerfölött el volt hanyagolva, de sőt az új hit ostromainak is nagy mértékben kitétetve. Több mint öt éven keresztül nagy gyönyörűséggel szemlélte H. Drugeth György főnirt bőkezűségének gazdag gyümölcseit, mig nem 1619-ben, a hazában újra föltámadt zivatarok, valamint Homonnára, ugy a jezsuiták rendére sőt magára a nagylelkű pártfogóra is majdnem végveszélyt hozának. Bethlen Gábor hadai ugyanis megszállván e vidéket, miután már a kassai jezsuitákat kiöldösték, Homonna felé tartván, Drugeth Györgyöt megadásra s csatlakozásra szólíták föl, mit midőn emez tenni határozottan vonatkozott, megtámadtatott s a jezsuitákkal együtt kiűzetett az országból. Lengyelhon adott menedéket a bujdosóknak, honnan csak tíz évi számkivetés után tértek vissza 2). E számkivetés alkalmával a rend főnöke Dobokay Sándor a krakkói levéltárba tette le őrizet végett a szerzet alapítványi oklevelét, mely ott 1644-ben meg is találtatott. 1629—1636-ig tehát újabb erélylyel kezdtek működni a jezsuiták Homonnán, s az időközben (1623-ban) elhalt Drugeth György fia János, ungi főispánnak pártfogása alatt szintén tetemes gyarapodásnak örvendeztek. Minthogy azonban az ezen idők alatt Kassán is újabb virágzásnak indult tanodák e vidékről a tanuló ifjúságot elvonták, de meg más részről a Munkácson hatalmas erőre fejlődött protestantismus Ungvár városa kath. hiveit immár méginkább kezdé fenyegetni mint Homonnát, tehát hogy e vidékről biztosabban lövelhesse szét a maga világot a tudomány és hitbuzgalom: Homonnai Drugeth János gróf s ungi főispán (1626—47-ben), a jézus-rendi atyák társházát és tanodáját 1636-ban Ungvárra helyezte át, hol a szer-

1) Historia Collegii Homonnae Ungváriensis societatis Jesu. Ab anno 1700—1713. Az ungvári püspökség levéltárában látható kézirat.

2) Timon: Epitome Rerum Hung. Ab anno 1619. Kettler: Hist. Libr. XXXIX. Szirmai Ant. Notitia Hist. Comit. Zempléniensis. Budae 1804. Pag. 745.

zet tagjainak lakául a ferenczrendiek kolostorát építette föl; mellette a tanoda számára alkalmas helyiséget állítván föl¹⁾.

Az ezen eseményekre bekövetkezett időszak azonban, főleg kezdetben, nem volt kedvezőbb a tanügyre és kath. hitéletre, mint Homonnán. Rákóczy György (az idősb) t. i. a protestantismus egyik legtüzesebb bajnoka 1644-ben január közepén fejedelemmé választatván, III. Ferdinánd király ellen nyílt csatára kelt, s Erdélyből Magyarországra törvén, hadjáratát Munkácztól Ungváron keresztül Kassa felé irányzá-s így Ungvár, mely ekkoron erős oltalmazóját H. Drugeth Jánost is elvesztette, állandó színhelyévé lön a legzivatárosabb jeleneteknek. Így nevezetesen midőn Rákóczy 1644-ben Ungváron át Kassa felé indula hadaival, emitt ellentállásra találván az ungi főispán s országbiró H. Drugeth János részéről (ki 1645. halt meg, nov. 22-én), Ungvárt erős ostromtűz alá fogta, a jezsuiták társházát és tanodáját is összedöztette s a szerzetes atyákat kikergette az országból, kik Kattay Zsigmond főnökükkel együttismét Krakkóban kerestek menedéket. H. Drugeth János távollétében, ki ezen esemény után Nagyszombat s Pozsony környékén tartózkodott, hős lelkü neje Jakusics Anna vette oltalma alá Ungvárt s a város katolikus híveit, de csekély sikerrel. Erről Szalárdi következőleg ír:

„Tokajnak városa, a nemesség még a vármegyével, a katonaság is azután, hamar meghajlott vala (t. i. Rákóczy hadainak). A várbeliek értvén, az egész földnek meghajlását, — noha Bornemissza Ferencz, kolozsvári Bornemissza László öcsese, gróf Homonnai János, többen levő szolgálival nagyon sajnálnák urok ott benlevő sok jó borainak kezéből való kiesését. De nem opponálhatván, nem állhatván az benlevő vitézlő nép ellen, megadák magokata várral együtt. Az hol, hol a vár is most Tokaj, Keresztúr városával és hozzátartozó jószágaival a gróf judex curiae Homonnai (Drugeth) János számára biratnék, több találatott vala ott a vár-

1) Az ungvári gymnasium 1860-1-diki programmjában hibásan áll, mintha mindezek tényezője H. Drugeth György lett volna. A később is élt György, János ungi főispánunk fia volt Jakusics Annától. V. ö. Szirmay: Not. Hist. Comit. Zemplén. 174—172 l.

ban harmadfél száz hordó boránál melyek a várral együtt fejedelem kezébe esének. De a fejedelem asszony supplicálására, hogy már az előtt fejedelem oltalmához folyamodván, hitlevelet adott volna, mind megadta vala neki. Ki noha erős hitlevelet, valaminéműt kívánna a fejedelem főember szolgálival együtt, olyant adott volna; mindazonáltal Ungvárról minden dolgait a fejedelemnek nagyon vigyáztván, a gróf urat mindenekről tudósítja vala. De ő rájuk is Munkácsból Balling János által nagy vigyázás levén, minden maguk viselésekről a fejedelem is gyakran tudósittatik vala s a fejedelem is az asszonynak és az Ungvárrban levőknek magokviselésekre nagyon figyelmez vala“ 1).

Még sanyarubb idők kezdtek ezen rend társházára és főtanodájára nehezülni a tizenhetedik század második felében, nevezetesen pedig a Tököli Imre által egész honra kiterjedt mozgalmak napjaiban. Kazynál olvassuk, hogy Tököli Munkács és Huszt bevétele után, lengyel és tatár csapatokkal erősödvé 1679-ben Ungvár városát is megszállván, itt a lakosokat kiraboltatta, az ellenszegülőket s főleg a kath. hitvallást követőket leöldöstette, mialatt a jezsuitáknak menekülni, a tanuló ifjuságnak pedig hűzamos időre elszéledniök kellett 2). Ugyanezen évben történt az is, hogy Tököli, Keglevich Miklós tornai főispánnak, ki Ung megyében terjedelmes uradalmakkal birt, halálos ellensége levén, fosztogató hadait kevés idő mulva ismét Ungvárnak eresztette s a Keglevich Miklósnak ezen város környékén levő jószágait elpusztíttatta. A fegyverek ezen zaja miatt tehát, sok ideig nem szólalhattak meg a muzsák; a tanítóskodó jezsuiták pedig szerencséjöknek tartották, ha biztos rejthelyeken lapangva életököt megmentheték 3). Minthogy azonban egy számitott hadmiveletre nézve Ungvár a császáriak előtt is igen fontos hely gyanánt tünt föl, nem soká maradt ugyan Tököli annak békés birtokában, mert 1684-ben már megint Homonnai Drugéth Zsigmond főispán hatalmában találjuk azt, kinek neje szintén Keglevich Terézia volt. E körül-

1) Ujabb nemzeti könyvtár. Második folyam. V. füz. Szalárdi krónikája, Pest. 1853. 165 l.

2) Kazy: Hist. Regni Hungariæ. Tyrnaviæ, 1737. Libr. XII. Pag. 233. V. ö. Pag. 218.

3) U. a. Libr. XII. 241. l.

mény azonban csak sokszorozá Ungvár szerencsétlenségét, mert most Tököli, ki immár egész Felső-Magyarországnak ura lőn, kétszeresen dühöngve Ungvár ellen, azt újból megszállotta s bevette 1). Hogy a következő évben kinek birtokában volt legyen rövid időre Ungvár, nyomát nem találjuk, de azt ismét olvassuk, hogy 1685-ben Tököli, Schulz nagyhírű császári tábornok ellen ismét ostromolta, ágyúztatta s fölprédálta Ungvárt, sőt a várörizet zöméből kilencszáz halottal borítván a sáncokat, Schulz tábornokot is annyira megszorította, hogy ez alig tudott megmenekülni a diadalmaskodó zendülők üldözése elől 2). Megtisztítván ekkép Tököli Ungvár környékét a császári csapatoktól, győzedelmes hadával belebb nyomult az országba, s Ungvár oltalmát Galambos Ferencre bízta, ki csak nem rég tért át a protestáns vallásra 3) s szegődött Tököli zászlója alá. Ez alatt Caprara császári hadvezér is nagy erővel közeledett Munkácshoz, melyet a hőslelkű Zrinyi Ilona, Tököli hallhatatlan nevű hitvese oltalmazott, — s közeledett Ungvárhoz, hol a császár egyik hú, párthivének gróf Kohári Istvánnak, ki mint Tököli foglya, Munkácson súlyos börtönben szenvedett, sikerült e várost kézrekeríteni. Míg ugyanis Caprara sikeretlenül ostromolná Munkács várát, s elfoglalt hadai minden oldal-kicsapástól visszatartva lennének, az alatt Galambos Ferenc Ungvárt harambasa módjára kezdett zsarnokskodni; a római katolikusokat kirabolhatta, a jezsuiták társházát és iskoláját összeágyasztatta; magukat a szerzeteseket pedig elkergette a vidékről. S ez volt a jezsuiták harmadik futása Ungvárról, s ez a virágzó tanoda harmadik elpusztulása 4). Caprara látván, hogy rendes ostrommal Munkács alatt sem boldogulhat, megváltoztatta hadmiveletét, s ostrom helyett megszállotta a hősileg oltalmazott sziklafészket, egy mozgó hadesapatot pedig Ungvárnak kezdett indítani, hogy azt bevegye. Ez megdöbbené Gombos Ferencet, ki csak rablóvezérnek, de nem hősnek született. Mely

1) Szirmay Antal: Notit. Hist. Comit. Zempleniensis. Pag. 256.

2) Nicolaus Schmith: Imperatores Ottomanici. Tyrnaviae. 1761. Libr. Tom. II. Pag. 200.

3) Historia Collegii homonna-ungvariensis jezuitarum.

4) Schmith: Imperatores Ottomanici. Tom. II. 206. l.

körülményeket s főleg Galambos Ferenc félelmét minthogy Kohári István is sejdíténé, azt tanácsolá neki, hogy ne tené ki mind magát mind a várost újabb veszélynek, hanem adná föl Ungvár várát, minthogy csak így moshatná le róla a szennyet, mit a császártóli elpártolása okozott. s csak így számíthatna a császár kegyelme által egy szebb jövődőre.

Ezen biztatásokra, jöllehet fia s kincsei Munkács várában lennének letartóztatva, meghajlott Galambos, s föladta Ungvárt a császári csapatoknak. A császár őt megjutalmazta, de fiát Zrinyi Ilona, az atyának árulásáért mély börtönbe vetette.

Mindezek dacára sem virulhatott még jó ideig új élet az ungvári tanodában; mert a Tököli által támasztott mozgalom elnyomása után a törökök ellen folytatott háboruk sanyaruságai valamint az országot, úgy Ungvárt is megfoszták legnagyobb díszétől — a serdülő ifjuságtól, mely most nem tantermeket, hanem csatapiacot keresett. S ezen állapot tartott egész 1799-ig vagyis a karloviczi békekötésig. Ez időtől kezdve nyílik tehát új korszak: az ungvári tanoda fölött, melynek főbb vonásait a jezsuiták társházának kéziratban hátrahagyott történetéből, következőkben közöljük.

Dacára ugyanis annak, hogy a leküzdött beharcok hamva alól II. Rákóczy Ferenc nyugtalankodásai miatt újabb vészek kezdék fenyegetni a hont és főleg Ungvárt, mely ekkor épen Rákóczy legtüzesebb parthivének gr. Bercsényi Miklósnak volt birtokában, 1700-ban ezen tanoda ismét visszanyerte régi virágzását. A szülék t. i. aggódván magzataik élete s jövődő sorsáról, nehogy ismét csaták martalékaik legyenek, vagy a dögmirigy áldozataik essenek, vetekező buzgalommal küldözék őket a jezsuiták tanodájába s gondviselése alá. S történt, hogy 21, 30 éves egyének is nagy számmal kezdenék látogatni e tanintézetet, hogy az eddiginél kellőbb életnevelést nyerhessenek. S e célból nem csak Ung megyéből, hanem Bereg, Ugoosa, Szathmár, Mármaros és Szabolcs vármegyékből is feles számmal tódultak ide az ifjak. Nevezetesen 1700-ban már több mint 200 tanulóval volt megnépesedve ezen intézet, kik között egy gróf, négy báró s igen sok nemes ifjú találtatott. De ezek közt leginkább Thuróczi Lászlóval dicsekedett ezen tanoda, a ki

mint tudjuk, az ungmegyei főjegyzőnek Thuróczy Jánosnak fia volt, de belső hajlamtól készítette a világi pályáról, hol atyja nyomait kitünő szerencsével követhette, lemondott, s 1700-ban octóber hó 31-én a trencsényi jezsuiták társaságába lépett s egészen a tudományoknak szentelte magát. Tanulmányainak gyümölcsét egy ily című jeles munkában bocsátotta közre: „Historia Regum Hungariae“. Ez időben a tanoda hat osztályra volt beosztva s következő egyénekkel ellátva: Selendi János igazgató, Balásházy Imre hitszónok, Gödi Péter gyóntató, Abrahámffy György a szónoklat- és költészet tanára, Ónody Zsigmond a szókötés és nyelvtan előadója s Urbanovics Jakab által. A legalsóbb osztályt kezdetben egy világi egyén látta el, később pedig Bálintfy Mihály jezsuita, ki ide Kassáról küldetett. De hogy ezen egyének nem csekélyebb buzgalmat fejtettek ki a hittérítés körül is mint a tanításban, kitetszik onnan, hogy már ezen évben számos protestánsokon kívül öt görög szertartásut is a római szertartásra vontak. A római kath. hívek száma Ungvárott már ekkor is meghaladta a 2000-et.

1701-ben ezen tanodára nézve semmi emlékezetes esemény sem fordult elő; de azt mégis főjegyzésre méltónak találjuk, hogy a kis iskolának (hihetőleg az eleminek) alapjai, ugyan ezen évben vették meg, s hogy ennek javára, a katholikusból protestánssá lett Geltovich János, ki a Tököliféle mozgalmak alatt a jezsuiták társházát kirabolta, 600 pengő rajnai forintban marasztaltatott el, pörútján szeptember hó 3-dikán. Ezen évben 5 kálvinista 3 lutheránus, s 5 görög szertartásu tért át a latin szertartásra.

1702-dikban a jezsuita atyák szintén csak a hittérítéssel foglalkoztak leginkább, s már ekkor 3200 lélekre tették az áldozó hívek számát. Ugyanekkor tért át a kálvinista vallásból egy nevezetes katona, a ki tíz esztendeig élt a törökök közt, — hasonlólag Mátyócezen, hol a jezsuiták nemesi telkekkel bírtak igen sok kálvinista; — Császlócezen pedig a földesúr Petrovay János, a görög szertartásról a latinra. A tanodára nézve más nevezetesebb nem történt, minthogy ugyan ezen évben a kis iskola már fölépült, a főiskolát pedig, hol a templom pénzes ládája állt, kirabolták.

Az 1703-dik évben megint a háboru zaja zavarta föl e tanodában a muzsák esendét s szétosztatá a tanuló ifjusá-

got. Augusztus hó 15-kén ugyanis, midőn a nép nagy része a templomban ajtatoskodnék, Ungvárra is betörték Rákóczy csapatai, lövöldözni kezdék a várost és a polgárokat, mely zürzavarban Ráthi Zsigmond, egyik tekintélyesb ungvári földbirtokost is lesodort egy puskagolyó. A jezsuiták ekkor közelfekvő birtokaikra szaladtak.

Mindezek dacára 1704-ben a tanfolyam újból megnyitattott; de március 2-kán ismét zaklatásnak lőn kitéve Ungvár; mivel Munkácson a Rákóczy hadai kihehztetvén a császári katonaságot, föladásra kényszeríté, a honnan aztán Ungvárra jövének, innen pedig minthogy Ungvár polgársága is meghódolt a zendülőknek, s kilenc fehér zászlót küldött hódolat jeleül elébök, csendességben Lengyelország felé nyomultak.

1705-ben semmi nevezetes esemény sem adta elő magát ezen városra és tanodára nézve; de azért a tanfolyam fölvala függesztve, mivel Rákóczy ágyui még mindig dörögtek a vár falain, maga pedig a jezsuiták társháza s tanodája fulladásig tömve volt vidéki menekültekkel.

1706-ban szintén csak térítésekkel foglalkóztak a jezsuita atyák leginkább, nem pedig tanítással. Ezen esztendőben ismét öt görög szertartásu polgárt vittek át a római szertartásra.

1707-ben a tanítás ismét megkezdetett, de csak hamar félbeszakasztatott; mivel a jezsuitáknak meg volt parancsolva, hogy az országból költözzenek ki. Rákóczy fejedelem is megjelenvén Ungváron, midőn a városhoz közeledett a tanoda két felsőbb osztályának ifjúsága seregestül sietett elébe, s az Ung partján ékes beszéddel üdvözölte. Egy másik izben megtisztelte az ifjúság Rákóczyt, ki megdicsérvén a tanulók lelkesültségét, száz tallért osztott ki közöttük emlékül. Az elköltözés ideje 1707. február 18-ára volt kitűzve a jezsuita atyáknak, kik is innen Lengyelországba Grosnába vándoroltak, s onnan vissza sem tértek egész 1711-ik év május hó 14-ig. Több mint négy éven keresztül tehát, csak nem minden szellemi élet elnémult az ungvári tanodában; s minthogy a jezsuiták visszaköltözése is nagy nehézséggel jár, lassan s csekély számban történt. 1709-től egész 1716-ig egyetlen egy világi tanártól (Hadoni Mihálytól) nyert oktatást az ifjúság valamennyi osztályban. Ez idő alatt a gya-

kori harcok és dúlások következtében, a tanodai épület is szerfölött megrongáltatott. Már ezen idő óta egészen a jezsuitarend fölosztásáig, csak pangott a nevelési ügy ezen tanodában, s mint az 1773-iki kimutatás tanúsítja, utóbbi időkben a tanulók száma már nem tudott 150-nél többre emelkedni. Eltörültetvén a rend 1773-ban, a tanoda felügyeletét gróf Eszterházy Károly egri püspök vette át, s ideiglenesen négy, a jezsuiták eltörült rendéből világiasított papnak, n. m. Balogh János, Puchner Jakab, Simon János és Molnár István kezelésére bízta. Mindemellett ez évben (1774.) nem fogyott a tanulók száma, sőt 154-re emelkedett. Két csapást jegyzettek még föl a gondos atyák ez évből, mely a tanodát érte. Tudniillik a gyapju utcán, Pólányi László kincstári pénztárnok házánál tűz ütven ki, ez nem csak az egész utóat elhamvasztotta, hanem a tanodát és collegiumot is tetemesen megrongálta. Ez történt husvét második napján. Május havában pedig oly iszonyu szélvész dühöngött egy éjjel a városban, hogy a tanoda kertében a leg-erősebb tölgy- és diófákat is tövestől kiesavarta. Miután a jezsuita-rend eltörlésével hirtelenében nem találtattak egyének, kik ezen tanodát kellőleg ellássák, 1775-ben ideiglenes tanároknak következő egyének alkalmaztattak abba: Orosz Adám iskolakormányzó, Balogh János jezsuita a szónoklat-tan és költészet tanára, Molnár Elek sz. Pál szerzetének tagja, Kis Antal hasonlólag, Simon János hitszónok, Molnár István jezsuita. Meghivattak ide időközben a tanárkodásra a premonstreiek is Kassáról, kik e meghívást el is fogadták; azonban minthogy e városban még akkor alkalmas lakhelyet nem találhattak, a megürült tanszéket sem foglalták el. Rendeztetvén 1775-76-ban a köznevelési ügy, több helyütt főiskolák állítottak, s ezek közt az ungvári tanoda is főgymnasiummá mondatott ki. Következő egyének képezék ez időben a tanári személyzetet: Taschler Mihály igazgató, Kecskeméthy Márton, Balogh János, Katona József volt jezsuiták, Fekete Imre világi és Magyar János egermegyei áldozár, mint hitszónok, végre Kabos János mint helyettes tanár. A tanügy rendezése már Mária Terézia uralkodása alatt munkálatba vétetett ugyan, s annak alapvonásai a maig is ismert „Ratio educationis publicae“ című felsőbb utasításban megvettettek ugyan, annak teljes rendszerét

mindazonáltal II. József császár adta meg, ki saját szabad-elvű központosító kormánylatához idomítva, mindent a tanügyben is lényeges reformokat tett. Kettő ezekben legfontosabb, mi az ungvári főgymnasiumra is nagy hatással volt. Jól tudván e tevékeny szellemű uralkodó, hogy az ifjuság neveltetése az alap, melyre népei boldogságát építheti: ezen alap megvetésén annál buzgóbban munkálkodott, minthogy egyéb nagyszerű intézkedéseinek is csak e föltétel alatt ígérhetett állandóságot a jövőben. Ennél fogva a főbb iskolákra nézve azon változtatások következtek, melyeket 1783. a kormány s ítélőszékek körül tett, a tudományos egyetemet Budáról Pestre tette át, Pozsonyban, Nagyváradon, Pécsen és Zágrábban kerületi tanbizottságokat nevezett ki; így Kassán, mely bizottmánynak hatáskörét az ungvári főgymnasiumra is kiterjesztette 1). Ezen kívül még egy évvel előtt megparancsolta, hogy rendes tanároknak csak oly egyének alkalmaztassanak, a kik németül jól tudnak s németül tanítani képesek, végre pedig, hogy a tanuló ifjaktól tandíj szedessék 2).

Ezen utóbbi két intézkedésnek természetes következménye az lón, hogy először is csak a gazdagabb ifjak sereglettek a tudományok csarnokaiba, a tandíjt fizetni nem képes szegényebbek pedig elmaradoztak s a legszebb tehetségek parlagon heverték; de nagy számmal elmaradoztak azok is, a kik a német nyelvet nem bírták, a kik pedig a német nyelven tanulásra is rávetették magukat, minthogy a nyelvet kellőleg nem bírták, minden alapos ismeret s készség nélkül kerültek ki az iskolákból, s a szülők oly szomorú helyzetbe jutottak, miszerint nem tudták a gyakorlati életben mire alkalmazni idegen nyelvvél bemázolt, de különben mindenre képtelen magzataikat. Másodszor továbbá: minthogy a német nyelv nemtudása miatt a legügyesb magyar egyének is mellőztettek a tanári pályán, általában charlatán, jöttment, s hazai szokásokat és erkölcsöket legkevésbé sem ismerő egyének s holmi külföldi suhancok sőt kiszolgált katonák s al-

1) Keresztury: *Introductio in Opus Collectionum Norm. Constit. Josephi II.* Tom. I. Pag. 57.

2) Katona: *Hist. Crit. Regn. Hung.* Tom. 40. Pap. 366 400.

tisztek özönlötték el a tanszékeket, a mihez járulván még az is, hogy a magyar és latin nyelv, mint a nemzeti alkotmány ismeret közegei, szintén száműzetvének az iskolákból, ifjúságunk semmi politikai képzettséghez s nemzeti öntudathoz sem juthatott, hanem csak mint a szolgai burocratismus üvegházi gyümölcstelen dudvája nőtt föl. Ily következtetéseket szül az oly tanrendszer, hol a tudományos műveltség magvai nem a nemzeti-ség földében szórva, el, s hol polgárok helyett csak szerszámokat faragnak mintegy, az államgépezetbe.

Szünedezett azonban ezen állapot azonnal, amint II. József császár kidőlt s összes kormányrendszere megsemmisítettett. A magyar és latin nyelv egyenjogú helyeket visszanyervén a tanodákban, a tanuló ifjúság száma is mindenütt de különösen az ungvári gymnasiumban, mindinkább növekedett, s e tanoda régi virágzását ismét visszanyerte. Ez időközben nevelte e gymnasium Bacsinzky András híres munkácsi püspököt 1) Dajka Gábor kedves emlékü dalköltőnkét; Szerencsy Istvánt, a legnépszerűbb királyi személynökök egyikét; Popovics Vazult, az erélyes s szilárd jellemű munkácsi püspököt, s több másokat. Szóval: ez új korszakban II. József halálától egész 1850-ig egy erőteljes s tevékeny honfinemzedéknek lőn az ungvári gymnasium melegágyává, melynek tagjai most is diszei a hónak.

A legújabb időben ismét korszakos változáson ment keresztül az ungvári gymnasium, mely annak lételet is örök próbára tette volt. A közoktatási miniszterium által ugyanis a külföldi középtanodák mintájára egy új tanrendszer (Organisations Entwurf) alkalmaztatott az egész birodalomban s már 1851-ben megparancsoltatott, hogy az ungvári gymnasium is ezen tanrendszer szerint alakíttassék át, ugymint: hogy ezen tanoda is alsó és felső gymnasiumra osztályoztassék, s amabban hat, emebben pedig tizenkét tanár alkalmaztassék; továbbá, hogy az osztálytanítás helyébe a szaktanítás léptetessék életbe; előadási nyelvül pedig ne a magyar és latin, mint eddig volt, hanem leginkább a német, s egyéb a tanuló fiatalság által beszélt nyelvek használtassanak; továbbá, hogy a görög nyelv, a betűszám tan s természettan oktatására különös gond fordíttassék, - végre pedig: mint minden régiebb nagy gymnasiumok, ha és amennyiben

1) Lásd Bazilovics sokszor idézett munkáját, III.

alapítványaik nem lennének elegendők, kis gimnasiunokká alakíttassanak át. Mindezek életkérdések voltak az ungvári gimnasiumra nézve, melyeket különösen súlyosítottak az e vidéken akkoron nagy mértékben tapasztalható vallás felekezethettségis nemzetiségi torsalkodás is. Mindezen nehézségek közt a kormány határozottsága metszette ketté a nehézségek göbét. Mert Ungvár községi tanácsának meghagyá, hogy rövid idő alatt nyilatkozzék, vajjon akar-e nagy gimnasiumot, s ha igen: kész-e azt oly állapotba hozni, miszerint e tanoda az új tanrendszer értelmében teljesen átalakíttathassék. A városi képviselők közgyűlésén, több ízben megvitattatván e kérdés, miután nagyonis szembetünővé lön, hogy egy nagy gimnasium e városban, mint a kárpátkeleti vidék legkitűnőbb s központiabb helyén nem csak a szellemi művelődés tekintetében igen szükséges, hanem a városi lakosságra nézve, melynek szegénysége leginkább a tanuló fiatalság kusztozása után él, rendkívül hasznos is: elhatároztatott, miszerint a nagy gimnasium bármily áldozattal is fõntartassék, s annak szükségait a városi község kitelhetõ módon fõdözni kész, kikötvén egyébiránt, hogy mintán ily terhet vállal magára a város: a tannyelv egyedül magyar legyen. Ily biztosítékok után megnyílt tehát a nagy gimnasium, és pedig az első években hat osztályal; később pedig nyolc osztályal, az „Entwurf“ értelmében kellõ számú tanárokkal ellátva. A város pedig elvállalt kötelezettségének értelmében a tanodai épület rendbehozására 1857-ben azonnal áldozott 9144 uj forintot; a physikai kabinet ellátására 2790 uj forintot, magára vállalván ezen kívül, hogy a tanoda külsõ s belsõ szükségait (a tanárok fizetését ide nem értve) egy harmadában ezentúl is fõdözni fogja. S ekként meg lön alapítva Ungvár városában a fõgimnasium, a miben mint látjuk a városi községnek van legnagyobb érdeme, mint mely, bár semmiféle községi ingatlan forrással nem bír: e terhet csaknem egyedül saját zsebébõl viseli.

A fõnebbi sorok kiegészítésére még csak következõket kívánunk ezen nagy gimnasium multjából fölemlíteni. Mária Terézia királynénak ugyanis 1776-ban „archi-gimnasium“ címmel díszesíté föl ezen tanodát, melynek épülete 1785-ig még a szõmszéd dombon a mostani püspöki lak elõtt állott; minthogy azonban e hajdanta fényes épület a min-

dent felforgató idő s a duló csaták dühétől szerfelett meg-
rongáltatott, kikerülhetlen szükséggé vált annak újbóli föl-
építése, annál is inkább, minthogy a régi épület az iskola-
osztályok befogadására sem volt már elegendő. A thereziai
rendszer előtt t. i. csak három tanszoba létezett ezen épü-
letben, s két osztálybeli ifjuság járt egy tanszobába. Az
igazgatók intézkedtek ugyan, miszerint a tanszobák az is-
kolai játékszín tereméből is nyorjenek némi nagyobbodást,
ezen intézkedés mindazonáltal még mindig elégtelen volt
arra nézve, hogy a kellő kényelem igényeinek is elégté-
tessék. Ez okból történt tehát, hogy 1778-ban, midőn Fas-
tetics Pál gróf s kincstári elnök az új gymnasiumi épület
fölépíttetése végett Ungvárra jött, a mostani helyet jelölte
ki, melyen az előtt egy ódon katonai kaszárnya állott. Az
építés azonban csak 1782-ben kezdődött meg, egy pozsonyi
építész felügyelete alatt, ki oly tervet készített, miszerint a
régii kaszárnya alapjai is befoglaltassanak az új épületbe.
Mindezen előkészületek után mégis csak 1785-ben bontatott
le a régi gymnasium épülete, s a mostani gymnasiumi ká-
polna, mely két boltozatos s tágas szobából állott, azon idő-
ben Révay Simon báró királyi biztos s főispán által a kerü-
leti pénztár őrhelyeül alkalmaztatott.

A mi ezen gymnasium belső életét az új korszak haj-
nalán illeti, csak annyit jegyzünk meg, hogy az új tanrend-
szer Mária Terézia alatt még 1777-ben hozatott ide be, mely
rendszernél fogva a szokott tudományos tárgyakon kívül a
következő tanulmányok is előadattak, u. m. a görög nyelv,
a gyakorlatos természettan, a földmérés tudománya, a hazai
törvény s természetjog ismerete, a német nyelv, s egyéb
akadémiai tanulmányok. Ugyanekkor, azaz még 1776-ban
tanodai igazgatóul, — minthogy más senki sem tudott né-
metül, — a legifjabb tanár, Fekete Imre nevezetett ki. A
kerületi főiskolák főfelügyelője 1776-ban Károlyi Antal
gróf s szathmár megyei főispán volt, ki a rajztanodát innen
Nagy-Károlyba tette át. Helyét 1781-ben mint főfelügyelő
Haller József gróf foglalta el. Ezen időök óta egész a leg-
újabb korszakig egyéb nevezetesebb változás nem történt e
gymnasium beléletében, mint az, hogy miután a felsőbb tu-
dományok előadására újabb akademiák állítottak az ország-
ban, a bölcsészeti, jogi s physikai tanulmányok előadása

itt is megszüntetett. Híres volt ezen gymnasium régibb időben arról is, hogy növendékei kitűnő ügyességgel beszéltek a latin nyelvet, s hogy igazgatói, mint az érdemekben megőszült Csurgovics János nagy prépost, s jeles tanárai többnyire országos celebritások voltak egyszersmind.

VIII.

Az ungvári papnövelde eredete s megalakulása. A theológiai lyceum Munkácsen s Ungvárott. Ezen intézet nevezeteseb eseményei.

Az ungvári papnövelde első fészket s eredetét Munkácsen kell keresnünk a baziliták zárdájában, mint kezdetben a munkácsmegyei püspökök rendes székhelyén. Ugyanis egész Olsawszky Manó püspökségeig (1744.) a munkácsi gör. kath. egyház papjai, részint a nevezeti zárdá kitűnőbb tagjaitól nyertek oktatást, részint — különösen pedig a világiak — Egerben s Nagyszombatban, minthogy e püspöki megyének oly külön önálló seminariuma nem volt mint a mai r. kath. püspökségeknek. Azon idők előtt azonban, míg itt egy külön s minden igénynek megfelelő seminarium létrejöhetett volna, a növendék papok főleg 1726-ik év óta Egerben, a Leopold császár s Telekessy István püspök alapítványai támogatása mellett nyertek kiképeztetést. Így történt, hogy egy külön önálló seminariumnak eszméje a görög kath. papság részére Egerben már 1726-ban fölmerült, a midőn Foglár György püspöki helyettes elnöklété alatt a munkácsi megyéből kiküldött Hodermarszky József s több más papok s tisztviselők által gyűlés tartatván, a jelen levők azt vették komoly tanácskozmány alá, hogy mikép lehetne ugyanesak Egerben egy külön gör. kath. seminariumot fölállítani? S hogy vajjon hajlandók lennének-e e célra saját jövedelmeikből maguk a gör. kath. papok is, valamit adományozni? Ezen tanácskozmány-kezdetben igen élénk ellenvetésekre szolgáltatott alkalmat, s elmondattott, hogy ilyesmit a görög kath. papoktól még csak kívánni is képtelenség; mert először ezen papok rendkívül szegények, s mert másodsor, Eger nem is szolgálhatna alkalmas helyiségeül egy gör. kath. seminariumnak. Mindezek dacára

mégis Kis János egri nagy prépost ékesszólása annyira megnyerte a jelenlevők többségét, hogy megígérnék, miszerint készek bizonyos összeggel évenként járulni a szent cél fogantatására, csak jöjjön létre mielőbb. Ezen önkéntes ajánkozás azonban a hon maradt papok többségénél határozott rozálásra sőt oly erős ellenszegülésre talált, hogy az eszme csak eszme maradt, s általában kimondanék, hogy inkább örökké seminariumi nélkül kívánnak lenni, semmint egy Egerben alapítandó papnövelde adózni. Érezte mindazonáltal mindenki, hogy egy papnövelde föllállítás a munkácsi megyében elkerülhetlenül szükséges, s hogy ennek létrehozatalát magasabb helyeken kell szorgalmazni. A pap-ság tehát 1737-ben folyamodást intézett VI. Károly császárhoz, esedezván, hogy e szent célt saját fejedelmi bőkezűségével is kegyeskedne előmozdítani. Ezen folyamodásra Olsavszky István Simon akkori püspök következő leiratot nyert csakhamar a magyar királyi helytartótanács útján:

Quandoquidem Sua Majestas Sacratissima, Dominus noster Clementissimus, qua Rex Regni huius Hungariae Apostolicus, Animarum salutem sibi cordi sumens, clementer caperet, ut in graeco quoque ritu constitutis animarum curatoribus congrue provideatur, eo, quo melius, ac exactius eruditio ejusdem ritus populi in unice salvifica Catholica Fide procurari ac promoveri possit, ac valeat.

Idcirco Praetae Vestrae Consilium hoc Altesatae Majestatis Lottle Regium, benevole intimandum esse duxit, quatenus super eo: quid pro intertentione alumnorum in ritu graeco? et ubi, quove numero debite instruendorum ex generali parochorum cassa annue in ratis angaricalibus dandum fore existimaret, specificè exponere, et taliter fundatam, eamque adaequatam informationem quantoocyns praelibato consilio huic dare velit, et non intermittat. Datum ex Consilio Lottli Regio Posonii, die 18 mensis januarii, anno domini 1737. celebrato. Comes Carolus Zichy, Ludovicus Ordódy mpr.

A kívánt véleményadás megtörtént ugyan a püspöki kormány részéről, azonban részint a bekövetkezett háborús idők viszonyosságai, részint a püspök váratlan halála miatt a papnövelde föllállítása egész Mária Terézia trónralépteig tervben maradt s létre nem jöhetett. Ezen idő alatt más

akadályok is útját állották a nemes törekvésnek. Egri püspökké ugyanis gróf Barkóczy Ferenc neveztetvén ki, miután ez is minden módon bővíteni s gyarapítani igyekezett saját papnöveldejét, akkép intézkedék, miszerint a munkácsmegyei papnövendékek számára tett alapítványok mind Egerbe szivárognak, a mit Mária Terézia császárnőnek 1754-ik év július hava 8-án kelt leirata folytán csakugyan ki is eszközölt. Ezen leirat szerint köteles volt ugyan az egri papnövelde hat gör. kath. ifjut kitartani a munkácsi püspökség számára; de viszont a munkácsi püspökség is 1200 forintot fizetni évenként a lelkészek pénzalapjából, mely kötelezettség a munkácsmegyei papokra nézve annál kellemetlenebb volt, minthogy ebben egyszersmind mintegy azon célzatot is vélték lappangani, hogy e megye külön önálló papnöveldéhez soha ne is juthasson. Olsavszky Mánuel püspök szintén nem volt ugyan hanyag mindent elkövetni, hogy az egri papnöveldeket fizetni kellett adózástól saját papjait megmenntesse s egy külön semináriumot alapíthasson; azonban a hatalmas Barkóczy ellen mindezen törekvés sikertelen maradt.

Nem volt tehát egyéb mód, mint Munkácsen a püspöki székhelyen, habár csekély erővel is kezdeni valamit, s mindennek előtt egy theologiai tanodának alapját megvetni. E szép s nem kis föladatu munkát maga a püspök Olsavszky Mánuel indította meg 1744-ben, a midőn a parochiai templom mellett ugyanesak a parochialis telken iskolát kezdett építtetni. E munka azonban csak lassan haladt előre, részint azért, mivel a különben rendkívül erélyes püspök majdnem folyvást országos kiküldetésekkel volt megbizva, részint pedig azért, mivel elegendő pénzerővel sem rendelkezhetett annak létrehozatalán. Elvégre mégis 1747-ben tető alá jutott az épület s fölszenteltetett. Ekkor a lelkes püspök bizonyítványt kért ki a megye rendeitől a tény valóságáról, s ezen bizonyítványt egy külön kérvényhez csatolván, Bécsbe folyamodott a felséghez, miszerint miután már theologiai iskola van, lenne kegyes a tanárok fizetéséről gondoskodni. Ezen folyamodványra 1748. február 20-án nyerte meg a kedvező választ, a mikoron azonnal alkalmas tanárokkal látta el az intézetet. Legelső volt ezek közt Cserszky György, származására nézve trencsénmegyei; ennek utódai Palcsik

János, Scsurkó György, Doros Demeter, Bradács János, Blusszovszky János, Babilovics Dániel, Pasztélyi János, Krucesay Mihály, Gaál Mátyás, Kopesay János s Kutka János, mind megannyian a Munkácson alapított theologiai tanintézet tanárai.

Az eddigi mondottakhoz még csak következőket kell adnunk: 1) hogy ezen tanintézet 1747—1778-ig virágzott Munkácson, a midőn aztán a püspöki székhelyvel együtt Ungvárra tétetett át; 2) hogy midőn ezen tanintézet Ungvárra helyeztetett által, a Munkácson maradt tanodai épület elemi iskolává alakíttatott.

Uj korszakba lépett ezen papnövelde különösen azon tény által, miszerint fels. Mária Terézia császárnő kegyességéből a munkácsi püspök székhelyéül Ungvár jelöltetett ki, s az itt átalakított, újból rendezett s különféle javadalmakkal ellátott püspökség mellett a papnövelde is tágasb s biztosb szervezetet nyert. Nevezetesen oly alapítvánnyal láttatott el ezen intézet, hogy negyven növendéknek oktatást, tápot s ruházatot adhasson évenként. Ezen kívül a gör. kath. ifjúság egyházi neveltetéséről máskép is nagyelkülleg gondoskodott e dicső emlékü fejedelelnő. Tudniillik Bécsben egy külön fő-papnövelde is (seminarium generale ad sanctam Barbaram) alapított a görög kathólikus papnövendékek számára, melyben összesen 48 ruthen, oláh s horváth származásu ifju nyert oktatást, elmezezést és ruházatot következő arányban: a munkácsi megyéből 9 világi növendék s 2 vazul-szerzetbeli; a nagyváradí megyéből 6; a kőrösi egyházmegyéből szintén 6, s a szepesi latin kerületből, melyben egy görög kath. esperestség is létezott 2; Erdélyországból s a fogarasi megyéből 9; Halicsországból s a leMBERGI megyéből 6; a premyslei megyéből szintén 6; ugyanócsak Halics- és Lodoméria szerzeteseiből 2. Ezen fő-papnövelde II. József császár Bécsből Egerbe tette át, mely papnövelde innen Lembergbe helyeztetett, hol aztán eltöröltetett. Az ezen seminárium alapítványai mindazonáltal sértetlenül hagyatván, a nevezett görög kathólikus megyék közt aránylag fölosztattak. S így, mintán Baacsinszky Endre püspöksége alatt a szepesi káptalanba köblezett görög kath. esperestség is visszaesztatott a munkácsi megyéhez, azon két növendék után járuló alapítvány is mely a szepesi káp-

talant illette volna a munkácsi megyének adatván, ez az ungvári seminarium részére 13 növendék utáni alapítványt nyert. Ezen kívül továbbá a pozsonyi fő-papnöveldeben is 12 növendék nyert állást a munkácsi egyházmegyéből.

A ungvári seminarium kormányzói rendszerint a káptalan tagjaiból neveztetnek, kiknek élelmezésen s lakáson kívül, mint ilyeneknek, semmi más fizetésök nincs. Nehány év óta ugyan ezen seminarium kormányzóik viselik főgondját az egyházmegyei alapítványok pénztárának is. A theologiai karnak öt tanárból kelle pályázat útján választatnia, s az anya ugymint orosz és oláh nyelveken előadni a tanulmányokat, és pedig a tanárok közül háromnak oroszul a ruthen, s kettőnek oláhul, az oláh halgatóság könyebbségére.

Idővel azonban az anyanyelvek helyett az esztergami érsekség sürgetésére a latin nyelv nyert hivatalos s előirt jellemet ezen intézetben is, jóllehet e mellett az orosz oláh s magyar nyelv sem mellőztettek el; sőt volt idő, midőn a növendékek külön magyar iskolát alakítottak magok közt. A hazában uralkodó anyanyelveknek ezen böles méltánylata csak, üdvös befolyással volt ezen intézet növendékire, kik a szükséges képzettség dolgában főleg 1830-tól 1850-ig, midőn sem állottak hátrább a többi seminariumok népénél. Mióta azonban az új tanrendszer (illetőleg 1850-től) Magyarországhban is életbe lépett, azon idők óta ezen papnöveldebe is annyira gyöngye miveltségű ifjak kerülnek, hogy a latin nyelv nem ismerése miatt a püspöki kormány kénytelen vala egy ugynevezett propaedeutikai tanfolyamot föllátni ezen intézetben, s több éven át csupán magyar és orosz nyelven tanítani a theologiai ismereteket. Ime egy tanulságos példája ismét annak, miszerint oly tanrendszernek, mely idegen nyelvek csatornáján erőszakolja mintegy a lélekbe tudományt és ismereteket, más gyümölcse nem lehet, mint az értelmi és szellemi eltompulás; egy gazdag tanulság annak igazolására, miszerint minden nemzetnek vagyon egy, a gondviselés által rábizott saját kincse, ez pedig a nemzetiség, melyet emelni és nemesíteni végzetszerű kötelesség, s más nemzetiséggel föleserélni annyi, mint öngyilkosságot követni el:

Ungvárott a várpalotában 1778-dik év decemb 3-dikán

nyílt meg a papnövédek tanpályája, következő előjárók alatt: Boksay János kanonok, szabolcsi főesperest s a papnövelde igazgatója. Borovszky Gergely a theologia moralisnak; Kútká János a szertartásoknak; Tarkovics Gergely s Ivaskó Deméter az oláhok tanárai.

A következő 1779-ben e most említették közül többen elhalván az üresen maradt állomások 1780-ra következőleg töltettek be: Boksay János helyébe Taraszovics Mikály; Ivaskó Deméter helyébe Hajnal Tamás. Ezen évben oct. 15. szenteltetvén föl a gör. kath székesegyház; gróf Andráshy István borsodi főispán, mint az ünnepélyre kiküldött királyi biztos, a felszentelés után látogatásával tiszteltte meg a papnövelde is. 1781-ben Bradács Mihály alkalmaztatott ezen lyceumban tanárnak, lakással a várban. Ezen idő óta egész 1804-ig üres lapokat találunk ezen intézet év könyveiben, miért is annak majd huszonöt évnyi történetéről halgatnunk kell. Az 1803—4-diki évben, következő személyekből állott ezen papnövelde előjárósága: Pap Vazul kanonok igazgató; Csiprics Pál első tanár; Tabakovics Mihály második; Ladisinszky Vazul harmadik; Vultur Illés és Kövály Vazul oláh tanárok. Ugyan ezen év június 25-én Baosinszky Endre püspöknek barátja, gr. Csáky Imre ezen seminariumot meglátogatta, mely alkalommal a növendékek szindarabot játszottak s fényes tűzijátékot rendeztek. Szinte ezen év szept. 7-én Zsetkey Miklós kanonok meghalálózván hagyományából a papnövelde becses könyvgyűjteményt nyert.

Említésre méltó, hogy 1805-ben Ungmegye karai és rendei ezen papnövelde nagy teremében tisztújítást tartottak, mely alkalommal mint királyi biztos Luby Károly elnökölt.

Az 1805—6-dik iskolai évben, a tanári személyzet jeles egyéniségekkel szaporodott ezen papnöveldeben. Ugyanis Hodobay Vazul alesperest, jövedelmes paróchiáját elhagyva, mint aligazgató lépett be ezen intézetbe, hogy a növendékeknek javára lehessen: továbbá Hodermarszky József mint a hermeneutica tanára, mely tudomány itt már rég idő óta nem tanított. Ugyanezen év december havának 10-kén ismét fényes vendégeknek volt tanuja az ungvári seminarium. Midőn t. i. a franciák Bécsset megszállották, azonnal mozdulatokat tévének, hogy Magyarországot is kézrekerítsék s a

Budán levő magyar szent koronát is birtokukba vegyék. Hogy azonban ez meg ne történhessék Splényi és Almásy Pál koronaörök a szent koronát magukhoz vevén, azzal Munkácsra siettek, s ez alkalommal Ungváron menvén keresztül itt a püspöki palotában háltak meg, s mielőtt tovább indultak volna a papnövelde is meglátogatták. 1806-dik év márc. 10-kén, midőn a szent koronát a Munkácsról Budára visszavitették, Ungvár és az itteni seminarium ismét azon szerencsében részesült, mint a mult esztendőben.

A következő 1807-ik évben következő egyéniségekből állott ezen seminarium tanári karának létszáma: prodirektor: Scharniczky Mihály; rector: Krucsay Mihály; a rutihen ifjuság tanítói: Tobakovics Mihály; Hodermarszki József; Habina János; az oláh ifjuság tanárai: Vultur Illés; Kővári Vazul. Ezen dec. hó 22-én egy megható ünnepélynek volt tanuja ezen seminarium. Ő felsége boldogult II. Ferenc t. i. igen becses egyházi szereket s edényeket küldött ajándékba az eperjesi megyének, melyek közszemlére itt tétettek ki, s áldattak meg a püspök által; 1809-dik év apr. havában az ország primása s auszriai főherceg Ambrus Károly Ungváron utazván keresztül, ezen seminariumot is meglátogatta, mely alkalommal itt a nagy alvó teremben ismét megyegyűlés tartatott. Az 1810-ik évben a franciáktól fenyegetett Nagyszombathól ide az ungvári papnöveldebe térvén vissza az ott tanulni szokott ifjak, hogy tanulmányaikat továbbra is folytathassák az orosz és oláh nyelv helyett tannyelvül a latin fogadtatott el. Ugyanezen évben ismét magas vendéget tisztelt ezen papnövelde saját falai közt, u. m. Reiner auszriai főherceget, ki Ungváron keresztül utazván, augusztus hó 12-dikén ezen intézetet is szerencsélte magas látogatásával. Ezentúl egész 1819-ik évig csak apróbb fegyelmi intézkedéseket olvasunk ezen papnövelde naplójában; 1819-től pedig e mai napig e napló nem folytattatván, újabb történeteiről biztosan mit sem irhatunk.

IX.

A káptalan és szent szék. Ezeknek különféle alakjai.

Nem birunk ugyan egyáltalában biztos adatokkal arra nézve, hogy mely időben s mily föltételek alatt ütötte föl a munkácsi püspök a Vazul-szerzetnek munkácsi zárdájában a maga székhelyét: azt azonban tudjuk, hogy a mióta csak püspök létezett Munkácon, ezen püspöknek állandó s rendes lakása mindenkor a bazilitáknak csernekhegyi zárdájában volt, s hogy a sz. Miklós tiszteletére szentelt templom, egyzersmind székesegyház gyanánt szolgált, s hogy a mondott szerzetesek, mint a püspök alattosai működtek. Akarta pedig, vagyinkább kelle akarnia minden régibb püspöknek, hogy az ő székes egyházát a szerzesek lássák el, s az oldala melletti szolgálatoakat is teljesítsék, már azon okból is, mivel a keleti egyház szokásai szerint másképp nem is eslekedhetett, ehez járulván még azon körülmény is, hogy amaz időkben a munkácsi püspöknek, mint püspöknek semmi jövedelmi forrása s lakása nem volt az államtól, s ennél fogva világi papokat nem is tarthatott maga körül. Ezen szerzetesek azonban csak mintegy pótlák, helyettesíték a káptalani tagokat: s nem birtak semmi befolyással az egyházmegyei joghatóság gyakorlatában; mert minden oly ügyekben, melyek a megye kormányzatát s közügyeit illeték, a világi papok előkelőbbjeiből hívott meg tanácskozmányra s intézkedésre néhányat a püspök. Ilyen példáját látjuk ennek 1656-ból, a midőn Ungvár városában hét főesperest, s 63 pap jelent meg Parthenius Péter püspök vezérlete alatt az egyházi egyesülés bevállása végett; ilyent látunk 1726-ból Egerben; ugy 1764-ben, s gyakrabban különféle időkben.

Később azonban, főleg pedig azon idő óta, a mint t. i. Camellis püspök saját lakánál külön házat építtetett, a mint a nőilen világi papok is szaporodni kezdtek, a káptalani testület is rendezettebb alakot nyert, s a püspökök maguk mellé világi papokat kezdtek alkalmazni, kik állandóan körtükben voltak. Igy alkalmazta Camellis püspök Bizáncei Györgyöt; így emez Petkóvzky Jánost és Bacsinszky Andrást.

Mindazonáltal míg a püspökök zárdában laktak, ezen világi papok sem képeztek még valami külön testületet, s bár a megye kormányában tevékeny részt vettek, nem bírtak valami külön címmel avagy ranggal. A keleti egyházban egyébiránt különben sem volt divatos a káptalan nevezet, s a consistorium vagyis szent szék volt az inkább, a mi a latin egyházban káptalannak mondatik. Ily káptalani testületté pedig a munkácsi püspökség consistoriuma leginkább csak azon idő óta kezdé átalakulni, a midőn az egyházi egyesülés szellemében, belsejében s joghatóságában is átalakulásnak indult. Az átalakulás ezen történetében egyik nevezetes mozzanatként említhetjük föl, hogy midőn Olsavszki Simon püspök meghalt; 1738-ban Blasovszky György neveztetett ki Egerben általános püspöki helyetnökkül, ki 1742-ben mintegy káptalani tagok gyanánt Basovszky Jánost, és Kozma Jánost bizta meg a megyei ügyek elintézésével. Bradács János püspök 1768-ban már négy főesperestet nevezett ki a szentszék állandó tagjainak, kiket „főtisztelendőknék” címeztetett. Ezen szentszéki tagok voltak Szabados György ngoecsi főesperest; Zsettkéy András; Bacsiinszky András szabolcsi főesperest; Toroszký József, kik mint állandó szentszéki tagok külön eskü mellett léptek hivatalaikba. Ugyanekkor szentszéki jegyzővé Papp Tamás, turezi lelkész neveztetett ki.

Ezentúl a káptalan és szentszék tagjai mindinkább szaporodtak; e két testület azonban, egymástól különböző szervezettel még mindeddig nem bírt. Nevezetesen 1769-ben következő egyének neveztettek ki a szentszék ülnökeivé: Zapalszky András; Szttaurovszky; Zseleznik; Sztankóvszky; Pásztelyi János; Tarasszovics Mihály; s Podhájecky Péter. Megjegyzendő mindazonáltal; hogy ezek soha se gyültek össze mindnyújan egyszerre a szentszéki ülceek tartására, vagy valami más tanácskozmányra; sőt bárha akkor, midőn a püspök Egerbe ment, alkalom nyílt is az összejövetelre, ezt sem használták föl, hanem többnyire otthon maradtak. Csupán Sajó-Petriben tartottak némi gyülekezetet, hol Zapalszky András, Barna Mihály, Kones János, és Cserszky Simon megjelentek. Végre 1771-ben midőn a munkácsi püspökség szabályosítása újból elhatározottatott, hét oly állandó s rendes szentszéki ülnök neveztetett ki, kik egyenkint

300. v. forintnyi évdíjt huztak, a közalapítványok pénztárából. Bradács János püspök halála után, az az Bacsinzky Andrásnak püspökké lett kineveztetésekor 1772-n mind ezen káptalan, mind ezen szentszék a római katolikus egyházakéhoz teljesen hasonló alakot nyert, s nevezetesen a káptalanban hét rendes fizetésű kanonoki állomás állapotba állapított meg.

Az eddig mondottakból észreveheti az olvasó, miként egész Bacsinzky András idejeig a munkácsi püspökségnek nem volt rendes káptalana, s hogy az időnkint meghívott s kinevezett szentszéki ülnökök csak mintegy helyettesíték a kanonokokat. Bacsinzky András tehát mihelyest püspökké neveztetett, egész erélyével azonnal sürgetni kezdé, hogy az eddigi ugynevezett szentszéki hét ülnök kanonoki méltóságra emeltetvén, káptalana mindenekben oly alakot nyerjen; milyennel a római katolikus egyház bír, a felséghez intézett folyamodványaiban következőket sorolván elő:

1) Nehogy az ő halála után a gör. katolikusok egyházi joghatósága bomlásnak induljon;

2) Hogy az ekkép ujonnan átalakított káptalan külön szabványok által köteleztessék a felséges uralkodó ház üdvéért sz. miséket szolgálni;

3) A szentszéki ülnökök eddigi 300 forintra rugó csekély fizetése a kincstári pénztár által emeltessék föl s a kanonokok fizetésére fordíttassék;

4) Hogy mint a rom. kath. kanonokok s nem egyesült protopápnak ugy a gör. kath. egyesült kanonokoknak is szabadjon arany keresztet és gyűrűt hordani. Ezen folyamodványnak minden pontjára kedvező határozat érkezvén le a legfelsőbb helyről, a püspöki felterjesztés következtében: Zsetkey András; Sztankószky János; Pásztélyi János; Borovszky Gergely; Ilkovicz Elek; Boksay János és Iváskó Demeter nevezettek, az új káptalan tagjain. Megjegyzendő, hogy a mármaros szigeti vicariatus 800 forintra már ez előtt meg volt alapítva; most pedig, minthogy a megye is nagy bővületet nyert, Szatmár megyére szintén alapított egy vicariatus, mely a szigetinek 800 forintnyi évdíjában megosztandó vala. Mármaros szigeti vicariussá Tarasszovicz Mihály szigethi lelkész, szatmári vicariussá pedig Bónyi Elek helybeli lelkész nevezettek ki (1776-ban). És emnyi legyen elégséges e helyütt az Ungvárott székelő munkácsmegyei káptalanról.

X.

Az ungvári gör. kath. egyházmegyei árvaintézet és városi betegápolás Ezen intézetnek célja s kegyes alapítói.

Valamint a polgári ugy az egyetemes keresztény társadalomnak is legszebb föladványai közé tartozik az, midőn intézményeket állít, melyek az értelmi és erkölcsi erők kifejtése mellett a jó nevelést célozzák. A görög kath. munkácsi egyházmegye papjai csak megnyugtató nemes önérettel tekinthetnek amaz árvaintézetre, mely Pócsi Elek püspök által építvetve s leginkább az egyes lelkészek évenkénti kegyes adományából föntartva s gyarapodva, több mint ötven árvanövendéknek nyujt élelmet s nevelést; módot a tudományos művelődésre s meghálálhatlan eszközt arra, miszerint az elárvahultak magukat mindenekelőtt emberré, s Rousseau szerint az emberből mindenné képezhessék! Az említett nemes lelkü püspöknek ugyanis már 1820-ik évben terve s szándoka volt egy árvanövelő s ápoló intézetet az elhunyt lelkészek magzatai javára megalapítani; de midőn ezen eszméjét megyéje papjaival közölte s tanácsaikat kikérte, annyi nehézséggel kelle találkoznia, hogy annak fogantatásával egyelőre jónak látta fölthagyni. Minthogy pedig a mondott akadályok leginkább a pénzerő s egyéb építkezési eszközök hiányában feküdt, —Lucskay Mihály prépost 1826-ban azon nemes bőkezűséggel hozta mozgásba a már már szunnyadozó eszmét, hogy az árvaintézeti épületre hatvan öl követ adományozott. 1828. s 1831-ik évben tervek készítették tehát mind az épület fölemelésére, mind az intézet bélszervezetére nézve. Ezen terv kidolgozásába leginkább Lucskay Mihály s Kricsfalusy György folytak be; midőn azonban a terv már készen volt s az építéshez hozzá kelle fogni, a kincstári urodalom kormánya elfoglalta a szükséges helyiséget s újabb nehézséget gördített a nemes célnak eléje. A püspöki kormány és szent szék folyamodványára mindazonáltal sikerült kieszközölni, hogy a felség visszaajándékozta a szükséges helyiséget, mely a káptalan utcának északi részén, a székesegyház közelében fekszik. Megkez-

dölvén ekkép az építkezés, 1830-ban szerencsésen végre is hajtatott. Ugyanezen évben szintén az említett nagylelkű püspök intézkedése nyomán ezen intézet udvarában egy alkalmas istálló is építtetett, melynek nyugati része azonban most már a növendékek éttermeül használtatik. Az egésznek költsége 30,000 váltó forintjába került a kegyes szívi alapítónak. E sikeres kezdemény után nem volt már egyéb hátra, mint az intézetnek kellő ellátásáról gondoskodni, a mi iránt annak lelkes alapvetője nem is szűnt meg halála napjáig buzgólkodni; ámde őt 1831. július hó 11-én magához szólítván a minden árvák atyja, utódjára, méltóságos Pof o-vios Vazulra kelle hagynia annak kivitelét. Időközben míg t. i. a püspöki szék üresedésben volt, Csurgovics Janos püspöki helyetnök s nagy prépost vette gondjai alá a még zsenge intézetet; oda munkálkodván, miszerint az intézet, ha máskép nem, legalább a megyei papság kegyes adakozásából, mielőbb valami tőkéhez juthasson. Intézkedése, mint azt 1843-ik évben 259-dik sz. alatti körrendelete igazolja, nem maradt siker nélkül, s a lelkészek önkénytes adakozásából csakhamar 6850 forintnyi tőke gyűlt össze, mely összeg leginkább néhai Zloczky János beregszászi lelkész s alesperest kegyes hagyománya által gyarapodott ennyire.

Ekkép évről évre folytatvatván az adakozások, az intézet csakhamar oly állapotba jött, miszerint 1840-ben már 22,105 forintnyi alaptőkét számítva, s azon kedvező helyzetbe jöme, hogy nyolc árvát befogadhatna s kellőleg elláthatna. Két évre ezental már 30,800 váltó forintra emelkedett az intézet tőkéje, mi azután még több árvának ellátását is lehetőségossé tette. Hálás emlékezetre méltó újabb időkből ezen intézet jötevői között különösen Zsiga Vazul boeskö-rahói lelkész, ki évtizedeken át megtakarított filléreiből 2800 vt. forintot adományozott egy összegben az árvanövendékek ellátására. A leggazdagabb forrás mindazonáltal mégis azon igen dicsérendő megyei intézkedésben rejlik, miszerint ezen intézet javára köteles minden ujonnan felszentelendő pap 50 forintot fizetni, a mi minthogy rendszerint tőkésítettén s folyvást kamatozik egyszersmind, már is azt eredményezé, miszerint újabb időkben ezen intézet igazgatósága évenként mintegy 3—4000 v. forintnyi jövedelemmel rendelkezhetik.

Midőn tehát ekkép már kellő alapot nyert volna ezen intézet, 1840. év oct. 1-ső napján ünnepélyesen meg is nyitattott, az intézet igazgatójaul Paulovics Lázár theologiai tudor neveztetvén ki, ki ezen minőségben két évig működvén, helyébe Ladisinszky Sándor kanonok s dogmaticai tanár alkalmaztatott. Ezen ügybuzgó férfit tiz évi működése után 1852-ik évben Popovics Endre nagybereznai lelkész váltotta föl, ki pár év mulva ujlag parochiára kéredzvén, helyét püspöki rendeletnél fogva Mondok János lyceumi tanár foglalta el, ki ezen anyagilag csekély, de erkölcsileg annál dúsabban jutalmazó terhes hivatalt tanári teendői mellett is, nagy lelkességgel vitte. Most valóságos közbotrányul egy tudatlan, indulatos s rajongó panszláv — érzelmű fiatal egyén van az intézet élére állítva.

Az intézet alapítványaihoz legujabban következő lelkes férfiak járultak: Zsiga Vazul ismét 1700 p. forintot 1853-ban, mely összeget előbbi adományához csatoltatván, csakhamar 4000 p. forintnyi, saját nevérol nevezendő alapítványnyá pótolta ki. Pap Dániel batizvasvári lelkész 1900 forintot ezüst pénzben 1853-ban; Mihály János szentszéki jegyző 200 p. forintot, — kiknek emlékezete legyen áldott az emberiség nevében.

A keresztényi szeretetnek egy másik emlékeül említhetjük föl e város nevezetességei közt a kórházat, mely régibb időkben sokkal nagyobb s népesebb volt mint jelenleg, s még a Drugeth-nemzetség által alapítottatott. Régi épülete, mely a Gyulay-féle funduson feküdt, 1747-ben a tűzvész martaléka lön, s csak évek mulva emeltetett föl ujra. Azon viharos időkben, melyek Ungvárt főleg a mult század kezdetén meglátogatták, régi alapítványai is elenyésztek, s ujabbak oly csekélyek, hogy kész pénzben alig képeznek néhány ezer forintnyi tőkét. A mult század végén nevezetesen csak öt beteg avagy elaggott egyént volt képes ellátni s alaptökéje nem ment többre 128 forintnál, mely összeget a következő egyének rakták össze: Olsavszky Manó g. kath. munkácsi püspök 50 ftot; Zsila György ungvári polgár 50 frt; egy névtelen pozsoni polgár 28 frt, összesen 128 fortot.

Ezen kívül a kincstári urodalom fizetett évenkint 50 frtot, 60 pozsonyi mérő gabonát, s annyi tűzi fát a mennyire szükség volt. Jelenlegi jövedelmét leginkább a vétségek és kihágásokra mért pénzbírságok képezik.

XI.

Az apácák nőnevelő intézete Ungvárott. Ezen intézet alapítói, gyámoltói s növendékeinek statisztikai állása.

Hogy elszánt nemes akarat s kitartó ügybuzgalom esékly-erővel is mily hatást képes előidézni: ennek egyik tanúbizonyságaul szolgál az ungvári apácák nőnevelő intézete is. Elmondhatjuk: hogy a parányi magból melyet az emberiség és hazaszeretet lángoló ösztöne a pusztta sivatagján elejtett, kezdetben alig fejlett ki egy fűszál, s e fűszálból immár egész viránytért alkotott az önzetlen ügyszeretet. Tösgyökeres magyar földbirtokos urak s honszerető anyák; városunk zagyva nyelvű lakói s vendégei a közös büszkeség nyilatkozatával szemlélik a polgárisultság ezen legujabb teremtményét.

Mikor és ki vetette meg ezen intézet alapját? Kinek szívében lobbant föl talán legelőször eszméletté a nemzet azon családias indulata, miszerint a Kárpátvidék ezen száreptai pusztájában a magyar civilizációnak egy fölséges nyilatkozványát, egy monumentumát idézze elő? Ezt fogja kérdeni egy később korban sok gondolkodó hazafi, kinek elméjéhez a bős pártviszály nem fér, s kinek zászlóját szent ereklyének nézi minden párt, mikor az emberiség köznevelésének szükségességéről elfogulatlanul gondolkodik.

A nőnevelés ügye Ungmegyében s különösen Ungvárott egész 1849-ig annyira el volt hanyagolva, hogy ezen város a leánykák szellemi s erkölcsi kiképeztetésére nézve még csak egy silány elemi tanodával sem birt. Zsidónők s kinnustrált pártás hajadonok monopolizálták a nőnevelés szent ügyét, kik a szegény polgárság drága pénzeért a francia kacerőség s a német bornirtság mérgét önték a fogékony gyermekkeblekbe, mialatt ezek erkölcsi nevelésbe s a gyakorlati élet ismereteiben alig részesültek: A tehetősök messze vidékekre — Pestre, Kassára s Eperjesre küldözgették nőmagzataikat, honnan midőn visszanyerék őket, az anyai kéz félt feléjük nyulni, nehogy mint a kendözött arcról a festék, egy érintésre minden nevelésök lehulljon:

Ezen vigasztalan körülménynek komoly fölismerése vezette Haas Mihály szathmári s e megye katli. hiveinek

is püspökét, a pusztai s elemi iskolák buzgó alapítóját arra, miszerint 1859-dik évben főpásztori körutja alkalmával az annyira szükségelt növevelés tancsarnokának alapkövét saját nagylelkűsége által vesse meg. Voltak neki hatalmasabb s gazdagabb elődei is, kik e régóta ohajtott kezdeményezést elmulasztották, s ha tán egyedül anyagi tehetségétől kér vala tanácsot, szárnyszegett lélekkel lankadott volna a feleséges gondolat nagyságától, milyennek megvalósítására nem csupán jóakarát, de mint tudjuk, más valami is kívántatik. Hogy ezen más valamit mennyire képes kipótolni s különösen támogatni a pusztai erkölcsi erő is, azt az ő szilárd akarata fényesen bebizonyította. Amint ugyanis Ungvárra érkezett, egy, a helybeli főesperest Huszár Sándor, a kincstári s városi tisztviselőkből összehívott tanácskozásban kifejtván egy női tanintézet szükségességét, mint kezdeményező azonnal egy jelentékeny pénzösszeget ajánlott az ügyös gondolat kivételére. Huszár Sándor helybeli főesperest s apát mint kezdő lelkesze e városnak, nem kis anyagi áldozattal 500 uj forintra s ezen lelkes ajánlattal gyarapította ezen alaptőkét, miszerint a tervezett tanintézet felszerelési költségei egy részét is viselni fogja. Varga István előbbi főesperest és e kanonok 2000 uj forintot ajánlott föl örök alapítványként, kötelezván magát, hogy ezen összegnek kamatját élete fogytáig fizetendi, halála után pedig az egész összeget kifizetendi. Az ungvári kaszinó-egylet 34 uj forintra sietett járulni a szent célhoz, mely ekkép már is megtestesüléséhez közeledett.

Az iskola szüksége elismerve, és a főnirt adományok megajánlva lévén, az iskola megalakítása s rendezése püspök-megyeileg kinevezett Huszár Sándor főesperestre lón bizva, ki it alkalmas helyiség hiányában a helybeni kamarai épületek közül egyet a káptalani utcában bérbe vevén, mintán a város a felszerelésre mintegy 500 forintra járult volna, és az említett főesperest ur a három osztály iskoláit részint sajátjából részint kegyes adakozók által segítve felszereltet volna, — az apácák szathmári irgalmas nénék anyaházából püspök ő méltga által rendelve) 1859. hó octob. hó 4. nyanyesak püspök ő méltga által, ki csakis e végből jött ide Szathmárról, ünnepélyesen beigtattatván, az iskola három osztálylyal megnyilt.

1859-60 iskola évben a növendékek száma 3 osz. 257.
1860-61 iskolai évben 210.

Hogy pedig ez intézet állandósíttassék, Huszár Sándor ungi főesperest a plebánia tőszomszédságában lévő, és átalakítás által alkalmasnak tálált épületet 7000 uj f. méltóságos Haas Mihály püspök ur által segitelve, megszerezte, mely is Isten segedelmével 1862-3 isk. évben rendeltetésének át fog adatni.

Az intézetben előadott tantárgyak következők:

I. oszt. Olvasás magyarul s németül; táblák és képek használatával. — A vallás és bibliai történelem elemei. — Számtan 1-100-ig a négy species alkalmazásával egybekötve fejszámolással. — Ének és szavalás. — Kisebb kézi női munkák u. m. kötés, varrás, és betűk kivarrása.

II. oszt. Elemi katekizmus bibliai történelem bővebb fejtegetéssel, — magyar német és olvasás tökéletesítése, — magyar nyelvtan, — szép írás, — természettan és rajzi előismeretek, — számtan s magyar történelem rövid kivonatban, a rajz elemei magyar földrajz, — ének és szavalás, — női munkák: kötés varrás bővebben, ugyszinte női diszmunkák megkezdése.

III. oszt. Katekizmus és bibliai történelem terjedelmesen, magyar német görög olvasás, mondattan, és általán a nyelvtan bővebb előadása, (ide értve a kissebb fogalmazásokat) — magyar történelem, Europa és különösen Magyarország földrajza, — a földgömb ismertetése, — számtan, természettan és rajz népies előadása, gazdaasszonyi teendők ismeretei, — szabadkézi rajzolás bővebben, ének, szavalás, — női diszmunkák, finomabb varrás, és általán a nőkézi munka szakaihoz tartozó minden ismeretek gyakorlati előadása.

Az intézet jelenleg áll egy igazgatóból, négy rendes tanítónőből, és két segéd tanítóból.

Az intézetet még most mélt. Haas Mihály püspök úr bőkezűsége tartja föl; mert a befolyni szokott tanpénz, mely havonkint egy növendéktől 50 uj kr. szabatott, s az ezen jötevők csekély adományai alig bírnák biztosítani e közhasznu tanintézetet. A tanpénz ha rendesen fizettetnék, tetemesen gyámolitaná ugyan azt, mivel azonban rendesen csak egy harmadrésze szokott befolyni, azért csak folytonos áldozattal tartható föl.

A ns. város ajánlata évenként 200 for. o. é. mit 1859-60 isk. évben egyszer kifizetett; de az 1860-61. isk. évre még meg nem adhatott.

Bármily szép sikert mutat föl azonban már eddig is ezen intézet, anyagi helyzetének ingatagsága mutatja, miszerint az megszilárdulva még távolról sincs. Szükség tehát hogy Ungvár és lelkes lakói minden kitelhető részvétellel erővel támogassák azt. Mert azon nemes ösztönnek fölébredése melyet ezen tanintézet a nőnevelésnek adott, áldását bizonynyal kiterjesztendi e vidéken még az utókorra is.

Tartalom.

	Lap
Előszó	3
I. Ungvár nevezete s eredete. Első lakosai. Földrajzi s helyirati állása a régiebb időkben	5
II. Ungvár emlékezetességei. A vár. A várpalota. A várkápolna. A vár kertei. A boszorkányverem	12
III. Ungvár régi kiváltságai s egykori díszje. A polgárok között felmaradt hagyomány. Bizonyítékok a város régi szabadságainak igazolására. Legújabb lépések Ungvár városa autonómiája tárgyában	20
IV. A püspökség eredete s régi állása. Ezen püspöki megye belélete s vallási helyzete. Az egyházi egyesülés története ezen püspöki megyében, különösen Ungvár városában. Az egyházmegyei alapítványok	34
V. Az ungvári róm. kath. egyház és paplak. A tanítói s organistai lak. A parochia régi jövedelme. A czecholnyai parochia és templom. A székes egyház és püspöki lakhely. A görög templom	56
VI. Az ungvári helvét hitvallásu egyház régi állása s szervezete. Ezen egyház történetének rövid képrajza s közlelbbi ismerete	67
VII. Tanintézetek. A jezsuiták egykori társháza és iskolája. Kivonatok a jezsuiták társházának történetéből. A cs. kir. főgymnasium	84
VIII. Az ungvári papnövelde eredete s megalakulása. A theologiai lyceum Munkácson s Ungváron. Ezen intézet nevezeteseb eseményei	98
IX. A káptalan és szent szék. Ezeknek különféle alakjai	105
X. Az ungvári g. kath. egyházmegyei árvaintézet és városi betegápolda. Ezen intézetnek célja s kegyes alapítói	108
XI. Az apácák nőnevelő intézete Ungvárott. Ezen intézet alapítói, gyámolítói s növendékeinek statistikai állása	111